

147687

M.K.Ü.
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

ADANA VİLAYETİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ REİSİ
AHMET REMZİ (YÜREĞİR) BEY

147687

TEKİN İDEM

Danışman

YRD. DOÇ. DR. SÜLEYMAN HATİPOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATAY
Temmuz, 2004

M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne
Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak
kabul edilmiştir.

Başkan : *S. Zengin*
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Halipoğlu
Unvanı, Adı SOYADI
(Danışmanı)

Üye : *UFA*
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özdemir
Unvanı, Adı SOYADI

Üye : *Yrd. Doç. Dr. Bekir ARI*
Unvanı, Adı SOYADI

Üye :
Unvanı, Adı SOYADI

Üye :
Unvanı, Adı SOYADI

Kod No : 49

Yukarıdaki imzaların adı geçen Öğretim Üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

Cemal Yükselen
03.03.2004
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN

ÖNSÖZ

19. yüzyılın sonlarında Sanayi İnkılabı'nı gerçekleştirmiş olan Avrupalı devletler, hammadde ve pazar ihtiyacını temin edebilmek için kendi aralarında kıyasıya bir rekabete girişmişlerdi. Bu rekabete birliğini geç tamamlamış olan Almanya'nın da katılması ve Fransız İhtilali ile tüm dünyayı etkisine alan milliyetçilik hareketleri sebebiyle çok uluslu krallıklarda baş gösteren isyanlar sebebiyle Avrupalı devletler kamplaşmaya başlamışlardı. 1914 yılında, Avusturya-Macaristan veliahtının bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi üzerine beklenen kıvılcım gerçekleşmiş ve kısa sürede bütün Avrupa topraklarına yayılan bir savaş başlamıştı. Savaşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun da katılmasıyla bütün dünyaya yayılan ve 4 yıl süren I. Dünya Savaşı'nın sonucunda büyük zaferler kazanmasına karşılık müttefiklerinden Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle en büyük müttefiki Almanya ile bağlantısı kopan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Daha I. Dünya Savaşı devam ederken, İtilaf Devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmışlar ve mütarekenin 7. maddesine dayanarak öz Türk topraklarını kıyısından köşesinden işgal etmeye başlamışlardı. Bu işgallerden Adana da nasibini aldı ve 18 Aralık 1918'de İngiliz Komutan General Hamelin emrindeki birlikler Adana'yı işgal etmişlerdir. İngiliz işgal kuvvetlerinden birkaç gün sonra, sömürge politikaları gereği; yanlarında getirdikleri Ermenilerle beraber bölgeye gelen Fransız kuvvetleri de Adana'nın işgaline ortak olmuşlardı. Fransız kuvvetleriyle beraber Adana'ya gelen Ermeniler, Adana Türklerine zulmetmeye ve masum Türkleri katletmeye başlamışlardı. Bu manasız zulüm ve cinayet hareketleri karşısında daha fazla sessiz kalamayan Türkler, Adana'daki işgal kuvvetlerine ve beraberindeki Ermenilere karşı milli bir mücadele başlatmışlardı.

İşte bu çalışmamızda öz Türk yurdunun işgale uğraması ile beraber Adana'da başlayan Milli Mücadele ve Ahmet Remzi Bey'in bu mücadeleye katkısı incelenmiştir.

Konuyu başlıca üç bölümde incelemiş bulunmaktayız. **Birinci bölümde**, Birinci Dünya Savaşı'nın bölgedeki gelişimi ve sonuçları ile yöredeki İngiliz-Fransız yayılma politikası ve bu politika çerçevesinde Fransız-Ermeni işbirliğine temas edilmiştir. **İkinci bölümde**, bölgede İngiliz ve Fransızların başlattığı geniş kapsamlı işgal hareketleri üzerine Ahmet Remzi Bey'in Yeni Adana Gazetesi ile "Milli Mücadelenin Sesi" olmak

yönündeki gayretleri üzerinde durulmuştur. **Üçüncü bölümde**, Ahmet Remzi Bey'in Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisliği ve Adana İstihbarat Müdürlüğü ile Adana Milli Mücadelesindeki faaliyetleri incelenmiştir.

Bu eseri hazırlarken başından sonuna kadar karşılaştığım her güçlükte bana yol gösterip yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na, eserin hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyeleri Yrd. Doç Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Yrd. Doç Dr. Mustafa ÇOLAK, Yrd. Doç Dr. Songül ÇOLAK ve Okt. Olcay ÖZKAYA'ya, eserin hazırlanmasındaki kaynak kitap temininde desteğini esirgemeyen Kozan İlçe Halk Kütüphanesi Müdürü Oğuz KARAOĞLAN'a ve yine tezin hazırlanması sırasında beni yönlendiren, bilgi ve belgelerini paylaşmaktan çekinmeyen merhum Ahmet Remzi YÜREĞİR'in torunu T. Zeynep YÜREĞİR'e teşekkürü bir borç bilirim

Hatay-2004

Tekin İDEM

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler.....	IV
İngilizce Özet, Abstract, Keywords.....	V
Kısaltmalar Çizelgesi.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
2. TEZİN ÖNEMİ VE AMACI.....	3
2.1. Yöntem.....	3
2.2. Kavramsal Çerçeve.....	4
2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar.....	4
2.4. Veri Toplama Tekniği.....	5
3. BULGULAR VE YORUMLAR.....	6
3.1 Adana ve Çevresi.....	6
3.1.1. Adana'nın Coğrafi ve Sosyal Durumu.....	6
3.1.2. I. Dünya Savaşı'ndaki Gizli Antlaşmalar ve Adana İle İlgili Hükümleri.....	7
3.2. I. Dünya Savaşı'nın Adana'ya Yansıması.....	10
3.2.1. Savaşın Sonu ve Mütareke.....	10
3.2.1.1. Mondros Mütarekesi'ne Kadar Olan Gelişmeler.....	10
3.2.1.2. Mondros Mütarekesi'nin Yöre İle İlgili Hükümleri.....	12
3.2.1.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke Hükümlerini Değerlendirmesi ve Adana'daki Faaliyetleri.....	16
3.2.2. Bölgedeki İngiliz ve Fransız Yayılma Politikası.....	19
3.2.2.1. Adana'nın İşgali.....	19
3.2.2.2. İngiliz ve Fransızların İşgal Politikası.....	22
3.2.2.2.1. İngilizlerin İşgal Politikası.....	22
3.2.2.2.2. Fransızların İşgal Politikası.....	23
3.2.2.3. Suriye İtilafnamesi.....	27
3.2.2.4. Bölgedeki Fransız-Ermeni İlişkileri.....	29
3.3. Yeni Adana Gazetesi İmtiyaz Sahibi Ahmet Remzi Bey.....	40
3.3.1. Adana Milli Mücadelesinde Ahmet Remzi Bey.....	40
3.3.1.1. Ahmet Remzi Bey'in Milli Mücadele Dönemine Kadar Hayatı ve Faaliyetleri.....	40
3.3.1.2. Adana Gazetesi.....	42
3.3.1.3. Yeni Adana Gazetesi.....	43
3.3.1.4. Ahmet Remzi Bey, Adana'dan Kaçıyor.....	44
3.3.1.5. Yeni Adana Tekrar Yayın Hayatında.....	47
3.3.1.6. Yeni Adana Gazetesi'nin Amacı, Yayın İlkeleri ve Etkisi.....	48
3.3.1.7. Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi.....	49
3.3.1.8. Yeni Adana Gazetesi'nin Diğer Basın-Yayın Kuruluşlarıyla İlişkisi.....	50
3.3.1.8.1. Mahalli Basınla İlişkileri.....	50
3.3.1.8.1.1. Ferda Gazetesi'ne Karşı Mücadelesi.....	50
3.3.1.8.1.2. Adana Postası İle Mücadelesi.....	52
3.3.1.8.1.3. Rehber ve Diğerleri İle Mücadelesi.....	52
3.3.1.8.2. Anadolu ve İstanbul Basını İle İlişkileri.....	53
3.3.1.9. T.B.M.M ve Ankara Hükümeti İle İlişkiler.....	54

3.4. Adana Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey	56
3.4.1. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	56
3.4.1.1. Kilikyalılar Cemiyeti	56
3.4.1.2. İntibah Cemiyeti	60
3.4.1.3. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	61
3.4.1.4. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kayseri'den Niğde'ye Naklediliyor	70
3.4.1.5. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Niğde'den Karaisalı'ya Naklediliyor	81
3.4.1.6. Pozantı'nın Düşman İşgalinden Kurtarılması ve Ahmet Remzi Bey'in Pozantı'ya Gelişi	86
3.4.1.6.1. Birinci Kavaklıhan Muharebesi	86
3.4.1.6.2. İkinci Kavaklıhan Muharebesi	87
3.4.1.6.3. Karboğazı Savaşı ve Fransız Taburunun Esir Alınması	87
3.4.2. Cephede İaşe, Levazım ve Sağlık Teşkilatının Kurulması	89
3.4.2.1. İaşe ve Levazım Teşkilatının Kurulması	89
3.4.2.2. Sağlık Teşkilatının Kurulması	91
3.4.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Pozantı'ya Gelişi	92
3.4.2.4. Pozantı Kongresi	93
3.4.2.4.1. Birinci Oturum	93
3.4.2.4.2. İkinci Oturum	94
3.4.2.5. Adana Cephesi'nde Karaisalılık-Adanalılık Çekişmesi ve İkinci Pozantı Kongresi	97
3.4.3. Adana İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey	102
3.4.3.1. Adana'daki İstihbarat Çalışmaları	102
4. SONUÇ	104
KAYNAKÇA	108
EKLER	116
EK-1: Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey'in Çukurova'nın İşgali ve İşlenen Cinayetleri Protesto Etmek İçin Kayseri'deki Erciyes Gazetesi'nden Yayınladığı Beyanname	116
EK-2: Ahmet Remzi Bey'e Çalışmalarından Dolayı Mustafa Kemal Paşa Tarafından Gönderilen Telgraf	117
EK-3: Fransız İşgal Valisi Tarafından 28 Nisan 335 (1919)'de Silahların Teslim Edilmesi Hakkında Yayımlanan Beyanname	118
EK-4 : Ahmet Remzi Bey'in 25.12.1952-13.10.1953 Tarihleri Arasında Yeni Adana Gazetesi'nde Yayımlanan Hatıralarından Bir Kısım	119
EK-5 : Adana Olayları Hakkında Adana Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Heyet-i Temsiliye Riyasetine Gönderilen Rapor	120
EK-6 : Yeni Adana Gazetesi Tarafından "Yine Kilikya" Başlıklı Bir Haber	121
EK-7 : Pozantı Bölge İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey Tarafından Abdülgani Efendi'ye 14 Ağustos 1336 (1920) Tarihinde Verilen Görevlendirme Belgesi	122
EK-8: Mondros Mütarekesi İmzalandığında Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı Ordularının Genel Durumu	123
EK-9 : Adana İl Haritası	124
EK-10: Kilikya Haritası	125
EK-11 : Adana Vilayeti (1899)	126

EK-12 : Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey	127
EK-13 Ahmet Remzi Yüreğir 1920'li Yıllarda Bir Çalışma Sırasında	128
EK-14: Ahmet Remzi Yüreğir'in Çukurova Gazeteciler Cemiyeti'nin Katkılarıyla Adana'daki Sanatçılar Parkı'nda Yapıtırılan Büstü (10 Nisan 2004)	129
EK- 15: Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Azaları İle Misafir Mebuslar Sakarya Zaferi Şenliklerini Kutlarken (23-24 Ekim 1921).....	130
EK-16 : Pozantı Karboğazı'nda Esir Edilen Fransız Taburu	131

ÖZET
ADANA VİLAYETİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ REİSİ AHMET REMZİ
(YÜREĞİR) BEY

Tekin İDEM
Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU
Temmuz 2004, 131 Sayfa

Mondros Mütarekesi'ne göre Türk vatani yer yer işgale uğrarken 1918 yılı sonlarına doğru Adana ve havalisi Fransız-İngiliz ortak işgaline uğramış, bir müddet sonra "Suriye İtilafnamesi" gereği bu yöreler tamamen Fransız işgaline bırakılmıştı. Adanalı bir öğretmen olan Ahmet Remzi Bey yapılan bu haksız işgale karşı Yeni Adana Gazetesi ile Çukurovalıların sesini duyurmaya çalışmış ve bunun üzerine Fransızlar tarafından bir müddet sonra gazetesi kapatılmıştır. Evinde yapılan aramalarda ele geçen silah ve cephanelerden dolayı işgal yöneticileri tarafından hakkında idam kararı verilmesi üzerine; çarşaf içerisinde Adana'dan Boğazlıyan'a kaçmıştır.

Sivas Kongresi'nden sonra, Mustafa Kemal Paşa ile haberleşen Ahmet Remzi Bey, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kayseri'de açılması için gerekli izni almış ve cemiyeti faaliyete geçirmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Kayseri'de görüşen Ahmet Remzi Bey, o günlerde siyasi bir deyim olarak kullanılan "Kilikya" adının cemiyetin ismine eklenip Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak, 11. Fırka'nın Niğde'de olması dolayısıyla Niğde'ye taşımak için görevlendirilmiştir. Ahmet Remzi Bey Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, Milli Kuvvetlerin eline geçmesinden sonra Karaisalı'ya, 5 Ağustos 1920 tarihinde düzenlenen Pozantı Kongresi'nden sonra da Pozantı'ya nakletmiş ve Pozantı'da kurulan Geçici Adana Vilayet Teşkilatı'nda, Belediye Meclis Üyeliği yapmıştır. İstihbarat ve Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlı olan Adana İstihbarat Müdürlüğü vazifesiyle de bölgedeki haberleri, sağlıklı bir şekilde Ankara'ya ulaştırmıştır.

Bunun dışında Pozantı'da yeniden yayın hayatına başlayan Yeni Adana Gazetesi vasıtasıyla da Milli Kuvvetler lehine propaganda faaliyeti de göstererek Adana Milli Mücadelesi'ne emeği geçen şahsiyetlerden birisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Remzi Bey, Kilikya, Yeni Adana Gazetesi, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Niğde

ABSTRACT

Mr. Ahmet Remzi who is the leader of Defence Society of Adana Province

Tekin İDEM

Department of History Master Of Science

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Süleyman HATİPOĞLU

July 2004, 131 Pages

According to Mondros agreement; While Turkish country was occupied partly until the end of 1918 Adana and its regions had been occupied by French-English, after a while this regions was completely occupid by French, with “Syrian Agreement”, Mr. Ahmet Remzi, who is a teacher in Adana, had tried to announce the voice of the people of Çukurova via “Yeni Adana Gazetesi” againts this unfair occupation. After that his newspaper was closed, by Frenchs, Because of weapons and ammunitions which were caught in his house, occupation directors had given desicion of execution and so, he escaped from Adana to Boğazlıyan in bed sheet.

After Sivas Congress, Mr. Ahmet Remzi who communicated with Mustafa Kemal Pasha, took the necessary permission for Adana Defence Law Society’s beingopened in Kayseri, and he made the union active. Mr. Ahmet Remzi who met with Mustafa Kemal Pasha in Kayseri, name of “Cilicia” added to society’s name and he was charged for carrying Kilikya Defence Law Society to Niğde, because of the presence of ‘11. Fırka’ in Niğde.

Mr. Ahmet Remzi carried this society to Karaisalı and after Pozantı Cogress in 5 August 1920, carrying to Pozantı, and he was a member in Municipality Council in Pozantı. After that he had charped with Adana Communicate director so, the news which in regionto bring Ankara with good healty.

Other that, He started New Adana Newspaper again, So, he had activity about National Strongs, and he was one of person to work hard in Adana National Struggle.

Key words: Mr. Ahmet Remzi, Cilicia, New Adana Newspaper, Adana Defence Law Society, Niğde

KISALTMALAR

AA	: Atatürk Ansiklopedisi
Arif Bey	: Miralay Mehmet Arif Bey, Anadolu İnkılabı, Milli Mücadele Anıları (1919-1923), Arba Yayınları İstanbul, 1987 adlı eser.
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
ATTB	: Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri
Bkz, bkz	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Güney Cephesi	: ATASE; Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, c.IV Ankara, 1966 adlı eser
Haz.	: Hazırlayan
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
k.	: Kısım
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
TATK	: Türk Askeri Tarih Komisyonu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
V.	: Vesika
Vd	: Ve devamı
Yay.	: Yayınlayan
Y.A.	: Yurt Ansiklopedisi
Yeni Adana	: Yeni Adana Gazetesi
Yüreğir	: Ahmet Remzi Yüreğir'in Yeni Adana Gazetesi'nde "Milli Mücadelede Çukurova" adı ile yayınlanan Kurtuluş Savaşı Hatıraları

1. GİRİŞ

Adana ve havalisi, tarihin her döneminde önemini korumuş bir bölge olarak eski çağlardan bu yana milletlerin hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları, son dönemlerinde Avrupalı devletler tarafından; masa başında gizli anlaşmalarla paylaşılırken öz Türk toprağı olan Adana da; bu gizli anlaşmalardan nasibini almış ve Fransa'nın payına düşmüştü. 1914 yılı başlarında tüm dünyayı ilgilendiren bir olay yaşanmış ve başlangıçta bir Avrupa Savaşı görünümünde iken Osmanlı İmparatorluğu'nun da savaşa katılmasıyla tam bir dünya savaşına dönüşen "Büyük Savaş" başlamıştı. Dört yıl süren bu savaşta, bir çok cephede üstün düşman kuvvetlerine karşılık kahramanlıklar göstererek büyük başarılar elde eden Osmanlı İmparatorluğu; müttefiki Bulgaristan'ın savaştan çekilerek Almanya ile karayolu bağlantısının kopmasının ardından 30 Ekim 1918'de şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak fiilen tarihe karışmıştı. Osmanlı topraklarını aralarında gizli anlaşmalarla paylaşmış olan İtilaf Devletleri; Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine göre büyük bir fırsat yakalamışlar ve öz Türk topraklarını da ucundan kıyısından işgal etmeye başlamışlardı. İngiliz Komutan General Hamelin, 18 Aralık 1918'de bölgeye gelerek emrindeki birliklerle Adana'yı işgal etmişti. Fransa'nın emperyalist emellerine alet olan Ermeniler; Adana Türklüğüne karşı acımasız bir şekilde zulüm ve cinayete başlamışlardı. Adanalı Türkler, hem haksız yere topraklarının işgal edilmesi, hem de uğradıkları bu zulüm ve cinayetler karşısında daha fazla sessiz kalmayarak İşgal Kuvvetleri ve beraberinde getirdikleri Ermenilere karşı direnmeyi bir görev bilmişlerdir.

Bu görev ve sorumluluğun farkında olan Ahmet Remzi Bey, Adana'nın İngiliz ve Fransız ortak işgalinden sonra; Adana ve havalisinin işgalinin haksızlık olduğunu, "Tehcir Kanunu" ile Adana'dan sürülen Ermenilerin mütarekeden sonra işgal politikası gereği tekrar Adana'ya getirilmesi ile masum Türklere karşı başlatılan katliamları kınamak ve işgal güçlerinin gerçek yüzlerini ortaya çıkarmak amacıyla "Yeni Adana" adında bir gazete çıkartmıştır. İşgal güçleri ve işbirlikçilerinin bir anda dikkatlerini çeken bu gazete, daha 8. sayısında kapatılmış ve evinde yapılan aramalarda yüklü miktarda silah ve cephane bulunan Ahmet Remzi Bey; gıyabında idam kararı verilmesi üzerine Kayseri'ye, oradan da Boğazlıyan'a geçmiştir.

Bu sırada Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinden gelen delegelerin katılımıyla Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta büyük ve milli bir kongre toplamıştı. Mustafa Kemal

Paşa bu kongrede; öz Türk topraklarının vatanın kahraman evlatları tarafından savunulacağına dair kararlar aldırılmış ve işgalcilere karşı kurulmuş bölgesel direniş cemiyetlerini, “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” adı altında birleştirmiştir. Bu sevindirici gelişme üzerine Ahmet Remzi Bey Sivas’taki Temsil Heyeti’ne müracaat ederek; Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kayseri veya Niğde’de kurulması için izin istemiştir. Ahmet Remzi Bey, Temsil Heyeti tarafından Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kayseri’de kurulmasına dair gerekli iznin verilmesi üzerine cemiyeti tek başına faaliyete geçirmiştir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile cemiyetin adının “*Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” olarak değiştirmiş ve cemiyeti Niğde’ye taşımıştır. Milli Kuvvetlerin Adana’da cephe açması üzerine sorumluluğu bir kat daha artan Ahmet Remzi Bey, savaş boyunca özellikle iaşe ve cephaneye temini ile bizzat ilgilenerek, Adana Cephesi’ne büyük faydası olmuştur. Pozantı’nın düşman işgalinden kurtarılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa’nın buraya yaptığı ziyaret sırasında Pozantı Kongresi’ni toplamıştır. Bu kongrede oluşturulan Geçici Adana Vilayet Teşkilatı’nda Belediye Meclis Üyeliği yapan Ahmet Remzi Bey, aynı zamanda İstihbarat ve Matbuat Umum Müdürlüğü adına “*Adana İstihbarat Müdürü*” görevini üstlenerek, Adana’nın düşman işgalinden kurtarılmasında büyük gayret sarf etmiştir.

2. TEZİN ÖNEMİ VE AMACI

Birinci Dünya Savaşı'nda bir çok cephede savaşan Osmanlı Devleti, 4 seneyi kapsayan uzun ve yorucu muharebelerden sonra müttefikleriyle beraber yenilgiye uğramış ve koşulları çok ağır bir mütareke imzalamak zorunda kalmıştır. İtilaf Devletleri bu mütarekeye dayanarak Anadolu'nun her tarafını işgale başlamışlardır.

Bu işgal alanlarından bir tanesi de İngiliz-Fransız ortak işgaline uğrayan Adana vilayetidir. Fransızlar, Adana vilayetinde sadece işgal ile yetinmemiş aynı zamanda kendilerine destek olan "*Ermeni İntikam Alayları*" vasıtasıyla Adana halkının mal ve canlarına kastetmişlerdir. Böylece Ermeniler Türklere Çukurova'da akla hayale gelmedik zulümler yaparak hakimiyet kurmaya çalışmışlardır.

Adana halkı, yapılan bu haksız işgal ve uygulanan zulümler karşısında daha fazla sessiz kalmamış ve direnme cemiyetleri kurmuşlardır. Bu direnme cemiyetlerinden bir tanesi de Ahmet Remzi Bey tarafından kurulmuştur. 28 Nisan 1919'da Adana işgal kuvvetleri tarafından yapılan aramada evinde silah ele geçirilen Ahmet Remzi Bey, kadın kılığında Adana'dan kaçarak, Kayseri'ye oradan da Boğazlıyan'a geçmiştir. Boğazlıyan'da, Sivas'taki Temsil Heyeti ile "*Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" nin kurulması için görüşmeler yapan Ahmet Remzi Bey, cemiyetin Kayseri'de kurulmasına dair emir verilmesi üzerine Kayseri'ye geçerek Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur. Ahmet Remzi Bey, daha sonra bu cemiyeti, Niğde'ye taşıyarak teşkilatlanmasına burada devam etmiştir. Kayseri ve Niğde'de faaliyet gösteren cemiyet 1 Nisan 1920'de Milli Kuvvetlerin Karaisalı'ya yerleşmesiyle faaliyetlerine burada devam etmiştir.

Milli Mücadele Adana yöresi hakkında oldukça fazla araştırma yapılmasına rağmen, bu mücadelede etkin bir role sahip olan Ahmet Remzi Bey hakkında yeterince çalışılmamıştır. Bu sebeple Ahmet Remzi Bey'in Adana Milli Mücadelesinde göstermiş olduğu faaliyetlerini araştırma amacını taşımaktayız.

2.1. Yöntem

"*Adana Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey*" konulu tez çalışmamızda ilk aşamada konuya ilişkin kaynakların bir ön taraması yapılmış olup Ahmet Remzi Bey'in hala hayatta olan aile fertlerinden edindiğimiz

bilgiler ve Ahmet Remzi Bey'in "*Milli Mücadelede Çukurova*" adı ile Yeni Adana Gazetesi'ndeki hatıratı taranarak Adana Milli Mücadelesine katkısı değerlendirilmiştir.

2.2. Kavramsal Çerçeve

Tarih araştırmacılığında önemli olan nokta, araştırmacının olaylara bakışındaki tarafsızlığı ve bunun neticesinde de gerçeğin yansıtılmasıdır. Bu gerçeğin yansıtılması için takip ettiğimiz metod; belge ve kanıtlara dayanarak gerçeği bulmaktır. Belge ve kanıtlar bizi nereye götürürse oraya varmaya çalıştık. Zaten önyargılı davranmaktan korunmanın bir yolu da budur. Bu bağlamda araştırmamız için ilk olarak, merhumun hayatta kalan yakınları ile görüşerek kendilerinde bulunan belgeleri temin etmek olmuştur. Bunun yanında, devrin olaylarına ışık tutması bakımından Adana Milli Mücadelesi'ne katılmış şahsiyetlerin anılarından, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi'nin 1955-1960 yılları arasındaki sayılarından, Yeni Adana Gazetesi'nin Milli Mücadele dönemindeki sayılarından ve Ahmet Remzi Bey'in 25 Aralık 1952-13 Ekim 1953 tarihleri arasında Yeni Adana Gazetesi'nde "*Milli Mücadelede Çukurova*" başlığıyla yayınlanan Kurtuluş Savaşı hatıralarından, Mustafa Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu'nun Özel Arşivinden, Kuva-yi Milliye Dergisi'nden, Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'undan ve T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları'ndan faydalandık.

2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bir araştırmada önemli olan nokta konunun belli bir zaman dilimi içerisine oturtulması ve araştırmanın bu doğrultuda sürdürülmesidir. Fakat kimi zaman başlangıçta kimi zaman çerçevenin kesin olarak çizilmesi mümkün olmayabilir. Üzerinde daha önce çalışma yapılmamış konularda sınırların çizilmesi toplanacak malzemeye bağlıdır. Malzemenin toplanması ilerledikçe araştırmanın sınırları da belirlemeye başlar. Tasnif bittikten sonra da kesin hatlar ortaya çıkar ve dolayısıyla elde ettiğimiz bilgi ve bulgulara göre konuyu Adana Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey olarak sınırlamaya ve 1918 – 1922 yılları arasındaki faaliyetlerini incelemeyi uygun bulduk.

2.4. Veri Toplama Tekniği

Araştırma ile ilgili olarak ilk önce bir literatür taraması yapılmıştır. Ulaşılan kaynaklar fotokopi yoluyla çoğaltılmıştır. Ulaşılan bilgi ve bulgular kronolojik bir sıra halinde tasnife tabi tutulmuş, ardından da yazım aşamasına geçilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1 Adana ve Çevresi

3.1.1. Adana'nın Coğrafi ve Sosyal Durumu

Adana ve Havalisi, Güney Anadolu'da bugünkü Akdeniz Bölgesinin orta kesiminde yer alır. Bu bölge Toros sıradağlarının da arasındadır. Toroslar üç kısma ayrılır. Batı tarafı göller bölgesidir. Batıdan doğuya doğru Balkar Dağı, Aladağ, Tahtalı ve Binboğa Dağları uzanır. Binboğa Dağlarından kuzeydoğuya doğru bir yay çizerek uzanan Orta Toroslar yörenin kuzey kısımlarıdır. Çukurova adını taşıyan aşağı kısmı ise : batıda Taşucu'nda doğuda Dörtyol civarında Akdeniz ile birleşmektedir. (Çelik 1999:1 Y.A. 1981:c.1:19 ; Adana 1938:4).

Çukurova, yörenin önemli akarsuları olan Seyhan, Ceyhan, Tarsus çayı ve Silifke'nin ortasından geçerek Akdeniz'e dökülen Göksu Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlarla oluşan bir delta ovasıdır. Dünya'nın en verimli ovalarından biri olan Çukurova'nın büyük bir bölümü Adana ili sınırları içerisindedir. Bu deltanın bir taraftan deniz, diğer taraftan dağlarla kuşatılmış olması ve Toroslar'ın, kara ikliminden koruyucu etkisi, yörede kışları ılık ve yağışlı, yazları kurak ve sıcak tipik Akdeniz ikliminin hüküm sürmesine yol açmıştır. Bu toprak ve iklim özelliği, Çukurova'ya tarım açısından büyük bir önem kazandırmıştır. Pamuk, şeker kamışı ve zeytin gibi sanayi ürünleri yanında, her çeşit sebze ve meyve yetiştirilmekle beraber yılda birden fazla ürün alınmaktadır. (Çelik 1999:1 ; Y.A. 1981:c.1:20).

Yörenin sahip olduğu dağlık ve ovalık bu coğrafi yapı, ilk çağlardan itibaren; ticari, sosyal ve kültürel bakımlardan, Anadolu'nun en önemli stratejik noktalarından birisidir . Yörenin böyle bir stratejik konum kazanmasında Toros Geçitleri'nin de büyük etkisi olmuştur. Bu geçitlerden ilki Gülek Boğazı, ikincisi Sertavul Geçididir. Üçüncüsü ise Çakıt Vadisi'ni takiben bir çok yerde ancak tüneller vasıtasıyla demiryolu ulaşımına imkan sağlayan Horoz Geçididir. (Ener 1990:28 ; Çelik 1999:1).

Tarihin ilk devirlerinden bu yana insanlığın elinde bulundurmak için mücadele ettiği bu verimli topraklar bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. (Y.A. 1981:c.1:21). 1516 yılında Çukurova'da, Osmanlı egemenliğine giren çeşitli halklar yüzyıllar boyu barış içerisinde yaşamışlardır. (Çelik 1999:7). 1885 yılında yapılan nüfus sayımına göre Adana vilayeti toplam nüfusu 392.437 olarak belirlenmiştir. Bunun

341.376'sı Müslüman, 44.799'u Ermeni, 6262'si Rum idi. Adana şehir nüfusunun toplamı 69.266 olarak belirlenmiş ve bu nüfusun 58.049'u Müslüman, 1605'i Rum, 9612'si Ermenilerden oluşmaktaydı (Kara 1989:119).

1914 yılı nüfus sayısına bakıldığında ise Adana vilayeti toplam nüfusunun 400.645'e yükseldiği görülmüştü. Bu nüfusun 341.903'ü Müslüman, 8537'si Rum, 14.956 Ermeni, 20 Yahudi olarak kayıtlara geçirilmişti (Cevdet Paşa 1986:240 ; Halaçoğlu 1988:c.1:349)

3.1.2. I. Dünya Savaşı'ndaki Gizli Antlaşmalar ve Adana İle İlgili Hükümleri

Türkleri Avrupa ve Anadolu'dan atmak istenen hedefin adı olan “*Şark Meselesi*“, terim olarak ilk önce 1845 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde kullanılmakla birlikte (Karal 1983:203 ; Nur 2002:5) genel olarak “*XIX. Yüzyılın ikinci yarısından önce Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunması, bu yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarının paylaşılması*“ anlamında kullanılmıştı (Karal 1983:203-204 ; Hatipoğlu 1999:1).

Şark meselesi ışığı altında XIX. Yüzyıl boyunca milletlerarası politikada büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki hedefleri şöyle bir görünüm arz etmekteydi ;

İngiltere, Hindistan ve bütün Güneydoğu Asya'daki çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı hakimiyetindeki Mısır'ı ve Süveyş kanalını kontrol etmek, hatta ele geçirmek istiyordu. Ayrıca Hint Okyanusu'ndaki menfaatlerinin korunması için Basra Körfezi'ne ve Irak'a sahip olması gerekiyordu (Çavdar 1970:19 ; Hatipoğlu 1999:1 ; Nur 2002:5 ; Aybars 1984:61 ; Kocabaş 1985:95).

Rusya ise Doğu Anadolu'yu, İran Azerbaycanı'nı ve özellikle Boğazlar'ı almak istiyordu. Boğazlar Akdeniz'in, İran Azerbaycan'ı ve Doğu Anadolu, Basra Körfezi'nin ve dolayısıyla Hint Okyanusu'nun yolunu açacak ve böylelikle Uzakdoğu'daki İngiliz sömürgelerinden Ruslar da faydalanacaklardı (Hatipoğlu 1999:2 ; Adamoff 1969:42 ; Granville 1967:76). 2 Kasım 1914'te Rus Çarının “*Bütün Rus Milletiyle sanıyoruz ki ; Osmanlı Devleti'nin şuursuzca savaşa katılması atalarımızın bize Karadeniz kıyılarında bir miras olarak bıraktıkları tarihi görevi yerine getirmek yolunu açmıştır*” şeklindeki açıklaması, Osmanlı Devleti ve bilhassa İstanbul ile Boğazlar üzerindeki emellerini gözler önüne sermekteydi (Nur 2002:5 ; Villalta 1982:117).

Borçlandırma politikasıyla Osmanlı İmparatorluğunu etkileyen Fransa, Orta Asya yollarını kontrol ettiği için Mezopotamya'ya inmek, ayrıca :Mezopotamya ve Akdeniz ticaretini, Lübnan ve Suriye'ye yerleşerek korumak istiyordu (Hatipoğlu 1999:2). XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı devleti ile ticari ve kültürel ilişkilerini geliştiren Amerika Birleşik Devletleri ise açıkça Ermenilerle ilgileniyordu (Nur 2002:6).

Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzeri üzerindeki emelleri bu halde iken sanayileşmesini tamamlamış ve hızla gelişip Fransa'yı geçebilecek güce ulaşan Almanya, Osmanlı Devleti'nden herhangi bir toprak talebinde bulunmadığı için ilişkilerin geliştirilmesinde bir sakınca görülmeyen devlet durumundaydı (Hatipoğlu 1999:2). Buna bağlı olarak, daha önceleri İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylar tarafından düzenlenip modernize edilen Türk ordusu, bundan sonra Alman subaylar tarafından organize edilmeye başlanmıştı. Bunu, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki silah ticareti, demiryolu imtiyazları ve genel anlamda Osmanlı-Alman ticaretinin gelişmesi izlemiş ve bu gelişmeler sonucu Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi artmıştı (Nur 2002:6 ; Hatipoğlu 1999:2).

Kısaca ifade etmek gerekirse "*Hasta Adam*"ın elinde kalmış son topraklarına da göz diken batılı devletler, kendi aralarında kıyasıya bir mücadeleye girişmişlerdi. Nitekim daha I. Dünya savaşı başlamadan, 1913 yılı başlarında Osmanlı Devleti ile ilgili, aralarında bir dizi gizli antlaşmalar imzalamışlardı. (Çelik 1999:25 ; Evans1972:16 ; Çavdar 1970:141). Bu gizli antlaşmalar sonucu Osmanlı toprakları üzerinde büyük devletlerin nüfuz alanları belirlenmişti (Armaoğlu 2000:28 vd.). Bu gizli antlaşmalara Almanya'da katılmıştı. (Hatipoğlu 1999:3 ; Nur 2002:6). Büyük devletlerin çıkarları çoğu zaman çatışmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmada gecikmemişlerdir. (Hatipoğlu 1999:4).

Bu gizli antlaşmaların ilki, 4 Mart – 20 Nisan 1915 tarihleri arasındaki görüşmeler sonucu yapılan İstanbul Antlaşması'dır. (Çelik 1999:26 ; Budak 1999:670). Rusya, Fransa ve İngiltere tarafından imzalanan İstanbul Antlaşması ile söz konusu devletlerin İstanbul, Boğazlar ve İran üzerindeki çıkarlarının tespit edilmesi sağlanmıştır. Antlaşmaya göre Rusya'nın istekleri ; "*İstanbul şehri, Karadeniz Boğazının batı kıyıları, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı, Midye-enez hattına kadar Güney Trakya, Karadeniz Boğazı ile Sakarya Nehri ve İzmir Körfezi'nde sonradan tespit edilecek bir nokta arasında kalacak Anadolu kıyıları, Marmara denizindeki*

adalar ile İmroz ve Bozcaada adalarıydı.“ Rusya'nın bu isteklerine karşılık Fransa ve İngiltere'nin istekleri ise ; *“İstanbul serbest liman olacak, ticaret gemileri için boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınacak, İngiltere ile Fransa'nın, Anadolu ve Arap memleketlerindeki hakları, İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki arasında özel bir antlaşma ile belirlenecek ve Arabistan bağımsız bir Müslüman yönetim altında bulunacak“* şeklinde olmuştur (Budak 1999:670 ; Belen 1983:5 ; Kocabaş 1990:357).

Bu antlaşmadan yaklaşık 45 gün sonra Londra Antlaşması yapılmıştır. Antlaşmanın yapılmasına İtalya'nın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesi neden olmuştur (Budak 1999:670). Londra Antlaşması ile : Türkiye'nin güneydeki toprakları kısmen bölünecek olursa, Akdeniz Bölge'sinde, Antalya ili sınırlarının İtalya'ya verilmesi kabul edilmişti (Çelik 1992:26 ; Evans 1972:108).

Bu gizli antlaşmalar arasında Adana ve havalisini en fazla ilgilendireni ; İngiliz Hariciye Nazırı Mark Sykes ile Fransız Hariciye Nazırı Picot'un İtalya'dan gizli bir şekilde görüşerek (Hatipoğlu 1999:41 ; TATK 1976:74) anlaştıkları ve hazırladıkları antlaşma taslağını 1916 Mart ayı başlarında Petrograd'da Rus'larında onayını alarak imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması'dır (Hatipoğlu 1999:41-42 ; Çelik 1999:26 ; Kocabaş 1990:38). Bu antlaşmaya istinaden İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını aralarında paylaşıyorlardı. Fransa; Suriye'nin tamamı ile Musul vilayeti, Kilikya ve Orta Anadolu'nun Sivas'a kadar olan kısmını, İngiltere ; Musul ve Fransa'ya ayrılan topraklar hariç bütün Irak toprakları ve İran sınırından, Kızıldeniz'de Akabe'ye kadar olan bölgeyi, Hicaz, Necit ile Filistin'in güneyine düşen sınır kesimini, Rusya ise; Sivas-Kayseri ve Mersin hattı doğusundaki bölgeyi alacaklardı (Baykal 1991:461 ; Çelik 1999:26 ; Budak 1999:671). Ayrıca Arap topraklarında bağımsız Arap Federasyonu kurulacak, Filistin milletlerarası bir statüde kalacaktı.

Fransa'nın Suriye ve Kilikya topraklarını istemesinin sebebi, stratejik açıdan; Doğu Akdeniz'de bir köprü başı tutmak, ekonomik açıdan ise; hammaddesini İngiltere ve Amerika'dan getirdiği pamuğu Suriye ve Çukurova'nın verimli topraklarından temin ederek bu iki ülkeye olan bağımlılıktan kurtulmaktı (Hatipoğlu 1999:41 ; Akyüz 1988:177).

Sykes-Picot Antlaşması her ne kadar İtalya'dan gizlenmişse de durumun farkına varan İtalya, Londra antlaşması gereği kendisine verilmesi gereken toprakların hemen belirlenmesini istemişti (Budak 1999:671). İtalyan kuvvetlerini Selanik'e göndermek

isteyen İngiltere ve Fransa; İtalya'ya verilecek toprakların belirlenmesi için üç devletin¹ (Fransa, İngiltere ve İtalya) başbakanları ve dışişleri bakanları arasında Nisan 1917'de St. Jean Maurienne'de görüşmeler yapılmış ve Mersin'in batısından başlamak üzere Antalya, Konya, Aydın, İzmir bölgeleri St. Jean Maurienne Antlaşması gereği İtalyanlar'a verilmiştir (Belen 1983:6 ; Budak 1999:671 ; Güney Cephesi 1966:8 ; Baykal 1991:462).

3.2. I. Dünya Savaşı'nın Adana'ya Yansıması

3.2.1. Savaşın Sonu ve Mütareke

3.2.1.1. Mondros Mütarekesi'ne Kadar Olan Gelişmeler

Sanayi İnkılabını gerçekleştiren Avrupa, ilim ve teknikteki ilerlemenin kendisine sağlamış olduğu üstünlükler sayesinde tabiatın zenginliklerini sömürmeye başlamış ve "sömürgecilik" devrini açmıştır (Hatipoğlu 1999:12 ; Nur 2002:10). Sanayi İnkılabını gerçekleştiren Avrupalı devletler, bu tarihten itibaren kendi egemenlik alanlarını genişletmek üzere menfaatleri doğrultusunda bloklaşmaya başlamışlar ve bunun sonucunda 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. 24 Temmuz'da Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasıyla başlayan ve ilk aşamada bir Avrupa savaşı olarak adlandırılan bu savaş, Osmanlı Devleti'nin harbe katılmasıyla tam bir Dünya Savaşına dönüşmüştü (Nur 2002:10). I. Dünya Savaşı tüm cephelerde şiddetli bir şekilde devam ediyordu. Filistin ve Suriye cephesinde ise durum pek iyi görünmüyordu. 1918 yılı yaz aylarını taarruz hazırlığı ile geçiren İngiliz Orduları Komutanı Allenby, Türk kuvvetlerini yenmek maksadıyla 200.000 kişilik son derece güçlü silahlarla donatılmış bir kuvvet hazırlayarak Yafa'dan Hayfa doğrultusunda uzanan kıyı bölgesinde saldırmaya karar vermiş ve kuvvetlerinin dörtte üçü burada toplanmıştı (Armaoğlu 2000:142). Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na General Falkenhein'in Suriye Cephesi'ndeki başarısızlığı üzerine General Liman Van Sanders atanmıştı (Hatipoğlu 1997:1). Mustafa Kemal Paşa 7 Ağustos 1918'de ikinci defa, Filistin'de bulunan 7. Ordu Komutanlığı'na tayin edilmiş ve 1918 yılının Ağustos ayı ortalarında komutayı devralmıştı. Mustafa Kemal Paşa komutayı devraldığı anda 7. Ordu

¹ Yeni bir devrimin arifesinde olan Rusya bu toplantıda temsil edilememiştir (Hatipoğlu 1999:41).

Nablus'un güneyi ile Şeria nehri arasında konuşlanmıştı. Ayrıca 7. Ordu'nun sağında 8. Ordu, solunda Şeria, arkasında ise 4. Ordu bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sırada yaptırdığı keşifler ve almış olduğu istihbarat sonuçlarına göre, bir düşman taarruzunun başlamak üzere olduğunu tespit etmişti (Hatipoğlu 1997:1 ; Tezer 1972:172 ; İnönü 1985:126).

Bu hazırlıkları sezen ve İngilizlerin 19 Eylül sabahı saldırıya geçeceğini tahmin eden Mustafa Kemal, durumu grup komutanı Liman Von Sanders'e bildirmişse de ciddiye alınmamıştı (Hatipoğlu 1997:1). Bunun üzerine Mustafa Kemal, herhangi bir saldırıya karşı sadece kendi birliklerini hazır duruma getirmişti. 18 Eylül akşamı gerekli önlemleri aldıklarından emin olmak için emrindeki kolordu komutan Ali Fuat ve İsmet Paşalara telefon açtı. Henüz telefonu kapatmıştı ki, İngiliz topçu bombardmanı başlamıştı (Kinross 1990:152 ; Tezer 1972:173). 19 Eylül sabahı saat 3.30 da 8. Ordunun sağ kanadındaki grubun bütün siperleri sahilden dağlara kadar geniş bir topçu ateşine alınmıştı². Türk kuvvetleri zaman zaman bu taarruzlara karşı çetin direnişler göstermişse de yavaş yavaş çekilmeye başlamışlardı. Bu saldırıda Mustafa Kemal Paşa'nın 7. ordusu dayanırken, 8. Ordu cephesi yarılmıştı (Cebesoy 1953:10 vd.;Sina-Filistin Cephesi 1986:628 vd.;Hatipoğlu 1997:2;Cemal Paşa 1977:264). Bunun üzerine 7, ve 4. Ordular çekilmeye başlamışlardı. Bu çekilme sırasında bile, Mustafa Kemal Paşa düşmanla temasını kesmeyerek, en son eratının yanında ve içinde bulunarak, ordusunu güzel bir düzen içerisinde geri çekmişti (Hatipoğlu 1999:28). Bu çekiliş Halep'e kadar sürmüştü (Aydemir 1999:c.1:278).

Öte yandan isyancı Arapların, Türk ordusunu arkadan vurmaları buraların çok çabuk çökmesine sebep olmuştu. İşte bu asilerden Emir Faysal, güneyden ilerleyerek 7 Ekim 1918'de Şam'a girmiş ve burada bütün Suriye'yi içine alacak şekilde bir Arap Hükümeti kurduğunu açıklamıştı (Nur 2002:11). Bu olaydan hemen sonra Şam ve Halep bölgelerini işgal eden İngiliz ve Fransızlar 1916 yılındaki Sykes-Picat görüşmelerini esas alarak paylarına düşen bölgeye yerleşmişler ve buralarda geçici bir askeri idare kurmuşlardır (Tekin 2000:191-193).

Bu arada Suriye cephesinde bulunan 7. Ordu kitaları da Mustafa Kemal Paşa'nın sevk ve idaresi altında düzenli bir şekilde çekilmekteydi. Bu çekilişin sebebi;

² 19 Eylül sabahı yapılan İngiliz saldırısı için bkz. Limon Van Sanders, Türkiye'de 5 yıl, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul, 1968

İngiliz baskısından değil, 7. Ordunun sağ kanadını koruyan 8. Ordunu dağılmasından kaynaklanıyordu. Bu çekilmenin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, Halep'te düşmanla ve asi Araplarla yaptığı son muharebe olan Katma Meydan Muharebesi'ni ³ kazanmış ve düşman ilerlemesi 26 Ekim 1918'de güney sınırimızda tamamıyla durdurulmuştu (Hatipoğlu 1997:6 ; Villalta 1998:225 ; Tezer 1972:173). Mustafa Kemal Paşa, bu zaferden sonra ; *“Bir hudut tespit ettim ve sınırladım. Kuvvetlerime ettim ki; düşman bu hattın ilerisine geçemeyecek.”* Nitekim geçmemiştir (Kinross 1990:158). Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle Suriye'nin savunulmasının gereksizliğini dile getirmiş ve Ona göre savunulması gereken yer öz Türk toprağı olan Anadolu'ydu (Hatipoğlu 1999:29).

Bu suretle bugünkü sınırlarımızın da çizildiğı Antakya'dan doğuya doğru uzanıp Halep'in kuzeyinden geçen hattın korunması kararlaştırılmıştır (Tekin 2000:194 ; Yerasimos 1994:180). Bu karardan iki gün sonra yani 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Aynı gün Sadrazam İzzet Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'na çektiğı telgrafta mütarekenin imzalandığını komutanın Mustafa Kemal Paşa'ya devredilmesini istemiştir (Sanders 1968:352 ; İ.A.:2001:729).

3.2.1.2. Mondros Mütarekesi'nin Yöre İle İlgili Hükümleri

Sadrazam Talat Paşa, 8 Ekim 1918'de istifa etmiş ve yerine 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa hükümeti kurulmuştu. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşmek isteyen Büyükkada'da tutuklu İngiliz Generali Thowsend, aracılık yapacağını beyan etmiştir. Bu aracılık teklifini kabul eden Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, 18 ekim 1918'de General Thowsend'i İngiliz Akdeniz Filosu Komutanlığı'na göndermiştir (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:28 ; Yılmaz 1998:2 ; Türkgeldi 1948:29). Aynı zamanda Bern Ataşemiliteri Albay Halil Bey aracılığı ile mütareke isteğinde bulunduğu gibi, banka müdürü Marchel Savdie ile Hahambaşı Hayim Nahum Efendi de bu maksatla Paris'e gönderilmişti (Hatipoğlu 1999:31 ; Tansel 1977:20).

Yapılan bu başvurulardan nihayet General Thowsend'in arabuluculuğı olumlu sonuç vermişti. İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Caltorpe 23 Ekimde

³ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki son zaferi olan Katma Meydan Muharebesi için bkz., Süleyman Hatipoğlu, *“I. Dünya Savaşı Sonunda Halep Sokak Muharebeleri ve Mustafa Kemal Paşa “*, IV Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirileri (18-19 Ekim 1996), Antakya, 1997 , s.1 vd.

gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti ile mütarekeye kendisinin memur edildiğini bildirdi. (Belen 1983:9). Bu telgraf üzerine Osmanlı Devleti'nden mütareke heyeti olarak, Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'un başkanlığında Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, 8. Ordu Kurmay Başkanı Sadullah Bey ve Ali Bey seçilmişlerdi. Heyete ayrıca General Thowsend'in Büyükkada'da irtibat subaylığını yapmış olan Yarbay Tefvik Bey'de katılmıştır (Türkgeldi 1951:155 ; Hatipoğlu 1999:31-32 ; Tansel 1977:21 ; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı - I 1962:30).

26 Ekim'de saat 21.00'de Mondros Limanına varan Osmanlı delegasyonu, 27 Ekim günü Agamemnon zırhlısında Amiral Caltrope ile görüşmelere başlamış ve 30 Ekim 1918 günü Mondros Mütarekesini imzalamıştır (Sonyel 1973:c.1:7 ; Hatipoğlu 1999:32 ; Selek 1981:40 ; Lewis 1984:240). Bu mütarekenin hükümleri şu şekildi (Soysal 1989:12 vd):

Madde 1 : Karadeniz'e geçmek için Çanakkale ve Karadeniz Boğazları açılacak, Çanakkale ili Karadeniz istihkamları itilaf devletleri (Galipler) tarafından işgal olunacaktır.

Madde 2 : Osmanlı sularındaki bütün torpil tarlaları ve torpido ve kovan yerleri gösterilecek, bunları taramak veya kaldırmak için istendiği vakit Osmanlı Hükümetince yardım edilecektir.

Madde 3 : Karadeniz'de bulunan torpil yerleri hakkındaki bilgi de verilecektir.

Madde 4 : İtilaf Hükümetlerin mensup harp esirleri ile Ermeni erleri İstanbul'da toplanarak, kayıtsız şartsız İtilaf hükümetlerine teslim olunacaktır.

Madde 5 : Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri kuvvetten maadasının derhal terhisi, askeri kuvvetlerin miktar ve vaziyetleri itilaf hükümetleri tarafından Osmanlı Devleti ile müzakere edildikten sonra kararlaştırılacaktır.

Madde 6 : Osmanlı karasularında zabıta ve buna benzer hususlar için istihdam edilecek küçük gemiler müstesna olmak üzere, Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan savaş gemilerinin hepsi teslim olup gösterilecek ve Osmanlı liman veya limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

Madde 7 : İtilaf devletleri, ehemmiyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkülşeyns noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.

Madde 8 : Elyevm Osmanlı işgali altında bulunan bilcümle liman ve deniz mahallerinden itilaf devletleri tarafından istifade edilmesi ve itilafla harp halinde bulunanlara karşı kapalı bulundurulması sağlanacak. Osmanlı gemilerinden ticaret ve ordunun terhisi hususlarında, benzeri şartlardan istifade edilecektir.

Madde 9 : İtilaf hükümetleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bütün gemi onarım araçları ile kurtarma vasıtalarını istimal edeceklerdir.

Madde 10 : Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali.

Madde 11 : İran'ın kuzey ve batı kısmındaki Osmanlı kuvvetlerinin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce verilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkasın evvelce Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredildiğinden geri kalan kısmı, müttefikler tarafından mahalli vaziyeti tetkik edilerek istenirse tahliye edilecektir.

Madde 12 : Hükümet muharebeleri istisna olmak üzere telsiz, telgraf ve kabloların İtilaf memurları tarafından muharebesi.

Madde 13 : Deniz ve kara ordusuna ait ticari mahiyetteki maddelerin men'i ve malzemelerin tahribi.

Madde 14 : Memleketin ihtiyacı tatmin olunduktan sonra geri kalan kömür, akaryakıt ve deniz levazımının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi.

Madde 15 : Bilcümle demiryollarına İtilaf murakebe zabitleri memur edilecektir. Bunlar meyanında elyevm Osmanlı Hükümeti'nin murakabesinde bulunan Maverayı Kafkas Demiryolları da dahildir. İşbu Kafkas hududu serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının idaresi altına konulacaktır. Ahalinin ihtiyacının tatmini nazarı dikkate alınacaktır. İşbu maddede Batum'un işgali de dahildir. Osmanlı Hükümeti Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecektir.

Madde 16 : Hicaz'da, Aşir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta bulunan muhafız ki taat en yakın İtilaf Kumandanı'na teslim olunacaktır. Ve Kilikya'daki kuvvetlerin, intizam muhafazası için gereken miktarından maadasi, beşinci maddedeki şartlara uyularak verilecek kararlar veçhile geri çekilecektir.

Madde 17 : Trablus'ta ve Bin gazi'de bulunan Osmanlı zabitleri en yakın İtalyan muhafaza kıtaatına teslim olacaktır. Osmanlı Hükümeti, teslim emrine itaat edilmediği takdirde muhaberata ve yardımlarını kesmeyi taahhüt eyler.

Madde 18 : Mısır da dahil olduğu halde, Trablus ve Bin gazi'de işgal edilen limanların en yakın İtilaf muhafaza kıtaatına teslimi.

Madde 19 : Alman, Avusturya kara, deniz ve sivil memurlarının vetebaasının, bir ay zarfında ve uzak mahallerde bulunan kısa zamanda Osmanlı topraklarını terk etmeleri.

Madde 20 : Beşinci madde mucibince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait donatım, silahlar, cephane ve taşıtların kullanma tarzına ait verilecek talimata riayet olunacaktır.

Madde 21 : Mütteliklerin menfaatlerini korumak için iase nezareti nezdinde İtilaf mümessilleri bulunacak ve kendilerine bu bapta lüzum görülecek bütün bilgiler verilecektir.

Madde 22 : Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil harp esirleri ile askerlik çağı dışında olanların tahliyesi nazarı dikkate alınacaktır.

Madde 23 : Osmanlı Hükümeti, Merkezi Hükümetlerle (Almanya, Avusturya ve Macaristan ile) bilcümle münasebetlerini kat edecektir.

Madde 24 : Vilayeti sittede (Doğudaki 6 ilimizde) karışıklık çıktığında, bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler.

Madde 25 : Mütteliklerle Osmanlı Hükümeti arasında muhasamat 1918 senesi Ekim ayının 30 uncu günü mahalli saat ile öğle vakti tatil edilecektir.

Bu mütarekeye göre Osmanlı Devleti fiilen tarihe karışmış, çünkü bu bir ateşkes değil, kayıtsız şartsız tam bir teslimiyet belgesi niteliğindedir. Osmanlı Devleti başlarında İngiltere'nin bulunduğu İtilaf Devletleri'nin keyfi idaresine bırakılıyordu (Hatipoğlu 1999:33).

Mondros Mütarekesi'nin Adana ve Havalisini ilgilendiren doğrudan veya dolaylı maddeleri 5, 7, 10, ve 16. maddeleridir (Çelik 1999:32). Çünkü; Mondros Mütarekesi'nde kesin bir sınır tespit edilmemiş, hudutların belirlenmesinde açık ifadeler yerine "Kilikya" gibi, nereyi kapsadığı belli olmayan tarihi isimlere yer verilmesi, 7. maddede stratejik noktaların gerektiğinde İtilaf Devletleri tarafından işgaline izin verilmesi, mütarekenin zayıf ve esnek maddeleriydi. Ayrıca Toros Tünelleri ile bütün demiryollarının İtilaf Devletleri kontrolüne verilmesi de, İtilaf Devletlerine geniş imkanlar sağlıyordu (Çelik 1999:33 ; Bıyıklı oğlu 1981:44-45).

3.2.1.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke Hükümlerini Değerlendirmesi ve Adana'daki Faaliyetleri

İtilaf Devletleri ile imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 19. maddesi gereğince Osmanlı topraklarındaki İttifak Devletleri askerleri ülkeyi terk etmek zorundaydılar. Buna dayanarak Sadrazam İzzet Paşa, 30 Ekim 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanı Liman Van Sanders'e bir telgraf çekerek görevini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmesini istemişti (Hatipoğlu 1993:80 ; İ.A. 2001:729 ; Sanders 1968:353). Mustafa Kemal Paşa vaziyete derhal hakim olmak suretiyle memleketi kurtarabilmek için gerekli zamanı kazanmak maksadı ve Yıldırım Orduları Grubu'nu bir an önce emri altında toplayabilmek kaygısı ile 7. Ordu Komutanı Vekilliği'ni Ali Fuat Paşa'ya bırakarak (Erdeha 975:307) o gün öğleden sonra acele bir şekilde Katma'dan Adana'ya gitmişti (Ayhan 1973:4 ; Toros 1981:1 ; İ.A. 2001:729). 30 Ekim 1918 günü emrindeki bütün birliklerle bir veda yazısı yazan Liman Van Sanders, aynı gün görevi Mustafa Kemal Paşa'ya devrederek Adana'dan ayrılmıştı (Hatipoğlu 1999:34).

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın devraldığı Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevi ancak 8 gün sürmüştü, 7 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'nin de baskısıyla Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı lağvedilmişti. Bu ordunun lağvedilmesinin en büyük nedenlerinden birisi de Mustafa Kemal Paşa'nın mütarekenin yeterince açık olmayan hükümleri ve İtilaf kuvvetlerine karşı almış olduğu kararlar sonucu Sadrazam ve Genelkurmay Başkanlığı ile aralarında telgraflar olmuştur (Hatipoğlu 1999:35).

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerini, tatbik edilmek üzere 2 Kasım'da ordulara tebliğ edildiğinde tam anlamıyla öğrenmiş ve 3 Kasım'da Osmanlı Genelkurmay Başkanlığı'na çektiği telgrafta "*Toros tünelleri'nin işgali, Suriye Hududu, Suriye Garnizonu'nun teslimi, Kilikya muntikasının nereleri içine aldığı ve işgal birliklerinin mevcudu hakkındaki maddelerin yeterince açık olmadığı*" hususlarını beyan etmişti (Onar 1981:9-10 ; HTVD S.27:V.714:1959 ; Toros 2001:7 ; Yılmaz 1998:6-7). Mustafa Kemal Paşa'ya verilen cevapta "*Toros Tünelleri'nin, İtilaf Güçleri tarafından işgalinin yalnız muhafaza mahiyeti taşıdığı, mütarekede sadece Toros Tünelleri'nin geçtiği, şayet İngilizler, Amanos Tünellerini de işgal etmek isterlerse mütareke metninde yalnız Toros Tünelleri'nin işgalinin yazılı olduğu cevabının verilerek, Amanoslar'ın işgal edilmemesi için ısrarlı davranılması ve keyfiyetin Genel*

Karargah'a bildirilmesi, işgal kuvvetlerinin sayısı ve geleceği yerinde İngilizler tarafından bildirileceği" (Çelik 1999:38 ; A.A. 1971:c.III:260 – 261 ; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:52) yazılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan gelecek cevabı beklemeden 3 Kasım 1918 tarihinde II. ve VII. Ordulara gönderdiği grup emrinde "*Toros Tünelleri'nin İtilaf kıtaları tarafından muhafaza edileceği yazılı olmakla beraber, bu kıtanın geleceği yerin açıkça belirtilmediğini, bu tüneller itilafçılar tarafından işgal edilse bile, Adana Hat Kumandan ve Müfettişliği'nin, onlarla beraber bizim askerlerin de kalmasını sağlamaya çalışacağından emri altına verilen muhafız kıtaatının terhis edilmeyerek, 1310-1916 doğumlu genç efrattan, iyi subaylar komutasında iyi kıtaalar kurularak görevleri hakkında açık talimat verilmelidir*" (HTVD S.28:V 715:1959) diyerek, Toros Tünelleri'nin tamamen kontrolümüzden çıkmasını önleyecek tedbirler almaya çalışmıştı (Çelik 1999:38).

5 Kasım 1918'de Genel Kurmay Başkanlığı'na gönderdiği şifreli telgrafta ise "*Toros Tünelleri'ni işgal edecek kuvvet hakkındaki bilgilerin yetersiz olduğunu, Suriye Garnizonu' nun teslimine dair maddeye göre, İngilizlerin, VII. Ordu'nun teslimini de isteyebileceklerini, Adana yerine 'Kilikya' teriminin kullanılmasında özel gaye ve sınırsız ihtirasları olduğunu*" (HTVD S. 28:V. 736:1959 ; Onar 1981:46-47) açıklamıştır. İtilaf Devletleri'nin İskenderun Limanı'ndaki torpillerin temizlenmesine yardımcı olunması ve şehre asker çıkarma girişimleri üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın "*Liman'ın taranmasına yardımcı olunması, mütarekede işgalle ilgili bir kayıt olmamakla birlikte, şehrin zorla işgali ve kuvvetlerimize ateş açılması halinde, karşı ateş açılmayarak, şehre girmelerine müsaade olunması ve durumun derhal İngiliz Başkumandanı'na protesto edilmesi*" (HTVD 1959:S.28:V 721 ; Tansel:c.I:39) ile ilgili emrini göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin çeşitli bahanelerle İskenderun'a asker çıkararak, VII. Ordu'yu zor duruma düşürmek istediklerini anlamış, buna meydan vermemek için, XX. Kolordu'nun harekatı sona erinceye kadar, III. Kolordu'nun, İngilizlerin İskenderun'a kuvvet çıkarmasına gerekirse ateşle mani olmasını ve VII. Ordu Karargahı'nın hemen Adana'ya intikalini bildirmişti (Çelik 1999:40 ; Borak 1997:314-315). Genel Kurmay Başkanlığı'na 6 Kasım 1918'de çektiği telgrafta da "*İskenderun'a her ne sebeple ve bahane ile asker çıkarmaya teşebbüs edecek olan İngilizlere, ateşle karşılık verilmesini, VII. Ordu'ya, bulunulan hatta küçük bir ileri*

karakol hattı bırakarak, Islahiye-Katma istikametinde hareketle Kilikya hududuna girmesini emrettiğini, İngilizlerin ve Başkumandanlığın, kendisini itham altında bırakacak emirlerini tatbik etmeye yaradılışı müsait olmadığından, yerine tayin olunacak birine, kumandayı hemen teslim hazırladığı” (HTVD S.28:V.735:1959 ; İ.A.2001:729 ; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:53 ; Toros 1981:4) belirmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafından bir gün sonra padişahın emri ile Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı'nın lağvedildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti emrine verildiği bildirilmişti (İ.A. 2001:c.1:730 ; Tansel 1977:40 ; Toros 2001:8). Bu duruma da *“Orduları dağıtalım fakat ünvanı muhafaza edelim. Müsaade edin, en ufak bir müfreze halinde dahi olsa, bu namla ben onun dahi kumandanlığıyla iktifa eyler ve vatanıma hizmet ederim”* cevabını vermişse de, 9 Kasım 1918 günü Mondros Mütarekesinin yarattığı huzursuzluk nedeni ile Sadrazam İzzet Paşa istifa ettiğinden Adana'da bulunmak yerine memleketin siyasi hayatına etki edeceğine inandığı İstanbul'a gitmeye karar vermişti (İ.A. 2001:730 ; Hatipoğlu 1999:37).

Mustafa Kemal Paşa'nın, başından beri mütarekeye temkinli yaklaştığı, şartlardan çoğunu *“kabul edilmez”* bulup tepki gösterdiği, ordusunun belirlediği sınır kesiminde düşman işgaline karşı mukavemet fikrini yaymaya çalıştığı, fakat buna karşılık, İstanbul'un desteğinden yoksun olduğu için görevinden ayrılarak İstanbul'a dönme kararı verdiği anlaşılmaktaydı (Çelik 1999:41).

Mustafa Kemal Paşa, Adana'da iken sık sık şehir dışına çıkarak Yüreğir ovası ve Tarsus'un kuzeyinde incelemeler yapmış, Toroslar'ı da Gülek Boğazı yolu üzerindeki Kürt Musa köyü sınırlarında siperler kazdırmıştı. Ayrıca 6. ordu komutanı Ali İhsan Paşa ile haberleşerek 6. Ordu ve emrindeki Yıldırım Orduları'nın kuvvetlerini Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağıtmış, fazla silah ve cephaneleri güvenilir erler vasıtasıyla Anadolu'nun iç kesimlerine taşımıştı (Hatipoğlu 1999:37). Bunu yanında Suriye'den memleket içlerine doğru el altından sokulmaya başlayan yabancı komitecilerin kötülüklerine karşı Antep ve havalisindeki halkı örgütlemiş, onlara gizlice silah dağıttırmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, bu faaliyetlerinin dışında Adanalı yerli halkla da bir takım görüşmeler ve toplantılar yapmıştı. Adana halkının işgal kuvvetlerine karşı olduğu, eğer silah verilirse hayatları pahasına topraklarını savunacakları sözleri üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın kafasından vatanın nasıl kurtarılacağına dair bir strateji oluşmuştu

(Hatipoğlu 1993:93-94). Büyük zaferden sonra Adana'ya ilk geldiği gün *"Bende bu vakayii ilk hissi teşebbüsü bu memlekette bu güzel Adana'da doğmuştur"* (Toros 1981:4) sözleriyle *"Milli Mücadele"* fikrinin Adana'da ortaya çıktığını beyan etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa 10/11 Kasım gecesi emrindeki birliklere *"Tebliğ olunan irade-i seniyye üzerine bu gece (10/11 – 11 – 1918) hareket edeceğim. Bütün silah arkadaşlarıma veda ederim"* dediği iki cümlelik veda telgrafı ile görevini 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya bırakarak İstanbul'a geçmiştir (Toros 1981:4 ; Hatipoğlu 1993:95 ; Onar 1995:32).

3.2.2. Bölgedeki İngiliz ve Fransız Yayılma Politikası

3.2.2.1. Adana'nın İşgali

I. Dünya Savaşı içinde İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları arasında Osmanlı topraklarının paylaşımı için görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerin sonunda 16 Mayıs 1916'da Rusya'nın da onayıyla Sykes-Picot antlaşması olarak imzalanmıştı (Yılmaz 1998:13).

Sykes-Picot antlaşması gereği İngilizler Filistin ile (Musul dışında) Irak'ı, Fransızlar ise; Suriye, Lübnan ve bütün Güneydoğu Anadolu'yu alacaklardı. Mondros Mütarekesi'nden sonra bu gizli antlaşmayı uygulamaya geçirmek isteyen İngiliz ve Fransızlar acele etmekten geri durmadılar ve 9 Kasım'da İskenderun İngilizler tarafından işgal edildi (Ener 1970:25 ; Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:63 ; Yılmaz 1998:43). 12 Kasım 1918'de İngiliz Generali Clark 2. Ordu Komutanı Nihat Paşa'ya verdiği notada : *"1 Aralık 1918 günü öğleye kadar bütün Osmanlı birlikleri Ceyhan Irmağının batısına, 5 Aralık 1918'den önce de Adana-Tarsus demiryolunun kuzeyine çekileceklerdir. 14 Aralık 1918'de ise Osmanlı Birlikleri'nin tamamı, Pozantı'nın batısına geçmiş olacaklardır. Osmanlı Birlikleri bütün ağır ve hafif silahlarını Katma İstasyonu'na İngilizlere teslim edecekler ve boşaltma işlerini Pozantı'nın batı kıyısında yapacaklardır"* (Erdeha 1975:303 ; Ener 1970:25-26 ; HTVD Mart 1960:S.31:V. 780). Bu olay üzerine Nihat Paşa Harbiye Nezaretine gönderdiği telgrafta *"Payas-Kilis çizgisinin ihlali durumunda silahla karşı koymak üzere emir verdiğini"* bildirmişti (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:64). Harbiye Nezareti de silahla karşılık vermenin uygun olmayacağını bildirmişti. Nihat Paşa ayrıca İngiliz Komutanı'na verdiği cevapta : *"Çekilme ve terhis işlerinin Osmanlı hükümeti ile*

görüşmelerden sonra yapılabileceğini, silah ve cephanelerinin tesliminin mütareke şartlarına uymadığını“ (Yılmaz 1998:14) belirtmişti.

13 Kasım 1918’de Erkan-ı Harbiye Reis’i Cevat Paşa 2. Orduya gönderdiği şifre ile *“Birliklerimizin çekilmesi, silah ve cephane tesliminin mütarekeye aykırı olduğu, meselenin İngiliz Yüksek Komiserliği’yle İstanbul İtilaf Ordusu Kumandanı General Wilson arasında konuşulacağını, emir verilinceye kadar çekilmenin ve diğer işlerin gecikebileceğinin münasip bir dille İngiliz generaline bildirilmesini”* istemişti. (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı – I 1962:65).

İngiliz General Wilson 22 Kasım 1918’de verdiği notada *“İsteklerinin yerine getirilmesini, gerekirse savaşı yeniden başlatabileceklerini ve bu takdirde Osmanlı Devleti’nin daha zararlı çıkacağını”* bildirmişti. Bunun üzerine Sadrazam Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı Hükümeti, *“Adana ve havalisinin Pozantı’ya kadar tahliyesine”* (Çelik 1999:51 ; Tansel 1977:44-45) karar vermişti. Hükümetin bu kararını Harbiye Nazırı Abdullah Paşa bir şifre ile ilgili komutanlıklara bildirmiş (Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı –I 1962:66) ve ayrıca *“Kilikya’nın boşaltılması müzakereleri sırasında hiç değilse eldeki malzemenin kurtarılması”* (HTVD S.31:V.785:1960) emrini vermişti. Bunun içinse zaman gerekli idi. Nihat Paşa boşaltma ve çekilmenin mümkün olduğu kadar geciktirilebilmesi için 23-24 Kasım 1918’de Kurmay Binbaşı Nihat (Atakan) Bey kanalıyla İngiliz Ordu Komutanı’na bir teklif yapmıştı. Teklifinde; İstanbul ile muhabere yüzünden 12 günlük bir gecikmenin yaşandığı bu nedenle boşaltma için tespit olunan 1 Aralık 1918, 5 Aralık 1918 ve 14 Aralık 1918 tarihlerinin 13 Aralık 1918, 17 Aralık 1918 ve 26 Aralık 1918 tarihlerine bırakılması Osmanlı ordusunun bütün ağır silahlarının Filistin’de kaybedilmesi nedeni ile eldeki hafif silahların iade edilmemesi, komuta merkezi (1500 er ve 250 subay) ile, bir tümenin Adana’da, bir tümenin de Antep’de asayişini sağlamak için bırakılmasına müsaade edilmesi (HTVD S.31:V.788:1960) hususlarına yer verilmişti. İngilizler bu isteklerden sadece 12 günlük zaman kaybının telafisini kabul etmişlerdi (Çelik 1999:51). Nihat Paşa elindeki harp malzemesi, top ve makineli tüfekleri Pozantı’ya taşımaya çalışmıştı (HTVD S.31:V783:1960).

Nihat Paşa bir taraftan çekilmeyi sürdürürken bir taraftan da halkın can ve mal güvenliğini sağlamak için mülki yönetimin devam ettirilmesi ve jandarma kuvvetinin sayısının artırılmasına çalışmıştı. Terhis olan yedek subayları yeniden jandarma ve

polis teşkilatına almış ayrıca seyyar jandarmanın kuvvetlendirilmesi gayesi ile, vilayet emrine 1200 kadar piyade eri vermişti(Tansel 1977:48 ; HTVD S.33:V:829:1960). Nihat Paşa bunun yanında Ermeni tehcirine memur edilmiş subay, komiser ve polislerin huzursuzluk çıkmaması için başka yerlere tayin edilmesini harbiye nezaretinden istemişti (Çelik 1999:52).

20 Kasım 1918 Adana'nın işgal edileceği haberlerini öğrenen Adana'nın aydın gençleri, durumu görüşerek Tefvik Kadri (Ramazanoğlu) Bey'in evinde memleketin ileri gelenleri, bilginleri, üniversite ve yüksekokul mezunları, çiftçiler, tüccarlar ve esnaflar ile toplanmıştı. "*Feryatname*" olarak bilinen ve Adana'nın işgalini protesto eden telgrafın altına 188 imza atılarak 11 Aralık 1918'de bazı İstanbul gazetelerine gönderilmişti. Bu telgraf 13 Aralık 1918 günü "*Minber Gazetesi*"nde yayımlanmıştı (Çelik 1999:47 ; Ener 1970:27-28 ; Yılmaz 1998:155-16).

Adanalılar 15 Aralık 1918 tarihli ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmış olan 2. bir protesto metni daha göndermişlerdi (Öztoprak 1991:120). Bu protesto metni özetle şöyleydi: "*Adana İli'nin 426 bine ulaşan nüfusundan, Hıristiyan olan 64 bini dışındaki büyük çoğunluğun Türk ve Müslüman olduğundan, bu sayıya son zamanlarda göç etmiş Türklerle, göçebe olarak yaşayan Türklerin dahil edilmediğinden, Adana'nın Türk topraklarından koparılamayacağından ...*" bahsedilmişti. Ayrıca İstanbul'daki Adanalılar tarafından 21 Aralık 1918 yılında, Adana'nın haklarını savunmak için "*Kilikyalılar Cemiyeti*" kurulmuştu (Öztoprak 1991:121 ; Ayhan 1963:15).

11 Aralık 1918'de çoğu Ermeni olan 400 kişilik bir birlik Dörtyol'u işgal edip, evleri basmış ve yağma etmişti. Bunu 17 Aralık 1918 günü 500 kişilik bir Fransız birliğinin çıkması izlemiştir ve bu tarihten sonra Adana-Tarsus hattı güneyinde rastlanacak Türk ordusu mensuplarının tutuklanacağı açıklanmıştı (Öztoprak 1991:117). Bu arada Türk birlikleri de Adana'yı terk etmişler (Yüreğir 2 Ocak 1953:2) ve 18 Aralık 1918'de General Hamelin törenle Adana'ya girmişti (Ener 1970:28). Yarbay Romieu komutasındaki çoğunluğu Ermenilerden oluşan 1500 kişilik Fransız birliği de 21 Aralık 1918 günü Adana'ya girerek Adana'nın işgalini tamamlamışlardı (Yüreğir:3 Ocak 1953:2 ; Özoguz 1935 :22 ; Hatipoğlu 1989A:16 ; ATASE 1974:31 ; Baykal 1991:466).

3.2.2.2. İngiliz ve Fransızların İşgal Politikası

3.2.2.2.1. İngilizlerin İşgal Politikası

Sanayi İnkılabı'nı gerçekleştirerek sömürgeci hareketlerine girişen Avrupalı devletlerin; yıkılış sürecine giren Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma konusunda zaman zaman birbirleriyle yarışa girdikleri bir gerçektir. Avrupa Devletleri arasında süre gelen bu çekişme "*Hasta Adam*" olarak nitelenen ve hayatını bir başka devlete dayanarak devam ettiren, yani bir denge politikası güden Osmanlı Devleti'nin ömrünü biraz daha arttırmış fakat onu yıkılmadan kurtaramamıştır. Nitekim bu denge politikası çerçevesinde İngiltere sürekli olarak kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak Tanzimat Fermanı'ndan Berlin Kongresi'ne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyan bir politika izlemiştir (Hatipoğlu 1999:39 ; Nur 2002:13). Zira İngiltere'nin bu dönemdeki politikası en büyük sömürgeci olan Hindistan'ın güvenliğini sağlamaktı ve bunun karşısında en büyük tehlike olarak Rusya'yı görüyordu. Çünkü Rusya'nın boğazları alarak sıcak denizlere inme hedefi ve bu sayede İngiltere'nin Hindistan ile bağlantısını kesebileceği korkusu; İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin varlığından ve devamından yana bir politika izlemeye itiyor ve bu politika Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemede önemli bir engel teşkil ediyordu (Nur 2000:14). Fakat 1878 Berlin Kongresi ile geleneksel politikasını terk eden İngiltere, bundan sonra imparatorluğun topraklarını tek başına ele geçirmek isteyecek, bu doğrultuda hem Süveyş Kanalını hem de Ege Denizi'nin Akdeniz'e açılma noktasını kontrol eden ve büyük bir coğrafi öneme sahip olan Kıbrıs'a yerleşecekti (Yavuz 1994:3).

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü ilkesinden vazgeçerek bu topraklara tek başına hükmetme politikası izleyen İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında savaş koşullarını da göz önüne alarak Fransa ile 1916 yılında "*Hasta Adam*" ın topraklarını Sykes-Picot gizli antlaşması ile aralarında paylaşmışlardı. 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile de bu gizli antlaşmanın uygulanabilmesi için uygun zemin hazırlanmış ve Ortadoğu ile Çukurova toprakları bu iki devletin işgaline uğramıştı.

Bu işgal politikası içinde yer alan ve İngiltere ve Fransa'nın birlikte işgal ettiği Adana'da, İngilizler askeri yönetimden, Fransızlar ise mülki yönetimden sorumlu olmuşlardı (Çelik 1999:67). İngiliz işgal kuvvetleri arasındaki Hintli Müslüman

birliklerin varlığı, yöre halkını kısmen teselli etmiş, hatta bu askerler; Ermeni ve Süryanilerin Adana halkına yapmış olduğu zulümler karşısında bu olayları hoş görmeyerek Adanalılara yardım etmişlerdi. Adana'daki İngiliz İşgal Komutanı, Hintli askerlerdeki bu değişikliğin farkına varınca bu olaydan hoşlanmamış, halka gözdağı vermek gereğini duyarak, vali vekili ve memurlarla memleketin ileri gelenlerini Hükümet Konağı avlusuna toplayarak : *“Biz, buraya mütareke hükümlerine göre geldik. Maksudumuz memlekete asayiş ve inzibati korumak, sizleri refaha kavuşturmaktır. Bu bakımdan herkesin işi ve gücüyle meşgul olmasını ve işgal kuvvetleri tarafından verilen emirlere uyulmasını istiyorum. Aksi halde çok şiddetli muamele görmeleri kaçınılmazdır. Şu gördüğünüz her askerin arkasında bir İngiliz tümeni vardır”* diyerek, halka gözdağı vermişti. İngilizler ayrıca, Müslüman Hintli askerlerin nöbet yerlerini sık sık değiştirerek, kuvvetlerini olduğundan çok göstermek, halkla yakınlık kurmalarını önlemek ve yeniden kuvvet getirmiş görüntüsü vererek halk üzerindeki etkilerini artırmak istemişlerdi (Çelik 1999:67 ; Özoğuz 1935:20). Bununla birlikte, İngilizler, işgal altında tuttukları yerlerde halka eziyet etmemiş, aşırı bir baskı yaratmamış, yumuşak bir işgal tarzı halinde, herhangi bir direniş ortamı yaratmadan hedeflerine ulaşmak gayesi gütmüşlerdi (Çelik 1999:68). Daha sonra ise İngilizler; 15 Eylül 1919'da imzalanan *“Suriye İtilafnamesi”* hükümleri gereği Kasım 1919'dan sonra Adana'daki birliklerini çekerek yöreyi tamamen Fransız işgal ve insafına terk etmişlerdi (Özoğuz 1935: 20 ; Akyüz 1988:180).

3.2.2.2.2. Fransızların İşgal Politikası

Osmanlı İmparatorluğu üzerinde İngiltere gibi emperyalist bir politika takip eden ve takip ettiği politika gereği İngilizler ile Sykes-Picot Antlaşmasını imza eden Fransa'nın Osmanlı topraklarından, özellikle Suriye ve Çukurova'da stratejik ve ticari menfaatleri söz konusuydu.

Fransa'nın yöreye ve Suriye'ye ilgisi bir hayli eskiye dayanmaktadır. Haçlı Seferleri sırasında başlayan bu ilginin temelini Fransa'nın Türkiye'den sağladığı mali-iktisadi menfaatler oluşturmaktaydı (Çelik 1999:10 ; Akyüz 1988:58). Siyasi ve dini bakımdan ; Fransa Kralı 1250 yılında, Haçlı Seferleri sırasındaki hizmetleri karşılığında, Maruniler'e bir ayrıcalık belgesi *“chorte”* vermiş ve her türlü yardımda bulunmayı vaat etmişti (Çelik 1999:10). Daha sonra 1535 yılında Kanuni Sultan

Süleyman ile I. François arasında imzalanan Osmanlı-Fransız Ticaret Antlaşması (kapitülasyon) ile Fransa, Osmanlı topraklarında ticari menfaatler elde etmişti. Bunun yanında, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin dış borç toplam 3.500.000 Frank'a ulaşmış ve borçların % 60'ı Fransa'dan alınmıştı (Akyüz 1988:59). Fransa bu alacağını güney vilayetlerinin işgaline bir sebep olarak göstermişti (Akbiyık 1990:57). Ayrıca Fransa "*Kilikya*" adını verdiği Çukurova topraklarını Suriye'nin bir parçası olarak görüyordu. İşgali takiben, Adana İşgal Komutanlığı'na atanmış olan Albay Bremand Kilikya'yı "*Alp Dağlarına sahip bir Mısır*" olarak tanımlamaktaydı (Çelik 1999:11). Ayrıca 1919 yılında Beyrut'ta Fransız Yüksek Komiserliği mensuplarından ziraat mühendisi Achard hazırlamış olduğu raporunda "*Marsilya'ya çok uzak olmayan Kilikya, Fransa'nın bütün pamuk ihtiyacını karşılayabilir, bu nedenle Kilikya ile Kuzey Suriye'yi elimizde tutmakta ve pamuk üretimini geliştirmekte çıkarımız vardır. Bunu yaparken her koloniciyi bekleyen güçlüklerle karşılaşmayacak, büyük düşmanımız yenilmiş Almanya'nın yerine geçerek onun başlattığı eseri tamamlayacağız*" (Akyüz 1988:176) diyerek Kilikya'nın sahip olduğu zenginliklere dikkat çekmiştir. Fransa'nın ihtiyaç duyduğu zenginlikler arasında sadece pamuk olmayıp bunun yanında buğday, arpa, tütün, ipek ve orman ürünleri ile çeşitli madenlerin varlığı da hazırlanan raporda belirtilmişti. Bu ürünlerden elde edilecek gelire, Fransa'nın dış ticari bağımlılıktan kurtulabileceği ve ayrıca yöreden toplanacak vergilerin yüz milyonlara ulaşacağı da bu raporlarda Fransa'nın Çukurova üzerindeki iştahını kabartmaya yetiyordu (Akyüz 1988:176-177 ; Çelik 1999:11).

Fransa'nın Çukurova'ya yerleşmek istemesinin bir diğer nedeni de; önemli bir kavşak noktası olan bu bölgenin ele geçirilmesi ile birlikte, Bağdat Demiryolları kontrolünün de Fransa'nın eline geçeceği düşüncesidir (Akbiyık 1990:60). Kilikya, askeri bakımdan Suriye'nin savunulması yönünden Fransa için önem taşıyordu. Çünkü Gülek Boğazı'ndaki tek geçit ile, Toros Dağları saldırılara karşı doğal bir engeldi. Bunun için Fransız yetkililer "*Kilikya'nın Fransızlar tarafından işgali stratejik ve ekonomik sebeplerle Suriye'nin tarihi müdafaasını teşkil eden Toros geçitlerini ele geçirmeyi istilzam etmektedir*" (Hatipoğlu 2003:944 ; Jaeschke 1971:212) diyerek Toros Geçitleri'ni Suriye'nin savunulmasındaki stratejik önemini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Fransa, askeri bakımdan Suriye'yi savunabilmek için bölgenin dağlık kuzey

kesiminde yer alan Maraş, Antep, Adana ve Urfa vilayetlerini de elinde tutmak düşüncesindeydi (Güney Cephesi 1966:37).

19. yy dan beri Osmanlı Devleti'ne göndermiş olduğu öğretmen, uzman, rahip ve rahibeler vasıtası ile, Türk topraklarında önemli bir kültüre sahip olan Fransa (Hatipoğlu 1999:5 ; Nur 2002:14 ; Çelik 1999:12 ; Akyüz 1988:62), bir taraftan uzak doğudaki kolonilerini korumak için Suriye sahillerinde bir ikmal ve yükleme limanı elde etmek istiyor, diğer taraftan da İslam ülkelerinde hakimiyete sağlamlaştırmak düşüncesiyle bazı İslam merkezlerini ve özellikle Şam'ı ele geçirmeye çalışıyordu. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek gayesiyle, Fransız resmi makamları, Kilikya'yı koloni haline getirmek üzere rapor ve planlar hazırlamışlardı (Akyüz 1988:176).

Fransa, "Suriye İtilafnamesi" ile İngilizlerin bölgeden çekilmesinden sonra Çukurova'daki Ermeni emellerini göz önünde tuttular (İslam 1995:108). Fransa'nın Ermeni emellerine alet olarak kullandığı Çukurova'yı iki ayrı noktadan değerlendirmek mümkündür. Bunlar:

- Kilikya'nın idari yönden Ermenileştirilmesi
- Ermenilere askeri harekatta yer verilmesiydi (Akyüz 1986:169).

Fransa hükümeti, 1918 yılı başlarından, 1919 yılı sonlarına kadar, Kilikya yerine "Ermenistan" adını kullanmıştır. M. George Picat, Clemenceau tarafından iş başına getirilirken, yürüteceği görev için "Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri" ünvanını kullanmıştır. Daha sonra yörede görevlendirilen General Homelin ve Albay Bremond gibi Fransız yetkilileri ise, "Ermenistan Yüksek Komiseri" ünvanını almışlardı (Akyüz 1988:179-181 ; Çelik 1999:68).

Adana ve havalisinde görev yapan Fransız idarecileri arasında en dikkat çeken isim Albay Bremond'dur. 2 Şubat 1919'da "Genel Vali" olarak göreve başlayan Bremond, Adana hükümet binasını askeri ve idari karargah haline getirdi. Karargah Genel Sekreterliğine Teğmen Escande'ı, Askeri Şefliğe de Yüzbaşı Coulet'i atadı (Ener 1970:31).

Fransa'nın bölgedeki emniyetini ve mali işlerde kontrolünü sağlamak isteyen Albay Bremond, sancak mutasarrıflıklarına, Vali Yardımcısı veya Kaymakam "Guvernör" ünvanı verdiği birer Fransız subay atamıştır. Buna göre; Adana Vali yardımcılığına Yarbay Normand, Mersin'e İşgal Komutanı ve Kaymakam olarak Binbaşı Andre, Tarsus'a Fransız Askeri Komutanı ve Kaymakam olarak Yüzbaşı

Coulet, Kozan'a Yüzbaşı Taillardat, Osmaniye'ye ise Yüzbaşı Andre Kaymakam olarak tayin edilmişti (Çelik 1999:69). Bu uygulamalar sonucu Osmanlı vali ve kaymakamları, işgal kuvvetlerinin elinde birer kukla durumuna düşmüşlerdi.

Albay Bremond yönetimindeki Fransız Kontrol İdaresinin yaptığı diğer uygulamaları ise şu şekilde özetlemek mümkündür :

- Kadro dikkate alınmadan dışardan jandarmaya subay alınmış ve il merkezindeki alaya atanan subaylar İstanbul'a geri gönderilmişti.
- Adana'dan İstanbul'a giden yolcular bir yol tezkeresi almaya ve bilet ücretlerini madeni para ile ödemeye mecbur edilmişti.
- Adana mahkemelerinden çıkan ilamlar Beyrut'taki Temyiz Divanı'na gönderilmekteydi.
- Osmanlı posta pullarına "Kilikya" başlığı yazılmıştı. Mektup ve telgraflar sıkı bir denetime tabi tutuluyordu.
- Halka Fransız bayrakları dağıtılmış ve resmi binalara Fransız bayrakları çekilmişti. Rum kilisesine Yunan, Ermeni kilisesine de Ermeni bayrakları çekilirken, Türk bayrağını asmak yasaklanmıştı.
- Kontrol idaresi işlerine gelmeyen Osmanlı Kanunları'nı kaldırmış, Osmanlı vali, mutasarrıf ve kaymakamlarını, Fransızların keyfi emirlerine uymaya zorlamışlardı.
- Ermeni halkını, ileride Doğu Anadolu'ya yerleştirilmek üzere, Adana vilayetine toplamıştı. Bunun sonucunda bir yılda Adana ve havalisine 120.000 Ermeni göçmen getirilmişti.
- Osmanlı polis ve jandarmasının kıyafeti değiştirilmiş, kalpaklardaki Türklüğün simgesi olarak bulunan "ay" kaldırılmıştı. Okullarda Almanca dersi yasaklanmış, eğitim ve kumanda dili Fransızca olmuştu.
- Türklerin silahları toplanırken Ermeniler silahlandırılmıştı.
- Fransız idare amirleri, dairelerdeki Osmanlı memurlarını istedikleri gibi uzaklaştırmaya, değiştirmeye ve işten çıkarmaya yetkiliydiler.
- Bütün taahhüt işleri Fransızlara verilmişti. Adana'dan görevli küçük rütbeli Fransız subayları bile resmi ve özel vasıtalarla binlerce lira kazanıyorlardı. Bu şekilde bütçe dışından yüz binlerce lira harcanmış, maaşlar kanunsuz olarak

arttırılmıştı (Bıyıkoglu 1981:75-76 ; Öztoprak 1991:118 ; Ener 1963:24 ; Arıkoğlu 1961:77-78).

Sonuç olarak, Adana ve havalisindeki Türk halkı, bir taraftan en feci zulüm hakaretlere uğratılmış, işlenen çok sayıda cinayetlerle Türklerin yok olması hedef tutulmuştu. Öte yandan Adana, Fransız işgal ve kontrolü idaresinde soyulmuş, yağmalanmış, keyfi para cezaları, vergilerin arttırılması, haksız tutuklamalar ve Türkleri öldüren katillerin himaye edilmesi gibi olaylar giderek artmış, esareti kabul etmek istemeyen Türklerin göçe zorlanması veya tamamen yok edilmesi politikası takip edilmişti (Ener 1970:32 ; Bıyıkoglu 1981:77 ; Çelik 1999:71).

3.2.2.3. Suriye İtilafnamesi

I. Dünya Savaşı sırasında, gizlice imzalanmış olan Sykes-Picot antlaşması gereğince, Osmanlı Devleti hakimiyetindeki Basra Körfezinden Musul'a kadar olan bölge İngiliz nüfuzu altına girecektir. Adana, Mersin, Antep, Maraş ve Musul vilayetleri ile Suriye toprakları da Fransız nüfuz sahası olarak kabul edilmişti. İngiltere, bu sahayı Fransızlara bırakırken, kendi nüfuz bölgesi ile Rusya arasında bir tampon saha oluşturmak gayesini gütmüştü. Gerçekte ise İngiltere öteden beri Irak ve bilhassa zengin petrol yataklarına sahip olan Musul'a göz dikmişti (Öke 1991:16). Fakat, savaş şartları gereği Musul, Fransızlara bırakılmıştı. Savaşın cereyanı sırasında kağıt üzerindeki toprak paylaşımı elbette önemli rol oynamıştı. Fakat, kendi iç problemleri gereği Rusya'nın savaştan çekilmesi bu devletler arasında bir takım anlaşmazlıklara yol açtı. Filistin, Irak ve Suriye cephelerinde tek başına savaşın bütün yükünü çeken, Osmanlı Devleti'ni yenen İngiltere, bu nedenle Fransa'ya Mondros Mütarekesi görüşmelerine katmamıştı. İngiltere'nin amacı gizli antlaşmalar gereğince Fransa'ya vermesi gereken Musul'u kendi topraklarına katmaktı (Çelik 1999:107).

İngiltere, bu amacını gerçekleştirmek için Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'e geçici de olsa işgal, giderek Fransa'ya karşı koz olarak kullanmıştı. Fransa, bölgede kendi menfaatleri olduğunu sert bir dille açıkladığında ise, İngiltere, bölgeden çekilmek için Filistin'de nüfuzunun tanınmasını ve Musul bölgesinin kendine bırakılmasını şart koştu. Böylece İngiltere, Musul için çok önemli bir adım atmıştı. Fransa Hükümeti'nin başında bulunan Clemenceau, uysal bir insandı ve Aralık 1918'de Lloyd George ile görüşmesinde doğu meselelerinde mutabakata varılması arzusunun bildirmişti. Bunun

üzerine Lloyd George, Filistin üzerindeki İngiliz himayesinin tanınmasını ve Fransa'nın, Musul bölgesindeki haklarından feragat etmesi karşılığında, İngiltere'nin de Almanya'nın Türk Petrolleri Şirketi payından % 25 'ini Fransa'ya devredebileceğini belirtmişti (Evans 1972:114 ; Akbıyık 1988:49 ; Öke 1991:31).

Fransa, 9 Şubat 1919'da Musul ve Suriye'nin önemli bir kısmındaki haklarının tanınmasını istedi. İngiltere ve Fransa bunun üzerine kendi aralarında bazı toplantılar yaptılar. Bu toplantıda; Clemenceau, Suriye'nin tamamı ve Kilikya'daki manda isteklerini dile getirdi. Lloyd George, bu isteğe karşı çıkınca da İngiltere'yi Sykes-Picot antlaşmasına uymamakla suçladı (Akbıyık 1990:50). 20 Mart 1919'da toplanan Dörtler Konseyi (İngiltere, Fransa, A.B.D. ve İtalya) görüşmelerinde ise Fransa : Önce Arapları Türklerden ayırmak, İngiliz ve Fransız istekleri hakkında ise daha sonra karar vermek gerektiğini ileri sürmüştü (Çelik 1999:108). Fakat o sırada bölgedeki Fransız kuvvetleri, İngiliz kuvvetlerine nazaran oldukça az sayıda ve bölgeyi işgale yetmeyecek durumdaydı. Bu durumu iyi değerlendiren İngiltere, Suriye ve Toros Geçitleri'ndeki birliklerini geri çekmek istemişlerdi. Bu bir çeşit tehditti çünkü, Filistin ve Mezopotamya'yı işgal edecek kadar güce sahipti fakat Suriye ve Kilikya'daki İngiliz Birlikleri çekildikleri takdirde, Fransa çok zor bir durumda kalacaktı (Çelik 1999:109 ; Akbıyık 1990:54).

Lloyd George, Clemenceau ile görüşmeler çerçevesinde, Fransa ve Araplara sunulmak üzere memorandum hazırlamıştı. Buna göre ; İngiliz ordusu, Suriye ve Kilikya'yı boşaltmak için derhal harekete geçecekti. İngilizler, bu bölgedeki sorumluluklarını Fransa ve Araplar'a devredecekti. Filistin İngiltere'nin elinde kalacak, Musul dahil, Mezopotamya da İngiltere'ye tabi olacaktı. İngiltere, aynı zamanda, Ermenileri himaye sorumluluğunu üstlenen Fransız birliklerinin Kilikya'ya gönderilmesini kabul ediyordu (Çelik 1999:110-111). Buna takiben Fransızlar, Mayıs ve Haziran 1919'da gönderdikleri kuvvetlere ek olarak, karargahı Beyrut'ta bulunan General Gouraud kuvvetlerinden, 412. Piyade Alayı'nın iki taburunu, 12 Temmuz 1919'da karaya çıkararak, Adana'ya sevk etmişlerdi. İlerleyen günlerde aynı alayın üçüncü taburu da Dört Yol tarafına sevk edilmişti. Böylece Kilikya Fransız kuvvetleri nihayet oluşturulmuştu (Çelik 1999:111).

Nihayet, 15 Eylül 1919'da İngiltere ile Fransa arasında "*Suriye İtilafnamesi*" imzalanmıştı. Antlaşma şartları gereği, sivil yönetim Osmanlı'larda kalmış, askeri

yönetim Fransızların eline geçmişti (Jaeschke 1971:46). İngiltere ise, antlaşma gereği bölgeyi boşaltmaya başlamıştı.

Suriye İtilafnamesi, Türk halkını büsbütün dehşete düşürmüştü. Çünkü: sözleşme gereği İngiliz işgal bölgeleri Fransızlara terk ediliyordu. İngilizler bu suretle durmadan kaynayan ve Türkler tarafından mutlaka savunulacağını düşündükleri bir toprak parçasını Fransızlara bırakmış ve aynı zamanda bölgede yaşayan Türk halkını Fransız zulmüne terk etmiş oluyorlardı (Tansel 1978:c.2:208-209 ; Hatipoğlu 1999:45-46). Zaten Mustafa Kemal Paşa bu sözleşmeden haberi olunca 14 Kasım 1919'da Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çektiği telgrafta ;

“İngilizlerle Fransızlar 1916 yılında aralarında imzaladıkları antlaşmayı esas kabul ederek Eylül ayının 15. günü “ Suriye İtilafnamesi “ adı altında milletimize yakından ilgilendiren bir mukavele üzerinde anlaştılar. Buna göre İngilizler haksız olarak işgal ettikleri yerleri tahliye ederek Fransızlar haksızlık üzerine haksızlık yaparak işgale başlayacaklar, Halep'i hariçte bırakarak, Urfa, Ayıntap, Maraş ile Adana vilayetlerimizdeki çoğunluğu İslam ve Türk olan ve vatanımızın zengin topraklarımızı işgal bölgelerine dahil ederek, kuzeye doğru da Harput ve Sivas'a kadar uzanıp, buraları da dahile alarak Mersin'in batısına kadar uzanan ve Batı Anadolu ile doğu Anadolu'yu birbirinden ayıran bu bölgeler Fransız nüfuz ve idaresine girecektir.” diyerek bu durumun idareciler ve gazetelere duyurulması gerektiğini bildirmişti (ATTB 1991:129-130 ; Hatipoğlu 2003:944).

Fransızların bölge üzerinde tatbik etmeyi düşündüğü stratejik ve ekonomik planlarının yanında Ermenilerle ilgili bazı planları da vardı. Fransızlar daha önce tehcir kanunu ile bölgeden uzaklaştırılan Ermenileri tekrar Çukurova'ya getirip yerleştirmek istiyordu. Oysa Ermenilerden istifade etmek ve bu doğrultuda Ermenileri, Türklere karşı maşa olarak kullanmak isterken, aynı zamanda da Ermenilere Çukurova'da bir devlet kurmayı vaat ediyorlardı (Hatipoğlu 1999:45 vd. ; Nur 2002:20-21). Nitekim bu hedefi gerçekleştirmek üzere bölgede bir Fransız-Ermeni işbirliğini görmekteyiz.

3.2.2.4. Bölgedeki Fransız–Ermeni İlişkileri

XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti'nin “*Millet-i Sadıkası*” veya “*Teba-i Şahanesi*” olarak Türklerle iç içe barış ve huzur içinde yaşayan Ermeniler, bu tarihten itibaren milliyetçilik hareketleri ve başta Rusya olmak üzere bazı Avrupa

devletlerinin kışkırtması sonucu ayaklanmaya başlamış, ülkenin bir çok yerinde isyanlar çıkarmaya, çeteler kurmaya, halkın can ve mal güvenliğini tehdit etmeye başlamışlardı. Asırlarca Türklerle beraber yaşayan Ermeniler acaba neden ayaklandılar ve isyan çıkardılar ? İlkönce bunun sebepleri üzerimde duralım (Hatipoğlu 1999:51):

Ermenilerin ayaklanmalarının ve isyan etmelerinin ardında yatan temel sebep İtilaf Devletleri'nin onlara müstakil bir devlet kurmayı vaat etmeleri idi. Fakat bu İtilaf Devletleri'nin Ermenileri çok sevmesinden kaynaklanan bir durum değil, bilakis başta Rusya olmak üzere; İngiltere ve Fransa'nın doğuya açılmak ve Osmanlı topraklarındaki menfaatlerini korumak amacıyla ortaya çıkardıkları bir durumdur ve bunun ardında "Şark Meselesi" olarak adlandırılan bir siyasi terim yatmaktadır (Nur 2002:21). Nitekim bir buçuk asırlık bir sürede Ermeni koruyuculuğunu üstlenen bu devletlerin Ermenilerin milli çıkarlarını muhafaza etmek gibi bir niyetlerinin olmadığı Sevr Antlaşması ile Lozan Konferansı'nın mukayeseli bir karşılaştırması yapıldığında açık bir şekilde ortaya çıkacaktır (Sonyel 1973:c.I:26 ; Nur 2002:21).

Akdeniz ve Ortadoğu'ya hakim olmak isteyen Rusya, boğazları ele geçirip sıcak denizlere ulaşmak hedefini gerçekleştirmek için Ermenileri kullanmak istemişti. Rusya'nın kışkırtması ile harekete geçen Ermeniler, Çukurova'yı ele geçirmek ve buralarda eski tarihlerde kurdukları prensliklerini yeniden canlandırmak gayesiyle Adana, Maraş, Hacın ve Sis (Kozan) bölgelerinde Ermeni nüfuzunu çoğaltmak için bazı çabalara girerek bir "Kilikya Ermeni Hükümeti" kurmak istemişlerdi (Hatipoğlu 1999:6 ; Nur 2002:21). Rusya'nın bu hedefine karşılık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü 1877-78 Osmanlı-Rus harbine kadar koruyan İngiltere, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarının tehlikeye girmesi üzerine Ermenilerle ilgilenmeye başlamıştı. İngilizler Doğu Anadolu'da kendi güdülerinde bir Ermeni Devleti kurulmasını Rusya'nın İskenderun Körfezi'ne inmesi için bir engel olarak görüyor, bu nedenle Ermeni bağımsızlığı işini ciddi olarak ele alıyordu. Zira bu sırada işbaşında bulunan Gladstone Hükümeti , Ermeni meselesinin, İngiltere'nin en önemli işlerinden biri olarak söylüyor ve "Ermenilere yardım, insanlığa hizmettir" diyordu (Tansel 1977:104).

Öte yandan Ortadoğu ve Çukurova'da hakim güç olmak isteyen Fransa da Ermenilerle ilgileniyordu. Fakat Fransa, 1918 yılının Kasım ve Aralık aylarından itibaren İngiliz ve Fransız ortak işgaline uğrayan Çukurova bölgesinde söz konusu devletler arasında nüfuz yönünden siyasi bir çekişme kendini gösterdiğinden

Ermenilerle yeterince ilgilenme fırsatı bulamamıştı. Fransa bu sebepten dolayı bölgenin idaresini tamamen eline almak istiyor ve buralardaki işgallerini kökleştirmeye çalışıyordu (Güney Cephesi 1966:18). Nitekim Fransa 15 Eylül 1919'da İngiltere ile imza etmiş olduğu "*Suriye İtilafnamesi*" gereği Çukurova bölgesinin denetimini kendi eline almıştı. "*Suriye İtilafnamesi*" ile Fransızlar Çukurova'nın verimli topraklarını ellerine geçirmişler ve aynı zamanda Suriye'yi uzun zaman ellerinde tutabilmeleri için, Orta Toros Geçitleri'ne hakim olmuşlardı. Burada göz önünde bulundurulmuş stratejik önem yanında Çukurova'nın zirai açıdan büyük bir potansiyele sahip olması da Fransız sanayisi için ayrı bir hammadde kaynağı teşkil etmesiydi. Zira Fransız yetkilileri, Çukurova'yı Ekonomik açıdan değerlendirmekte ve kendi iktisadi çıkarları için bu bölge üzerinde hassasiyetle durmaktaydılar (Hatipoğlu 1999:47).

Bu bölge üzerinde Fransızların tatbik etmeyi düşündükleri başka fikirleri de vardı. Fransa daha önce tehcir kanunu ile bölgeden uzaklaştırılan Ermenileri tekrar eski yerlerine yerleştirmek istiyordu (Ali Saip 1984 :17-18 ; Hatipoğlu 1999:47). Çünkü Fransızlar Ermenilerden istifade etmek ve bu doğrultuda da Ermenileri Türklere karşı maşa olarak kullanmak isterken aynı zamanda da Ermenilere Çukurova'da bir devlet kurmayı vaat ediyorlardı (Sonyel 1972:c.2:17-18 ; Hatipoğlu 1999:47). Ayrıca Fransızlar bölgeyi terk etmek durumunda kalırsa burada ortaya çıkacak boşluğu bir Ermeni devletçiliği ile doldurabileceklerini düşünüyorlardı. Böylece Türk Devleti ile güneydeki yani Suriye'de yaşayan Müslüman Araplar arasında bir tampon devlet kurulacak ve Müslümanların birleşmesi önlenmiş olacaktı. Bu hususta Mustafa Kemal Nutuk'ta meseleye şöyle açıklık getirmektedir. " ... *Halen ecnebi tahtı işgalinde bulunan manatıktan, Kilikya'yı Arabistan ile Türkiye arasında etat tampon vücuda getirmek maksadıyla anavatandan ayırmak arzusunda bulunduğu mevzu bahis edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en mahsuldar ve zengin bir mıntıkası olan bu kıtanın hiçbir suretle ayrılmasına muvafakat edilemeyeceği ...*" (Atatürk 1982:244). Böylelikle Fransa'nın denetiminde bir Ermeni-Hıristiyan Devleti oluşturularak, iki İslam ahalisi arasına bir nifak sokmak niyetinde olduğu söylenebilir (Hatipoğlu 1999:47).

Fransa, Ermeni politikasını iki doğrultuda izliyordu. Bunlar; askeri harekatta Ermenilere yer verilmesi ve Kilikya'nın idari yönden Ermenileştirilmesi idi.

Fransa Hükümeti, 1918 yılının sonuna kadar Kilikya yerine “ *Ermenistan* “ adını kullanmıştı. M. Georges Picot, Clemenceau tarafından göreve getirilirken yürüteceği görev için “*Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri*“ ünvanını kullanmıştı. Daha sonra yörede görevlendirilen General Hamelin ve Albay Bremond gibi Fransız yetkilileri ise, “*Ermenistan-Fransız İdarecileri*“ ünvanını kullanmıştı (Akyüz 1988:181 ; Çelik 1999:68). Genel vali, resmi mühürde “*Ermenistan İdare Servisi*“ ibaresini de kullanmaktan çekinmemiş, fakat ordunun protestosu sonucunda mühürdeki “*Ermenistan*“ kelimesi çıkartılmıştı (Bıyıklıoğlu 1981:75-76). Öte yandan Bremond, geldiğinin ertesi günü Adana’daki Ermeni Kilisesi’ne giderek Ermenilere Bogos Nubar Paşa’dan selam getirdiğini söyleyerek Ermenileri daha çok şımartmıştı(Yüreğir 8 Ocak 1953:2 ; Ener 1972:31). Yine Fransızlar tarafından Ermeniler silahlandırılarak Fransız ordusunda göreve alınmışlardı. General Gouraud’a göre emrindeki altı taburun üçü Ermenilerden meydana gelmekteydi. Bunların teşekkül oluşturulmasına 1916 yılında Başbakan Briand tarafından başlanmış ve böylece bir “*Ermeni Alayı*“ kurulmuştu. Bu alay dünyanın dört bir yanından gelen ve sayıları 5-6 bini bulan Ermeni gönüllüsünden oluşuyordu. Bellet’in Milletvekilleri Meclisinde açıkladığına göre Hükümetin böyle bir Ermeni alayı kurmaktan amacı, Ermenileri Kilikya’nın kurtuluşuna iştirak ettirmek ve onların milli emellerini gerçekleştirmesi için yeni deliller ve destekler sağlamaktı (Akyüz 1988:180-181).

Fransa’nın bu politikası karşısında, Ermenilerin de çeşitli istekleri olacaktı. Ermeniler Adana ve havalisine “*Büyük Kilikya*“, Hatay ve yöresine “*Küçük Kilikya*“ olarak kabul ediyor ve Çukurova’ya temelli yerleşmeyi arzuluyorlardı. Nitekim Ermeniler, Fransız yönetiminin davranışlarından güç alarak yöre halkı üzerine baskı kurmaya, zulmetmeye ve bölgede çeşitli isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Fransız-Ermeni işbirliği çerçevesinde yapılan bu isyanlara göz attığımızda : Büyük devletlerin tahriklerine kapılan Ermeniler 20. yüzyılın başlarında Adana, Dört Yol, İskenderun ve Süveydiye’deki faaliyetlerini arttırmaya başlamışlardı. En büyük amaçları bölgede bir Ermeni devleti kurmaktı⁴ (Tekin 2000:162).

⁴ Ermeniler bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere piskopos Muşeg önderliğinde yeni bir isyan hazırlığı içindeydiler ve bu yoldaki ilk teşebbüsleri Kilikya bölgesinde Ermeni nüfusunu yığmak ve bölgede Ermeniler hesabına kuvvetli bir çoğunluk oluşturmaya yönelik olmuştu (Hatipoğlu 1999:8). Bu hazırlıkların hemen ardından 14 Nisan 1909’da Adana, Tarsus, Misis, Erzin, Dört Yol ve Azizlide Ermeni isyanı başlamış (Cemal Paşa 2001:390 vd.) bu arada Dört Yol Ermenileri de Erzin üzerine yürümüşlerdi ayrıca Gökderiliyan Karabet adındaki Ermeni, Hacın havalisinden topladığı önemli bir kuvvetle önüne

Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti, müttefikleriyle beraber büyük harpte yenilmiş ve Mondros Mütarekesi adı altında Anadolu'yu parçalamayı esas alan bir antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı. Artık İtilaf devletleri Osmanlı Devleti ile kesin bir hesaplaşmaya gidebilirdi. Nitekim daha mütarekenin imzalanmasından birkaç gün geçmemişti ki İtilaf devletlerinin mütarekeye aykırı istekleri başlamıştı. İlk olarak 9 Kasım 1918' de İskenderun'a 15 kişilik bir İngiliz müfrezesi gelmiş (Tansel 1977:45), 11 Aralık 1918'de Fransız subayları idaresinde çoğu yerli Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir müfreze Dört Yol kasabasına girmişti (HTVD S.33:V.823:1960 ; Tansel 1977:47). 17 Aralık 1919'da Adana işgal edilmiş. 21 Aralık 1918'de Adana'ya gelen Yarbay Romieu idaresindeki 1500 kişilik Fransız birliğinin büyük çoğunluğunu Ermeniler meydana getiriyordu (İslam 1997:2 ; Güney Cephesi 1966:5). Aynı zamanda Fransız birlikleri Adana'ya girdiği zaman, yerli Ermeniler onları Adana İstasyonu önünde "*Kahrolsun Türkler*" sloganı arasında karşılamışlardı.

Suriye İtilafnamesi'nin imzalanmasından sonra İngilizler bölgeyi tahliyeye başlayınca bunların yerini Fransız askeri elbisesi giymiş, Ermeni gönüllü taburları aldı. Daha sonra bu bölgeye yaklaşık 200.000 Ermeni getirilmiştir (Hatipoğlu 2003:952). Fransızlar, bir Ermeni devleti kurulması durumunda sayıları çok az olan Ermeni

gelen Türk köylerini yakıp yıkarak, çoluk çocuğu insafsızca öldürmüştü (Arıkoğlu 1961:49-50). Bu olaylar üzerine hükümet derhal Dedeoğlu'ndan Adana'ya asker sevk etmiş bunların gelmesi üzerine olaylar yeniden alevlenmiş, ama bu defa çabuk bastırılmıştır. Cemal Paşa, Adana vakasında 17000 Ermeni ve 1850 Müslüman'ın öldüğünü bildirmiştir (Gürün 1988:230; Cemal Paşa 2001:431; Yurtsever 1983:274).

Diğer taraftan Kilikya bölgesinde hiç eksik olmayan Ermeni isyanları I. Dünya Savaşı sırasında da devam etmişti. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Osmanlı Devleti 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan etmişti. Bunun üzerine Zeytin'li Ermeniler Osmanlı bayrağı altında bulunmak istemeyerek kendi subaylarının yönetiminde kendi bölgelerini korumak istemişlerdi. Kabul edilmeyen bu talepleri üzerine 30 Ağustos 1914 tarihinde fiilen isyana başlamışlardı. Takip neticesinde 60 kadar silahlı Ermeni yakalanmış ve bir süre sükunet sağlanmışsa da 1914'ün Aralık ayında, Zeytinli Ermeniler tekrar mülkiye memurlarına ve jandarmalara saldırmaya başlamışlardı (Gürün 1988:200; Uras 1987:607; Hatipoğlu:15-16). Bu arada Maraş kışlasına getirilen Ermeni erlerde silahlarıyla kaçarak çeteler kurdular. Çevreye özellikle askere, jandarmaya hücumla başladılar. Terhis edilmiş yüz kadar askeri soydular, öldürdüler. İsyana bütün şiddeti ile devam ediyordu (Uras 1987:607; Belgelerle Ermeni Sorunu 1983:187; Eroğlu 1995:98-99; Yurtsever 1983:276). Zeytundaki isyanı bastırmak için bölgeye Maraş Jandarma Bölük Komutanı Süleyman Efendi komutasında askeri birlik gönderilmiştir. 25 Mart 1915 günü sabahtan akşama kadar süren çarpışma sonucunda Ermeniler Süleyman Efendi dahil, askerlerden 8 kişiyi şehit edip 26 kişiyi yaralamışlardı. Asilerden bir kısmı yakalandıysa da, pek çoğu karanlıktan ve buldukları mevkiinin sarp oluşundan faydalanarak kaçmışlardı (Eroğlu 1995:99). Bu suretle etrafa dağılan Ermeni çeteleri rastladıkları yerlerde asker, jandarma ve Müslüman halka akla gelmedik işkenceler yaptılar. Civardaki, Devenkli, Aşarlı, Gömperli, Fatımalı, Hartalib ve Evke köylerine baskın yaparak on köylüyü öldürmüşler, 62 ev ve 27 hamamı yakıp köydeki hayvanları ve kıymetli eşyaları talan etmişlerdi (Eroğlu 1995:99)

Ermenilerin bölgedeki bu faaliyetleri her türlü toleranslı anlayışın dışına çıkmıştı ve artık bu soruna çözüm getirilmeliydi. Nihayet 27 Mayıs 1915 tarihinde Ermenilerin buldukları yerlerden başka bölgelere sevk ve iskanları için "*Tehcir Kanunu*" çıkarılmıştı.

nüfusunu artırmayı planlamıştır. Bunun için Adana ve havalisindeki işgal askerlerinin % 80'inini Ermeniler teşkil ediyordu.

Fransız işgal kuvvetlerinin içerisindeki Ermeni kuvvetlerinin mevcudu 10.000 civarındaydı. Bunların bir kısmı Fransız askeri gibi teşkilatlanmış ve Fransız üniforması taşıyan birlikler halindeydiler. 4.500 mevcutlu alay olan bu birlik, daha I. Dünya Savaşı bitmeden önce, Fransızlar tarafından Mısır'da kurulmuş olup, Lejyon Doryan (Legion D'orient) adını taşıyordu. Güney Anadolu işgal edilirken, Fransız kıtaatı ile birlikte eski yurtlarına dönen Ermenilerin bir kısmı, askeri düzen içerisinde mahalli milisler halinde örgütlenmişlerdi. Ermeni kuvvetlerinin üçüncü kısmını ise çeteler teşkil ediyordu. Bu Ermeni kuvvetleri, Fransızlar tarafından bölgeye şu şekilde konuşlandırılmıştı (Belgelerle Ermeni Sorunu 1983:410 ; Güney Cephesi 1966:47 ; Hatipoğlu 2003:949):

Antep'te	2500 kişi (Bunlara Ermeni Alayının İki Taburu Dahil)
Maraş'ta	1500 kişi (Bunlara Ermeni Alayının Bir Taburu Dahil)
Saimbeyli'de	1500 kişi
Urfa'da	1000 kişi
Zeytun'da (Süleymanlı)	500 kişi
Şar'da	350 kişi
Sis'de (Kozan)	300 kişi
Adana ve Mersin'de	1000 kişi
Osmaniye, Haruniye, Bahçe ve İslahiye'de	1000 kişi

Bu Ermeni kuvvetlerinden başka General Goureaud komutasındaki Fransız kuvvetlerinden 12.000 kişi Beyrut ve Adana'da bulunuyordu. Ermeniler bundan sonra Fransızların desteğinde Türk halkına karşı acımasız bir şekilde eyleme girişmişlerdir. Bu eylemlere hazırlık olmak üzere Fransızlar, Adana'da Ermenilere büyük bir miting yaptırılmışlar, Müslümanlar tarafından katledildiklerini ve bu yüzden silah istediklerini söylemişler ve bu suretle Ermenileri silahlandırmışlardı (Tansel 1978:c.3:20 ; Yüreğir 6 Ocak 1953:2).

Ermeniler, bunun yanında bazı cemiyetler kurarak ve bunlar vasıtasıyla faaliyete geçmişlerdi. Bu cemiyetlerden birisi "*Gençlik Dernekleri*" idi. Çukurova'ya gelen Ermenileri müstahsil duruma getirmek, Türkleri Fransız makamlarına jurnallemek ve gençlerini siyasi cemiyetlerle yetiştirmek yönünden gayret sarf ediyorlardı. Sık sık

gösteriler düzenliyor, hülyasını güttükleri Ermenistan krallığının bayrağını çekiyorlardı (Ener 1970:34). Ermeniler bu fırsattan azami derecede istifade etmek ve Fransızların gözüne girebilmek için Türklere karşı tecavüzlere başlayarak, ikinci bir cemiyet olarak da “*Ermeni İntikam Alayı*“ nı kurdular. Bu konuda Ali Saip :

“Adana’da teşkil edilen Ermeni İntikam Alayı alenen zulüm ve itisaf bayrağını açmış idi. Fakat bu alay kimden intikam alacaktı ? Ordu terhis edilmiş, Adana vilayeti kontrol altına alınmış idi. Fransızlarca bu unvan altında bir alay teşkiline nasıl muvafakat ediliyordu. Bu intikam alayına ne lüzum vardı. Fakat onların hedefi yalnız Türk hükümeti, Türk hakimiyeti değildi, bizzat Türk hayatına kast idi ve bilhassa onu yaşatmamak onu boğmak ve öldürmek idi” (Ali Saip 1984 :14) demektir. Nitekim Ermeni intikam hareketleri Şubat 1919’da korkunç bir artış göstermiştir. Fransızlar bile buna tahammül edememişler ve Ermeni Gönüllüleri’nden oluşan bir taburu dağıtarak, 1 Mart 1919’da Port Said’e göndermişlerdi (Hatipoğlu 1999:55 ; Tansel 1978:c.2:206).

Bunun yanında Vali Bremond tarafından yayınlanan bir beyanname “*Herkes 24 saat içinde silahlarını hükümete teslim edecektir. Bu sürenin bitiminde evler araştırılacak ve silah bulunduğu takdirde sahibi idam olunacaktır*“ (Yüreğir 10 Ocak 1953:2) demiştir. Saklı tüfeklerin özel aletlerle yerlerinin bulunduğu, şehirdeki İslam ahali arasında propagandasının yapılmasıyla silahlarını 24 saat içinde veremeyen Türkler onları geceleri Seyhan ırmağına ve kuyulara atmışlardı ⁵ (Ener 1970:34). Bunun üzerine Temsil Heyeti Başkanlığı tarafından Albay Refet Bey’e gönderilen bir telgrafta; Adana’da halkın durumunun iyi gitmediği, Fransızların Maraş ve Urfa’da yaptıklarını aynen Adana’da da tatbik ettikleri, Ermenileri silahlandırdıkları ve bunları Müslüman halka saldırttıkları, Kozan civarında Müslümanlardan toplanan silahları ve hatta hayvanatı dahi Ermenilere verdikleri, adı geçen civarda Hamam Köyü, Kurdoğlu Çiftliği, Toklubey Çiftliği, Çolakhasan, Yassıçalı, Mehmet ağa ve Kabasakal köyleri Ermeni jandarma ve gönüllüleri tarafından tamamen tahrip edildiği ve bu köylerden kaçan Müslüman halkın Ceyhan ve Karsantı taraflarına hicret ettikleri ve bucak civarında birkaç köyün yakıldığı haber alınmıştır (HTVD, S.13:V:350:1955 ; Hatipoğlu 1999:55-56;Onar 1975:83). Hacın’da ise baskı büsbütün artmış, İğdebel köyünden İsmail Bey, Obruk Beli’nde hiçbir neden gösterilmeden öldürülmüştür (Onar

⁵ Bunu yapmayan Ahmet Remzi Yüreğir, çarşafı kadın kılığına girerek Adana’dan kaçmak suretiyle ölümden kurtulmuştur. Ahmet Remzi Yüreğir buradan Boğazlıyan’a gitmiştir. Bkz Yüreğir 10 Ocak 1953 : 2 ; 12 Ocak 1953 : 2

1975:80). Feke ilçesine bağlı Yerebakan Köyü'nden Hasan adlı bir adamın karısını elinden zorla alarak bir Ermeni'ye verdiler. Bu olaydan dolayı Hasan gerekli yerlere şikayette bulundu ise de bir netice alamamıştı (Tansel 1977:219).

Adana'da ki Ermeni facialarını incelediğimizde ise; 1 Ocak 1919'da izinli giden Ermeni müfrezeleri, Özerli'de Türk baskınına uğradılar. Ölenlerin intikamını alacağız diye Ermeniler ellerine geçen Müslümanları öldürmeye başladılar. 10 Ocak 1919'da Kahyaoğlu civarındaki Abdo Ağa'nın çiftliğini bastılar. Abdo Ağa ile beraber 14 işçiyi şehit ettiler. Baskın esnasında fırına saklanıp kurtulan bir amele ertesi gün şehre gelip durumu anlatmıştı. Birkaç Ermeni askeri tutuklanmışsa da birkaç gün sonra serbest bırakılmışlardı (Yüreğir 1953:2 ; Ener 1970:30). 15 Ocak 1919'da Çınarlı Mahallesi'nde oturan İbrahim Bey'in evi Ermeniler tarafından basılarak, 15 bin lira kağıt para ile bir okka ağırlığındaki mücevheratı alınmıştı. Buna karşılık İbrahim Bey'e bir şey yapılmamıştır. İbrahim Bey hükümete başvurmuşsa da bir netice elde edememiştir (Yüreğir 7 Ocak 1953:2). 10 Şubat 1919'da Ermeniler, saat kulesi civarında ve Kazancılar Çarşısı içindeki Yenihan'da Türk mağazalarını yağma etmişlerdir (Hatipoğlu 1999:56 ; Arıkoğlu 1961:134). 25 Şubat'ta Sarraf Vanlı Ahmet Efendi'nin Saracan mahallesindeki evi komşusu Agop ile Kamavorlar tarafından, gece talan edilmiş. Ahmet efendi süngülenerek öldürülmüştü (Yüreğir 8 Ocak 1953:2). Müslümanlar heyecan içindeydiler ve Adana eski milletvekili Suphi Paşa Adana'daki işgal yönetimine gitti ve suçluların yakalanacağı sözünü aldı. Fakat Agop ile arkadaşları hapse atıldılar ise de suçsuzlukları ileri sürülerek affedildiler. 4 Mart 1919'da Dellal Mustafa, Dellal Ahmet Bağları'ndaki evinde ölü olarak bulunmuştu. 25 Nisan 1919'da 8-10 Ermeni askeri, şehrin güneyindeki Hadırlı köyüne yağma için gitmişlerse de buna Türk Jandarmaları mani olmuştu. Adana'daki silah deposu (Depboy) Ermeniler tarafından yağma edilmeye çalışılmış, Jandarma Mektebi Muallimi mülazım Osman Efendi ile 2 jandarma ve sivil halktan Hamdi adlı birisi çıkan çatışmada şehit olmuştur. Bu olayların da faileri belirlenememiştir (Yüreğir 9 Ocak 1953:2).

Bu hadiselerden başka 11 Haziran 1920 günü öğleden sonra, çaresiz bir grup halk Kahyaoğlu Çiftliği'ne vardıklarında, otuz kadar Ermeni'den oluşan bir çetenin saldırısına uğrayarak, bütün erkekler bir eve, kadın ve çocuklar ise başka bir eve doldurularak, kırküç erkek, yirmi bir kadın ve sayısı tespit edilemeyen çok sayıda çocuk kamadan geçirilmiş ve kadınların kollarını ve kulaklarını kesmek suretiyle bilezik ve

küpelerini almışlardı⁶ (HTVD S.14:V.372:1955 ; Yüreğir 29 Nisan 1953:2 ; Hatipoğlu 1999:57).

4 Mart 1920 günü Durmuş Fakı mahallesinde Habib Efendi'nin evinde bir Ermeni çocuğu bombayla oynarken bombanın patlaması sonucu ölmüştü. 6 Mart 1920 günü Mahmut isimli bir bağ bekçisi görevi başında iken Ermeniler tarafından öldürülmüş, 7 Mart 1920'de ise Kayarlı Karakol Komutanı Mustafa Efendi uyuduğu sırada karakoldaki Ermeni jandarmaları tarafından öldürülmüştür. Abidin Paşa Caddesi üzerinde, Papaz Muşeg'in⁷ kardeşinin evi Ermeni Fedailerinin merkezi halindeydi. 13 Mart 1920 Cuma günü şehirde müthiş bir patlama oldu. Bu patlamadan sonra bahsedilen ev yıkılmıştır. Olay yerine gelen görevlilerin müdahalesi sonucu enkaz altından Arşak adlı bir Ermeni, Papaz Muşeg'in kardeşi ve 5 komitecinin cesetleri ile henüz imal edilmemiş 600 bomba, 8 adet Alman tüfeği ve milyonlarca fişek çıkartılmıştı. Bu binanın bir bomba imalathanesi olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır (Yüreğir 16 Şubat 1953:2).

Ermeniler 12 Haziran 1920'de Yüreğir Ovası'nda 150 kişiyi öldürmüşler ve bir o kadarını da yaraladıkları Çotlu köyünde 5 çobanında gözlerini oymuşlardı. 15 Haziran 1920 tarihinde ise Camili ve Dedepınarı köylerinde Türk çeteleri var diye Fetullah Çiftliği'nde toplanan 500 kadar Ermeni komiteci, iki köyün halkından ve etrafındaki aşiretlerden biriken 175-200 kişi kadar silahsız kadın ve çocukları şehit ederek evlerini de yakıp yıkmışlardı⁸ (Yüreğir 6 Mayıs 1953 ; Ener 1970:153 ; Hatipoğlu 1999:58 ; Çelik 1999:393-395).

İşgalcilerden yüz bulan Ermeniler, yaptıkları yetmezmiş gibi bir de Şişmanyan Hükümetini kurdular (16 Haziran 1920). Türk Ermeni davalarını halletmek üzere kurulmuş olan bu Ermeni hükümeti, şimdiki merkez bankasının yerinde bulunan kiliseyi merkez yapmışlar ve bu hükümet; polis, jandarma ve askeri teşkilatını kurmuştur. Ermeniler bu hükümetin varlığından faydalanarak, uydurma alacak ve seferberlikte sürgüne giderken Türklere emanet olarak hayvan, eşya, vesair şeyler bıraktıklarını bahane ederek davacı olmaya başladılar. Dava edilen Türk zengin ise hem parası alıyormuş, hem de parası olmayanlarla birlikte kilisedeki Şişmanyan Hükümeti'ne

⁶ Kahyaoglu faciası için ; Bkz. Yüreğir 29, 30 Nisan ve 1,4,5 Mayıs 1953 : 2

⁷ Muşegg, 1909 yılında Adana'daki Ermeni isyanının hazırlayıcısı bir komitecidir.

⁸ Camili ve Dedepınarı köylerindeki Ermeni katliamları için bkz. Yüreğir 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16,18, 19, 20, 21 Mayıs 1953 : 2

götürülerek, akibeti meçhul hale getiriliyordu (Hatipoğlu 1999:58 ; Yüreğir 23-25 Mayıs 1953:2 ; Ayhan 1963:28).

Çukurova'da adeta ermeni mezbahaları kurulmuş, buralarda Türkler kesilmiştir. Adana'da kilise avlusu kazılarak derin bir mezarlık haline getirilmiş ve mezbahada kesmeye gerek duymadıklarını çukura atmışlardı. Çukura atılanların çoğu kurşunlanmış yada başına bir çekiçe vurulmak suretiyle öldürülmüş, ölmese de atıldığı çukurda inleyerek can vermişlerdi (Ayhan 1963:29-30).

Şehirde yaşayan Türkleri kaçırmak için ellerinden gelen her türlü zulmü yapan Ermeniler sonunda istediklerini elde etmiş ve katliam yapılmasından korkan Türk halkı Adana'dan kaçıp Toroslara sığınmak istemişlerdi. Bunu sezen Fransızlar 9 Temmuz 1920 tarihinde Ermeni komitecileri ile düzme bir oyun tertip ederek; Müslüman halkın şehri boşaltmalarını kolaylaştırmak için güneydeki bahçeler tarafına Cezayir'li Müslüman askerleri nöbetçi koyup, duruma müsamaha gösterdiler (Ener 1963:79). 10 Temmuz sabahı silahların 2 saat süreyle, Müslüman mahalleler üzerine sıkılmasından sonra Türkler şaşırmış vaziyette koltuklarında birer bohça ile oba yoluna kaçmaya başladılar (Hatipoğlu 1989A:52 ; Yüreğir 26-27 Mayıs 1953:2 ; Ener 1963:79). Çarşıdaki Türkler dükkanlarını kapamadan, evde kadınlar eşyalarını, giyeceklerini dahi almadan oba semtlerine kaçmaya başladılar (Hatipoğlu 1999:60). Bu yolculuğa ova köyleri de iştirak etmişti (Arıkoğlu 1961:163). Adana'dan bu şekilde çıkılarak Toroslar'a doğru yapılan bu hicrette işgal tarihinde Kaç-Kaç denilmiştir. Kaç-Kaç yolculuğu esnasında Fransız uçakları yukardan bomba ve çivi atarak bu zavallı halka oba yollarında dahi rahat vermemişlerdi. Kaç-Kaç olayı Şair Yahya Nüşet'in dizelerine şu şekilde yansımıştı (Hatipoğlu 1989A:54) :

10 TEMMUZ 336

10 Temmuz, Bilseniz yıl ne kara gündü;

Obalar göç etti, ocaklar söndü,

Adana bir yangın yerine döndü

O günden ruhlarla bir sızı vardı

O günde döküldü masumlar kanı,

Bu kaç kaç ateşi sardı cihanı

Boğulmak istendi Türk'ün i'manı,
Şafakta kanların bir izi vardı

Çok şükür Tanrı'ya bu günü gördük
Tarihe pek şanlı çelenkler ördük
Zarlar bağından laleler derdik
Türk'ün sönmeyen yıldızı vardır.

Şairin ilk iki kıtasından Adanalıların hangi şartlar altında göç ettiği açıkça görülmektedir.

10 Temmuz'daki bu göç olayından Ermeniler son derece memnun olmuş ve Şişmanyan Hükümeti ve komiteciler "*Şehirde Türk kalmadı. Bize verdiğiniz vaadinizi yerine getiriniz. Biz Kilikya Hıristiyan Cemiyeti kuracağız*" diyerek, resmen Fransız genel valisine müracaat etmişlerdi (Yüreğir 18 Haziran 1953:2). Bunun yanında Ermeniler, Fransızların Çukurova'dan çekileceği propagandasını yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Ermenilerin lideri durumunda bulunan Dr. Mihran Damadian hemen Beyrut'taki Ermeni komitesi baş delegeşi Dr Malezian'la haberleşerek, harekete geçmiştir. Durumdan haberdar olan "*Guiliguia (Kilikya)*" adındaki Ermeni gazetesinin başyazarı Veradzine, Abdioğlu köyünde birkaç komiteci ile yerleşerek, Fransız mandası altında, Kuzey sınırı demiryolu; doğu ve batı sınırları Seyhan ve Ceyhan nehirleri olmak üzere "*Kilikya Mezopotamya Cumhuriyetini*" kurdular. Bunun üzerine Veradzine'i, Fransızlar almış oldukları tedbirlerle sürgün etmişlerdi (Hatipoğlu 1999:63). Bundan sonra da Çukurova'da bulunan bütün Hıristiyan delegeleri bir bildiri yayınlarak, eylemlerini sürdürmeyi düşündüler. Bu olaydan cesaret alan Dr. Damadian 5 Ağustos 1920 sabahı saat 10.00'da Ermeni şefleri ile beraber vilayete gelerek, Cumhuriyet'in geçici Hükümet Başkanı olduğunu belirtip kabinesiyle Hükümet Konağı'na oturdu (Hatipoğlu 1999:54 ; Toros 2001:199). Bunun üzerine Bremond, önce Beyrut'taki askeri kumandanı ve sonra da Paris'i durumdan haberdar etti. Bremond'un her iki yerden de almış olduğu emir "*Kaçma mal olursa olsun, bu cüretkarların haddini bildir*" olmuştur (Hatipoğlu 1999:64). Bunun üzerine Bremond, hemen vilayetin telefon hatlarını kestirdi. Daha sonra, yanında aldığı askerlerle hükümet binasını sardı ve Ermeni Nazırları dışarı atarak 2 saat 15 dakika süren Ermeni devletine son verdi. Bu durum Fransa'nın Çukurova'daki ekonomik

zenginliği Ermeniler de dahil olmak üzere kimseyle paylaşmak istemediklerini göstermektedir. Fransa'nın Ermenilere mesajı "*Bağımsız Ermenistan*" sevdası bir hayalden öteye gidemez şeklinde olmuştu (Hatipoğlu 1999:64).

3.3. Yeni Adana Gazetesi İmtiyaz Sahibi Ahmet Remzi Bey

3.3.1. Adana Milli Mücadelesinde Ahmet Remzi Bey

3.3.1.1. Ahmet Remzi Bey'in Milli Mücadele Dönemine Kadar Hayatı ve Faaliyetleri

1892 yılında Adana'da doğan Ahmet Remzi Bey'in babası Abdullah Bey, annesi ise Raziye hanımdır. Ailesi Gülek Köyü'nden Adana'ya göç eden Ahmet Remzi Bey; Adana'da doğmuş ve çocukluğunda geçirdiği bir kaza sonucu sol kolunu sakatlamıştır(Yüreğir 2004).

Adana Öğretmen Okulu mezunu olan Ahmet Remzi Bey, Adana'daki Turan ve Numune-i Edepi İlkokullarında öğretmenlik yapmıştır⁹.

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri, azınlık isyanları ve büyük devletlerin Osmanlı Devleti iç işlerine müdahalesi ile geçmişti. Ermeniler "*doğu vilayetlerinde ıslahat*" adı altında, "*Bağımsız Ermenistan*" rüyalarına dalıyor. Rumlar açıktan açığa Yunanistan menfaatine hizmet ediyordu. 1909 Adana isyanı, Trablusgarp ve Balkan savaşları sonucu Türk milleti iyice anlamışlardı ki : "*Türk'e ancak, Türk'den yardım ve fayda gelebilirdi*". Bu düşünce ile, İttihat ve Terakki Fırkası etkili bir rol oynamaya başlamıştı. Asırlardan beri ihmal edilerek adeta "*Türklük*" kelimesinin söylenmesini bile hakaret kabul eden zihniyetin silinip düzeltilmesine Türk benliğinin yüksek ve asil olduğuna dair maddi ve manevi hareketlere geçildi. Özellikle, İstanbul Türk Ocağı, Türk hatip ve şairlerinin çalışmaları sonucu nazır ve şehzadeler tarafından bile ziyaret edilir hale gelmiştir. Bu propaganda Adana'da da kendini hissettirmeye başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde savaşlar ve kolera dolayısıyla okullar tatil edilmiş ve Adana'ya dönen Darülfünun'lu gençler ve Adana'daki öğretmen ve saygıdeğer kişilerin katılımı ile bir spor ve idman teşkilatı meydana getirilmişti. Henüz ismi belli olmayan bu teşkilat belirli günlerde Kumluk meydanına çıkarak kricket,

⁹ Ahmet Remzi Bey aynı zamanda Numune-i Edepi İlkokulu'nda okul müdürlüğü görevini de yerine getirmiştir (Yüreğir 2004).

ip atlama, koşu gibi spor hareketleri yapıyorlardı (Yüreğir 31 Aralık 1952:2). Yapılan bu spor hareketlerini özellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensupları tuhaf karşılayıp, dinen caiz olmadığını dile getiriyorlardı. Böyle bir ortamda, Sultani Mektebi Beden Eğitimi Öğretmeni Şarahbil Nadiri, İncirlioğlu Muallim Fasih, Muallim Ahmet Remzi, Muallim M. Hulusi, Muallim Mahmut Fehmi, Baytar Adil, Turhan Cemal, Rasihzade Avukat Halil Naci, Muallim Vasif ve diğerleri (Yüreğir 31 Aralık 1952:2) tarafından Kumluk Meydanında Adana'da ilk defa bir futbol maçı yapılmıştır. Daha maçın başlangıcında bazı geri düşünceliler tarafından bu oyunun ve kısa şortların İslamiyet'e ters olduğu gerekçesiyle karışarak çıkılan ilk futbol maçı yarım bırakılmıştır.

İstanbul'da İttihat ve Terakki Genel Merkezi'nin teşebbüsü ile "*Türk Gücü*" adında bir spor teşkilatı meydana getirilmişti. Bu olay üzerine Adanalı gençler adını henüz koymadıkları spor teşkilatına Türkgücü adını vermek için İstanbul'a müracaat etmiş ve Türk Gücü'nün tüzüğünü getirtmişlerdi. Türk adının kullanılmasının Türk olmayanları darıltacağı tartışmalarından sonra Adana Türkgücü Cemiyeti oluşturulmuş ve şu isimler cemiyete seçilmişti : İsmail Safa Bey, Muallim Gündüz Nadir, Muallim Ahmet Remzi, Baytar Adil Bey, Avukat Halil Naci Bey, Turhan Cemal Bey, İncirlioğlu Fasih ve Muallim Vasif Beyler (Yüreğir 31 Aralık 1952). Vilayete, cemiyet nizamnamesi ve beyannamesi ile cemiyete üye olanların isimlerinin verilmesi gerekiyordu. İşte bu sırada hala cemiyetin adındaki "*Türk*" sözünden dolayı rahatsız olan birkaç kişi, daha cemiyet resmi kurumlara bildirilmemişken istifa etmişti. Bunun üzerine gündüz Nadir, cemiyet nizamname ve beyannamesini hazırlayarak valiliğe bildirmiş, Adana Türk Gücü başkanlığına da İsmail Safa Bey seçilmişti. Fakat kısa sonra Ahmet Remzi ve İsmail Safa Beylerin dışındaki isimler istifa etmişler, oluşturulan yeni cemiyetin başkanlığına da Ahmet Remzi Bey seçilmiştir. Adana Türk Gücü üyeleri her hafta spora çıkıyor hatta Fırka Kumandanı Rüştü Beyden temin edilen silah ve mermi ile Kirte ve Afgan Bucağı'nda¹⁰ atış talimi yapılıyordu. Kumandan Rüştü Bey, yaveri Ali Bey'i de Türk Gücü mensuplarının başına atış hocası olarak gönderilmişti. Bunu yanında Türk Gücü mensupları yabancı malları boykot ederek, yerli mallar kullanmaya başlamışlar ve boykota tüm Adanalıların katılması için propagandaya girişmişlerdi (Yüreğir 31 Aralık 1952).

¹⁰ Bugünkü Adana şehir sınırları içerisinde Barajyolu istikametinden Çukurova Üniversitesi'ne doğru gidilirken görünen tepeler.

Adana Türkgücü Cemiyeti, idman hareketlerinden başka, Navsili şubesi ve kütüphanesi ile de faydalı işler yapıyorlardı. Ahmet Remzi Bey ve arkadaşları Balkan Harbinden sonra Hristiyan işyerlerine karşı boykot başlatmışlar ve Yunanlılara ait işyerlerinin tabelalarını sökerek Seyhan Irmağı'na atmışlardı. Bir defasında ise Yunanlılara ait bir ticarethanenin tabelalarını boyarken gece bekçisi tarafından yakalanıp karakola götürülmüşler (Yüreğir 1 Ocak 1953:2), olay açıklığa kavuşunca da serbest bırakılmışlardı. 1915 yılı Temmuz ayında İstanbul'a izcilik kampında staj yapmaya giden Ahmet Remzi Bey, buradan dönüşte seferberlik ilan edildiği için Yedek Subay olarak askere alınmış ve Tepebağ'daki Askeri Dikimevi'nde müdürlük görevinde bulunmuştur¹¹. Daha sonra Şam'a Yedek Subay olarak gönderilen Ahmet Remzi Bey, I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte VII. Ordu ile birlikte Adana'ya geri gelmiştir (Yüreğir 2004).

3.3.1.2. Adana Gazetesi

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi sonucu Anadolu toprakları İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. 17 Aralık 1918'de İtilaf Devletleri adına 500 kişilik Fransız birliği Mersin'e çıktı. Bunlardan bir müfreze Adana'ya geldi. 21 Aralık'ta ise Fransız ve Ermenilerden oluşan 1500 kişilik bir birlik tarafından Adana işgal edilmişti (Hatipoğlu 1999:44).

Şehre yayılan Ermeni askerlerini hüzünle seyreden iki genç, acele davranmak zorunda olduklarını anlıyor ve Mücavirzade Mustafa Emin Bey'in sahibi olduğu Hayat matbaasına koşuyorlardı (İslam 1995:9 ; Akgül-Yüreğir 2002:9). Öğretmen Ahmet Remzi Bey ve arkadaşı yedek subay Avni valilik makamına müracaat ederek “ *Adana Gazetesi* “ nin yayın imtiyazını almışlar ve Adana Gazetesi 25 Aralık 1918 tarihinde yayın hayatına başlamıştı (Yüreğir 3 Ocak 1953:7 ; İslam 1995:10).

Adana Gazetesi'nin amacı; ülke menfaatine ve Türklük hesabına çalışmak olduğu için yayınlarını da bu doğrultuda yapıyordu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra Ali İلمي tarafından yayınlanmaya başlayan ve Fransız İşgaline alkış tutan “*Ferda Gazetesi*“ başta olmak üzere işgal memurları ve Ermeniler,

¹¹ Dikimevi'ndeki müdürlük görevi sırasında katı bir disiplin içerisinde ve işleri sıkı bir kontrolle yürüten Ahmet Remzi Bey, aynı zamanda Dikimevi'ndeki Ermeni ustalara Türk çıraklarına terziliğin inceliklerini gerektiğinde zor kullanarak öğretmiştir. Bu sebepten olsa gerek Ermenilerin Ahmet Remzi Bey'e daha I. Dünya Savaşı yıllarından kalma bir kinleri ve düşmanlıkları vardı (Yüreğir 2004).

Adana Gazetesi'nin yayınlarından hoşnut değillerdi. Adana Gazetesi'nde ilk hücumlar "*Fransızlar Dostumuzdur*" diyen Ali İلمي ve Ferda Gazetesinden gelmişti; "*Bunlar İttihat Neşridir*" diyerek ve Hayat Matbaasında da basılmasını örnek göstererek, Adana'nın Türk yurdu olduğunu ilmi deliller ortaya sunarak yayın yapan Adana Gazetesi'ni karalama kampanyasına girişmişlerdi. Adana Gazetesi, Ermeni taşkınlıkları ve yeni başlayan Ermeni vahşetleri haberlerine de yer vermiş olduğu için Ermenilerin düşmanlığını da kazanmaya başlamıştı (Akgül-Yüreğir 1995:9).

Fransız İstihbarat subaylarından Andrea Konti, bir gün Hayat Matbaası'na Ahmet Remzi Bey'in arkadaşını göndererek yayınlarında değişiklik olduğu takdirde para yardımı gönderebileceklerini belirtmiş ve görüşme talep etmişti. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey de "*Gazetenin kimsenin yardımına ihtiyacı olmadığını, yalnız kanunlar çerçevesinde hareket edilirse bundan daha büyük yardımın olmayacağını, gazetenin haklı neşriyatından vazgeçmeyeceğini ve Andrea Konti ile misafir sıfatıyla görüşmekten memnun kalacağını*" belirterek arkadaşını göndermişti (Yüreğir 3 Ocak 1953:2).

Başka bir gün randevu alarak gelen Yüzbaşı Andrea Konti, gazete sahibi ve yazarlarıyla görüşmüştü. Gazeteyi dolaşp, gazete hakkında bilgi alan ve Fransızca bir gazete çıkarmak niyetinin olduğunu belirten Andre Kanti, yayın hayatında değişiklik olduğu takdirde yardım görebilecekleri teklifini yineleyerek matbaadan ayrılmıştı (Yüreğir 5 Ocak 1953). Andrea Konti'nin matbaadan ayrılmasından sonra çok bir zaman geçmemişti ki, Adana valisi Nazım Bey imzasıyla matbaaya bir yazı gelmişti. Bu yazıda "*Adana Gazetesi'nin kanuna uygun olmayan neşriyatı görüldüğünden gazetenin tatil edildiği*" (Yüreğir 5 Ocak 1953:2) bildiriliyordu. Böylelikle Adana Gazetesi daha üçüncü sayısında kapatılarak yayın hayatına son verilmişti (A.A 1995:c.V:129 ; Gezici 1999:45)

3.3.1.3. Yeni Adana Gazetesi

Adana Gazetesi'nin kapatılmasından sonra Ahmet Remzi ve Avni Beyler yeniden gazete çıkarabilmek için, Vali Nazım Bey'e müracaat ederek gazete imtiyazı almaya çalışmışlardır. Nazım Bey, bu iki vatansever gence başlangıçta gazete imtiyazı için verme konusunda tereddüde düşmüşse de, bu geçlerin iyi niyetleri ve

vatanperverlikleri karşısında gazete imtiyazını vermekten kendini alamamış ve “Yeni Adana” adlı gazetenin yayını için gerekli izni vermişti (Yüreğir 5 Ocak 1953:2).

Yeni Adana Gazetesi, yayın hayatına başladığında yine karşısında Ali İlmi ve Ferda Gazetesi’ni bulmuştu. Avni Bey’in gazetesinin 8. sayısında yayınladığı “*Kanuna Hürmet*” başlıklı makalesinde, gazetelerin kapatılmasının kanuna aykırı olduğunu belirtmiş ve Adana Gazetesi’ni kapatanları da tenkit etmişti. Avni Bey, yazısında işgal kuvvetlerini kastederek “*Eşeğin kuyruğu hala elimizdedir*” demişti (Yüreğir 5 Ocak 1953:2 ; Gezici 1999:45 ; Akgül 1999:21).

Avni Bey’in makalesinin yayınlanmasından 24 saat sonra Hayat Matbaası, Fransız askerleri tarafından basılmış, matbaada bulunan Avni Bey ve matbaa sahibi Mücavirzade Mustafa Emin Bey tutuklanarak Fransız karargahına götürülmüştü. Yapılan kısa bir tahkikattan sonra bu iki şahsında işgal bölgesinin dışına sürülmesine karar verilmiş ve karar hemen uygulanmıştı (Yüreğir 5 Ocak 1953:2 ; Akgül 1999:21). Böylece Yeni Adana Gazetesi’nin yaklaşık bir ay süren Adana’da ki ilk yayın hayatı¹² sona ermiştir.

3.3.1.4. Ahmet Remzi Bey, Adana’dan Kaçıyor

Adana’nın işgalinden sonra Jandarma Komutanlığı’na tayin edilen Haşim Bey, vatanperver ve cesur bir insandı. Bu şahıs, Adana halkı ile temasa geçerek durumu kavramaya çalışmış; işgalin haksız ve Adana halkının Ermeni insafına terkedilmiş bir vaziyette olduğunu görünce, Adana’dan çekilen Türk ordusunun bıraktığı silahları Adana halkına dağıtmaya karar vermişti. Haşim Bey, silahların dağıtılması işinde Ahmet Remzi Bey, İmamzade Mehmet efendi ve tüfekçi ustası Eyüp Efendi ile temasa geçmiş ve Türk mahallerine silahlar bu şahıslar tarafından dağıtılmıştı.(Yüreğir 5 Ocak 1953:2)

Adana’da Ermeni zulmü iyice artmış, Türklerin bu zulme dayanma gücü kalmamıştı. Bu durumu hisseden işgal kuvvetleri olası bir Türk isyanına karşı 28 Nisan 1919 günü silahların işgal kuvvetine teslimatı ile ilgili Türkçe beyannameler hazırlayarak Türk mahallelerindeki duvarlara asmışlardı. Buna göre: “*Silahların teslimi*

¹² Daha önce Yeni Adana Gazetesi, yalnız Adana Gazetesi ismiyle neşriyat yapmış ve kapatılmıştı. Tekrar bu gazete Yeni Adana Gazetesi adıyla yayın hayatına başlamış, işgal yönetimi bu gazetenin de yayınlamasına müsaade etmemiştir. Bkz. İbrahim İslam Milli Mücadelede Yeni Adana Gazetesi, Erzurum, 1995, s.11

için 24 saatlik bir süre verilmiş, bu süre zarfında silahlarını teslim etmeyenlerin ise şiddetle cezalandırılacağı” asılan beyannamelerde belirtilmişti. Verilen sürenin bitiminden sonra evlerde silah arama işine başlanmıştı ve Ahmet Remzi Bey, evine gizlediği silahları teslim etmemişti. Ahmet Remzi Bey, evinde silah aranmasını ve Adana’dan kaçışını şu şekilde anlatmaktadır (Yüreğir 10-12 Ocak 1953:2) :

“Pamuk Pazarı semtinde bir manga Hintli ve Ermeni askerlerinden müteşekkil silah arama kolu doğrudan Tepebağ’daki evimi muhasara etti. Evi dört tarafını abluka eden askerlerden başka, zabıt ve komiserler eve girerek aramaya başladılar. Elleri kazmalı askerlerin, damların üzerini, çiçek tarhlarını ve bahçeyi hendek şeklinde kazmışlardı. Bu uzun ve dikkatli aramadan sonra duvar içinde kapatılmış olan eski bir ocak deliğinde saklı bir sandık bomba, beş adet yeni Alman mavzeri, bir adet İngiliz tüfeği, iki nagant tabanca, üç hançer, bir çuval fişek, silah dağıtımına ve Türk gücüne ait mühür ve kağıtlar meydana çıkarılmıştı.

Ben evde yoktum. Bir saat evvelden ayrılarak Şafak Gazinosu’na gitmiştim. Evimin abluka altına alınıp, aranmakta olduğunu ilk defa Karadayı zade İsmail Efendi haber almış ve meseleyi bu sırada gazinoda bulunan Ateşzade Hasan Bey’e söyleyerek bana haber verilmesini bildirmişti. Hasan Bey, beni görerek durumu anlattı ve ihtiyaten gazinoyu terk etmemi bildirdi. Derhal gazinoyu terk ederek bu civarda oturan kayınım Mahmut’un evine gittim. Biraz sonra, evimde silah bulunduğunu ve benim arandığımı, yeğenim Hüseyin Polisçi, gizlendiğim bu eve gelerek haber verdi. Bu arada bütün akraba evlerinin aranmakta olduğunu, bundan dolayı bulunduğum evi derhal terk etmem icap ettiğini hatırlattı. Hüseyin Polisçi bu haberi verdikten sonra, evden derhal ayrıldı. Çünkü bütün akrabalarım takip ediliyor ve baskınlar devam ediyordu.

Bu önemli haberi aldıktan sonra kaynımın evini terk etmek mecburiyetinde kaldım. Kayınvalidem Zeynep Hanım’la beraber çarşaf giyerek, kadın kıyafetiyle, kayınvalidemin tanıdığı Hürriyet mahallesindeki bir eve gittik. Bizim evi terk etmemizden iki dakika sonra kaynımın da evi basılmış ve arama yapılmıştı.

Yeni gittiğimiz evin sahibi, benim evlerinde bulunmamı istemediler. İşgal makamları, bulunduğum yeri bildirene ve yakalayanlara beş bin İngiliz lirası vaad etmişlerdi. Ayrıca Ermeni Taşnak Komitesi de para vaadinde bulunmuştu. Bu büyük vaadler karşısında herkese güvenmeme imkan yoktu. Bu yüzden bu evi de terk etmem menfaatim icabıydı. Kayınvalidemle beraber yine çarşafli bir halde bu evden de çıktık.

İtimat ettiğimiz başka bir akraba evine gittik. Burada da bir iki gün kaldık. Arama ekipleri hala peşimdeydi ve takip şiddetlenmişti. Şehrin bütün çıkış yollarına sabit karakollar kurulmuş ve bu karakollara beni tanıyan birer Ermeni neferi ilave edilmişti. Gecelerimi, kalmış olduğum evin civarında bulunan mezarlıkta geçiriyordum. Sabahları da mezarlığı ziyaret eden biri olarak eve dönmekteydim. Hatta bir sabah, mezarlıktan dönerken, civarda oynayan çocuklar beni gördüler. Yüzüm açıktı. Kadın kıyafetine girmiş erkek oluşum hepsinin dikkatini çekmiş ve oldukça şaşırmışlardı. Bu vaziyeti gören kayınvalidem yetişerek çocukları uzaklaştırdı da eve girebildik.

Artık Adana'yı terk etme zamanı gelmişti. Bu arada akrabalarımın Muallim Hüseyin Adana'ya gelmişti. Kendisini kimse tanımıyor ve akrabam olduğum da bilinmiyordu. Muallim mektebinden de arkadaşım olan bu cesur akrabamla geceleri irtibat kurduk. Kaçma planlarımızı hazırladık. Kaçış yeri olarak en salim yerin Taşköprü'den geçiş olduğuna karar verdik. Bu arada köprüyü gözetim altına aldık ve bir geçiş tecrübesi yapmak istedik.

O zamanlar köprü'nün başında Hintli askerlerden oluşan ve bir Fransız çavuşu bulunan bir karakol meydana getirilmişti. Bu karakol gelip geçeni kontrol etmekte kadınları muayene etmek için de bir kadın memur bulundurulmaktaydı. Kadın Türktü. Kontrol ve muayene Fransız çavuşunun bulunmadığı anlarda gevşiyordu. Bilhassa yemek zamanında hemen hemen hiçbir arama yapılmıyordu. İşte biz bu saati seçtik. Önce kız kardeşim Cenneti ve Ayşe'yi bir hasta gibi araba ile hastaneye gönderdik ve bir kontrole tabi tutulmadıklarını gördük. Bu hal karşısında cesaretimiz arttı.

Bu arada Çotlu köyündeki çiftliğin ihtiyaçlarını karşılamakla görevli Niğdeli 15-16 yaşlarındaki Hasan bu iş için seçildi. Hasan'a " Buradan bir kız kaçıracağız. Kızı senin terkine vereceğiz. Şehirden dışarı çıkart. Erkek tarafından bol bahşiş alacaksın" denmiş.

Teklifeye razı olan Hasan arkadaşım Hüseyin'le eve geldi. Ata bindik, akrabalarım, dostlarım beni dualarla uğurladılar. Saat tam 12.00 'de Taşköprüye gelmiştik. Köprü tenhaydı. Hafif bir rüzgar esiyor sanki Torosların hürriyet kokan havasını getiriyordu. Büyük bir heyecan içindeydim. Tam karakolun önünde durduk. Kadın memur bir kenarda oturmuş bize bakıyordu. Nihayet eliyle geçin işaretini verdi. Artık kurtulmuştum. Niğdeli Hasan atı mahmuzladı. Misis'e doğru yollandık. Birden konuşmaya başladım. Hasan'a atın başını Sarıçam'a doğru çevirmesini söyledim.

Zavallı çocuk şaşırmiş beni karşısında görünce ne olduğunu anlayamamıştı. Kılıçlı köyünden, Karsantı'ya oradan da ,Boğazlıyan'a geçtim. Burada kaymakam olan Avni Doğan'a misafir oldum. Artık yeni mücadeleye başlayacaktık. Bu mücadelenin hedefi de Adana'nın kurtulmasıydı” diyerek Adana'dan kaçışını anlatan Ahmet Remzi Bey gerçektende o tarihten itibaren Adana'nın kurtulması için yeni bir Milli Mücadeleye başlamıştı.

3.3.1.5. Yeni Adana Tekrar Yayın Hayatında

Türk Milli Mücadelesi'nin başarılı bir şekilde yürütülmesi sonucu Kilikya'nın Toros etekleri zapt edilmiş ve Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin merkezi, Karaisalı'ya nakledilmişti. Anadolu'daki gerçek durumu cephedekilere ve işgal mıntikasındaki Türklere doğru şekilde bildirme zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Anadolu Ajansı her gün dünya haberlerini toplayıp Niğde'de bulunan Ahmet Remzi Bey'e ve Karaisalı'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bildirmekteydi böylece bu haberlerin yayınlanması için ise gazete çıkarmak şart olmuştu.

Bu durumları düşünen Ahmet Remzi Bey ,Yeni Adana Gazetesi'nin tekrar faaliyete geçmesi için gerekli çalışmaları yapmış ve 25 Temmuz 1920 tarihinde Karaisalı'nın Kelebek istasyonunda şapograf baskı tekniği ile Yeni Adana Gazetesi'nin 9. sayısı çıkartılmıştı (Yüreğir 3 Nisan 1953:2)

Şapograf tekniği ile neşredilen 9. ve 13. sayılar, baskı tekniği açısından olumlu sonuç vermemiştir. Bunun üzerine Zamir Bey, hurufat, kasa ve pedal temini için Konya'ya gönderilmiştir. Konya'da Miralay Fahrettin Bey'in yardımıyla Zeynel Abidin'in kardeşi Rifat Hoca'dan gerekli malzemeleri alarak Pozantı'ya dönmesinden sonra Yeni Adana yayın hayatına Pozantı'da devam etmiştir(Arıkçoğlu 1961:172-173)

Yeni Adana'nın Kelebek ve Belemelik'te Yazı İşleri Müdürlüğünü Adana Sultani'si Türkçe Öğretmeni Agah Bey yapmıştır. Gazetenin Pozantı'ya taşınmasından sonra Agah Bey'in Maarif Müdürlüğü'ne atanması ve Ferid Celal Bey'in cepheden dönmesi üzerine Yazı İşleri Müdürlüğü'ne Ferid Celal Bey getirilmiştir. Bundan sonra gazetede Ferit Celal “*Dündar*”, Hakverdizade M. Naci “*Yıldız Alp*”, Nebioğlu Refik “*Zamane Şairi*” takma adlarıyla yazı ve şiirlerini yayınlamışlardı (Yüreğir 3Nisan 1953:2). Ayrıca, Naci, Vehbi ve Yahya Nüzhed Beyler, gazetede muharrir olarak çalışırken cepheye gitmişlerdi. Gazetenin mürettepliğini Hamdi (Gönen) Bey yürütmüş,

Yaşar, Kazım ve Kuddusi Efendi'ler de mürettip kadrosunda çalışmışlardı (İslam 1995:14).

Yeni Adana'nın yayını bilhassa Adana'nın kurtuluşuna kadar çok zor şartlar altında devam etmiş, adeta bir serüvene dönüşmüştür. İdarehanenin olmaması, kağıt ve mürekkep sıkıntısı, hurufat yetersizliği gibi olumsuzlukları aşabilmek için kağıtları buz suyu ile ıslatmak, soba isinden mürekkep yapmak gibi yöntemlere başvurmuşlardı(A.A. 1971:c.V:133-134 ; Yüreğir 4 Nisan 1953:2).

Yeni Adana'nın birinci sayfasında hemen her gün iç ve dış politika, askeri durum veya bölgedeki gelişmeleri konu alan bir başyazı yayınlanmaktaydı. Başyazılar 23 Ekim 1920 tarihine kadar imzasız yayınlanmıştı. Bu tarihten sonra "*Dündar*" ve "*Yıldız Alp*" imzalarıyla yayınlanmıştır. Başyazıların konusunu büyük ölçüde Anadolu Ajansının geçtiği haberler ya da Hakimiyet-i Milliye'nin yazıları oluşturmaktaydı. 1. sayfada başyazıların dışında "*Son Haberler*", "*Resmi Tebligat*" veya "*Tebligat-ı Resmîye*" başlığı altında, cephedeki gelişmelerle ilgili resmi raporlar yayınlanmaktaydı. 2. ve varsa diğer sayfalarda ise "*Adana Havadisleri*" başlığıyla bölgedeki askeri, idari, siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelere yer verilmekteydi (İslam 1995:13)

Gazetenin dağıtımında ise geniş ölçüde posta teşkilatından yararlanılıyordu. Adana İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesine yazdığı 14.09.1921 tarihli raporda; Yeni Adana Gazetesi'nin muntazam işleyen postalar sayesinde, Adana'ya girdirileceğini, böylece Hıristiyan gazetelerin uydurma yalanlarından ortaya çıkan şüphelerin izole olunduğunu belirtmektedir. Yine aynı raporda Yeni Adana'nın, 150 adet Adana'ya, 30 adet Tarsus'a, 50 adet Mersin'e gönderildiği, Mersine gönderilen gazetelerden 20 adedinin Kıbrıs ve Beyrut'a sevk edildiğini açıklamıştır (Yüreğir 5 Ağustos 1953:2). Bu rakamlara göre gazete günde 400 adet kadar basılmaktaydı.

3.3.1.6. Yeni Adana Gazetesi'nin Amacı, Yayın İlkeleri ve Etkisi

Yeni Adana Gazetesi'nin amacı Milli mücadeleyi desteklemek ve bu konuda kamuoyunu bilinçlendirmektir ve bu konuda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bunlardan başka; gazetenin Milli Mücadeleye katkısı çok yönlü olmuştur. Büyük Millet Meclisi ve Ankara Hükümeti'nin faaliyetlerini duyurmak, askeri başarıları haber vermek, işgal

kuvvetleri ile işbirliği yapan gazeteler ve azınlık gazeteleri ile mücadele etmek, orduyu desteklemek bunlar arasında sayılabilir (İslam 1995:19).

Gazete, yurtiçi ve yurtdışı haberlerinin büyük bir bölümünü Anadolu Ajansından temin etmişti. Ayrıca Zamir Bey Milletvekili olduktan sonra Ahmet Remzi Bey'le günlük olarak telgraflaşp durum değerlendirmesi ve bilgi alışverişinde bulunmuşlardı (Arıkoğlu 1961:148). Ayrıca gazetenin Adana'nın kurtuluşuna kadar, Konya, Mersin, Cebel-i Bereket ve Namrun'da muhabirlerinin bulunduğu ve bu bölgelerde yaşanan olaylara da gazetede yer verilmişti. İşgal bölgesinden gelen haberleri süratle basarak köylere kadar ulaştıran Yeni Adana, işgal süresince Milli Mücadele'nin bölgedeki tek haber ve bilgi kaynağı olmuştur (Arıkoğlu 1961:174).

Gazetenin etkisine gelince; bölgedeki Fransız yönetiminin Yeni Adana'nın okunmasını yasaklaması ve bulunduranları ihbar edenlere 60lira mükafat vermesi gazetenin halk üzerindeki etkisinden korkulduğunu göstermektedir. Adana Batı Cephesi Komutanlarından Sinan Bey terfisi dolayısıyla gönderilen tebriklere yeni Adana aracılığıyla teşekkür etmesi; İran Elçisi Asaf Han'ın Adana halkına ve Yeni Adana Gazetesi'ne teşekkür yazısının yayınlanması üzerine, Adana Milletvekili Zamir Bey'in çalışmalarından dolayı gazeteyi kutlaması gazetenin etkinliğine örnek olarak verilebilir .

Ahmet Remzi Bey'in Fransız yönetiminden bölgeyi devralacak heyette bulunması (Ener 1970:288), Franklin Bouillon'a Adanalılar adına teşekkür konuşmasını da gazetenin başyazarı Ferid Celal Bey'in yapmış olması (Yüreğir 8 Eylül 1953:2), Yeni Adana'nın etkisini gösteren örneklerdir.

Bunların dışında Yeni Adana gazetesi'nin Milli Mücadele'ye en önemli katkılarından biri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Adana Heyet-i Merkeziyesi'nin faaliyetlerine yaptığı destek ve katkıdır. Nitekim Heyet-i Merkeziye Levazım-ı Şitaiye komisyonu'nun başlattığı "*Orduya Yardım 15 Lira Bir Kaput Bedeli*" kampanyası, gazetenin 2 Ekim 20 Kasım 1920 arasındaki bütün nüshalarında yayınlanmıştır. Bu kampanya sonucunda 1495.250 kuruş yardım toplanmıştır (Yeni Adana 20 Teşrinisani 1336/20 Kasım 1920)

3.3.1.7. Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi

Milli Mücadele'nin amacı, gerekçesi ve ilkeleri Amasya Genelgesi ile ortaya konmuş, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları ile geliştirilmiş, Meclis-i Mebusan'da

kabul edilen Misak-ı Milli ile hukuki bir zemine oturtulmuştu. Milli Mücadele'nin amacı; ülkeyi işgalden kurtararak, Türk Milleti'nin Milli sınırlar içinde hür ve bağımsız yaşamasını sağlamak. Bu amaç, Yeni Adana Gazetesi'nin yayınlarına açık bir şekilde yansımıştır(İslam 1995:55).

Yeni Adana Gazetesi, Milli Mücadele'yi inançla savunmuş, Milli Mücadele'nin sadece askeri bir hareket olarak görülmediği, bir çok temel kavramın yerleştiği, Anadolu'nun kendi gücüyle verdiği Milli Mücadele'yi başarıyla sonuçlandıracağına inancının hiç sarsılmadığı yolundaki yayınlarını Milli Mücadele boyunca devam ettirmiştir.

Gazetede sadece Güney Cephesi ile ilgili haberlere değil, Anadolu'da Milli Mücadele'nin yaşandığı bütün Cephe ve Bölgelere dahil haberler verilmekteydi.

3.3.1.8. Yeni Adana Gazetesi'nin Diğer Basın-Yayın Kuruluşlarıyla İlişkisi

3.3.1.8.1. Mahalli Basınla İlişkileri

3.3.1.8.1.1. Ferda Gazetesi'ne Karşı Mücadelesi

Mütareke ve işgal dönemi Adana'da basın hayatı bakımından oldukça hareketli geçmiştir. Bu dönemde Adana'da yayınlanan gazeteleri üç grupta incelemek mümkündür. Birincisi, Milli Mücadele'ye destek veren gazeteler :Bu grupta sadece Yeni Adana Gazetesi yer almaktadır. İkincisi, Milli Mücadeleye karşı olan Türkçe gazeteler : Bunlar arasında Fransızlarla işbirliği yapmakla birlikte, İstanbul Hükümeti'ne yakın görünen Ferda ile, işgalcilerin yanında yer alan Rehber ve Adana Postası sayılabilir. Üçüncü grupta ise azınlık gazeteleri olan, Ermenice Hayıstan, Azamarad, Kilikya ve Toros gazeteleri sayılabilir(İslam 1995:21-22).

Milli Mücadele karşıtı gazetelerden en etkilisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Temsilcisi Zeynel Abidin'in kardeşi Ali İlmi tarafından yayınlanan Ferda'dır. Yayın hayatına 5 Aralık 1918 tarihinde başlayan Ferda, bir yandan saltanat ve hilafeti savunan, diğer yandan işgal kuvvetleriyle işbirliği yapan ve Milli Mücadeleyi küçümseyen yazılarıyla Yeni Adana'nın en büyük rakibi olmuştur.

Yayınlarda işgal kuvvetleriyle ilgili haberlere, işgal komutanlarının bildiri ve faaliyetlerine geniş yer veren Ferda Milli Mücadeleye karşı tavrını da açıkça ortaya koymaktaydı. 3 Mayıs 1336/3 Mayıs 1920 tarihli sayısında Adana ile ilgili gündelik haberlere(Yüreğir 13 Mart 1953:2). General Dufiex'in Milli Mücadeleciler aleyhine

yayınladığı bir beyannameye “*Kurt Türklerce mübarek bir hayvandır diyenlerin, koca İmparatorluğu Prenslük haline getirdiğine* “ dair boş bir makale (Yüreğir 19 Mart 1953:2), Ferda gazetesinde yayınlanmıştır. Ferda gazetesi “*Çetelerin Toplari*” başlıklı yazıda, elinde Avusturya yapımı, güllesi Alman, kundağı Bulgar malı ve Kaması da uydurma olan bir top bulunan çetelerin Fransızları yenmesinin mümkün olmadığı belirtiliyordu(Yüreğir 22 Haziran 1953:2). Ankara’da BMM tarafından çıkarılan banknotları ise “*Yeni bir yağma ve sirkat yolu* “ olarak değerlendirmekteydi (Yüreğir 30 Haziran 1953:2). Ferda Gazetesi bir başka yayınında da Milli Mücadeleyi savunanları “*Siyasi Meczuplar*” olarak nitelendirmişti. Yüreğir, sık sık Ferda Gazetesinin yayınlarını ve gazete sahiplerinin davranışlarını eleştiren makaleler yayınlanmıştır¹³. Bu yazılar değerlendirildiğinde eleştirilerin iki noktada yoğunlaştığı görülür. Bunlar; Ferda-Fransız işbirliği ve Ferda’cılarının kişisel çıkar peşinde olduklarıdır(İslam 1995:23).

Ferda’nın bölgedeki Fransız yönetimi ile işbirliği içinde olması Fransız teyyarelerinden halkın üzerine bu gazetelerin atılması, Fransızların bölgedeki istihbarat harcamalarında Ferda Gazetesine de pay ayırması, Ferda gazetesi yazar ve yöneticilerinin Fransız desteğiyle önemli görevlere getirilmesi gibi durumların ortaya çıkması üzerine, Yeni Adana Gazetesi bu olaylarla ilgili “*Hiyanet Vesikaları*”, “*Maşkeler Düştü*”, “*Vatansızlar*” adlı yayınlarla Adana halkına Ferda’nın gerçek yüzünü göstermeye çalışmıştı(İslam 1995:24-25-26).

Bu iki gazetenin olaylara bakışı ve değerlendirmesi birbirine zıt idi. Aynı olay Ferda ve Yeni Adana’da şu şekilde yorumlanmıştır (İslam 1995:27-28) :

Ayas Kaymakamınınin Avdeti : Çete hücumları dolayısıyla müdafaasız kalan Ayas Kasabasında barınamayarak geçen yaz ibtidalarında Dört Yol’a irtica eden Ayas Kaymakamı Ali Efendi bu hafta mahalli memuriyetinde işe başlamıştır. Kazada şayan-i memnuniyet sükunet var.

(Hain) Mehmet Ali Ayas Kaymakamı : Geçen sene Misis Müdüriyetinde bulunarak Ermeni ve Fransızlarla birlikte Kuvay-i Milliye’ye silah atan deni, hain Arnavud Mehmet, Ayas Kaymakamlığı’na tayin edildiği haber alınmıştır. Bir çok

¹³ Yeni Adana Gazetesi’nin Ferda Gazetesi hakkındaki yazı ve düşünceleri için bkz. Yüreğir 13-17-18-19-20-21-23-25 Mart – 2 Nisan 1953:2

masum zavallı İslamların şehadetine sebep olan bu alçağa Bremond haydudu bin lira mükafat vermişti.

Ferda Gazetesi, Adana'nın Türk idaresine geçmesinden sonra, Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti'ni destekleyen bir tavır içerisine girmişse de varlığını uzun süre devam ettirememiştir. Gazetenin sahibi Ali İlmi Efendi ile kardeşi Mesud Fani, "Yüzellilikler" listesine alınarak yurtdışına sürülmüşlerdi(Çelik 1999:472).

3.3.1.8.1.2. Adana Postası İle Mücadelesi

Adana Postası Binbaşılıktan emekli Giritli İlhami adlı şahsın Fransızlar'ın verdiği para ile yayın hayatına başlayan (Yüreğir 27 Ağustos 1953:2) ve 1919-1921 tarihleri arasında yayınlanan bir gazetedir. Giritli İlhami, Vali Vekili Abdurrahman Efendi ile birlikte Fransız zırhlı aracına binmiş ve Tarsus'a giderek halka Fransız yönetimi lehinde telkinlerde bulunmuştur. Haçin (Saimbeyli) vakası üzerine Adana Postası, Ermenilerin tepkisini dile getiren ve Ermenilere Fransız yardımını anlatan yazılar yazmıştır(Yeni Adana 9 Teşrinisani 1336/ 9 Kasım 1920).

Yeni Adana Gazetesi'nin Adana Postası'na getirdiği eleştiriler Vali Vekili Abdurrahman Efendi ve Fransız işgal yönetimine yakınlığı Milli Mücadeleyi hilafet ve saltanata karşı ve Bolşevik yanlısı olarak göstermesi noktalarında yoğunlaşmaktaydı. Yeni Adana gazetesinde "Bir Cevab", "Züğürt Tesellisi", "Sar'a ve Hezeyan" , "Satılmışlar" başlıklarıyla çıkan yazılarda Adana Postasının yayın politikasını eleştirmiştir(İslam 1995:29 vd.)

Adana Postası Gazetesi, Adana'nın tahliyesinin yaklaştığı günlerde, "Bugünkü duruma göre gazetenin gereği kalmadığından neşriyatı tatil ediyoruz" kaydıyla sona ermiş ve gazetenin sahibi Giritli İlhami, 1921 yılı sonlarında Suriye'ye kaçmış, Halep'te bir süre jandarma komutanlığı yaptıktan sonra Azaz ilçesi kaymakamlığına (Yüreğir 27 Ağustos 1953:2 ; Ener 1970:289) getirilmiştir.

3.3.1.8.1.3 Rehber ve Diğerleri İle Mücadelesi

Rehber gazetesi; 7 Aralık 1920 tarihinde, bir ara Kuvay-i Milliyeci'lerin yanına giden fakat sonra yeniden Adana'ya gelen ve yabancı dil bildiği için Fransızlar tarafından himaye edilen Ata Derviş tarafından çıkarılmıştır. Derviş, gazetesinde

“*Cephede Gördüklerim*” başlığıyla halkın Kuva-i Milliyeciler’e olan güvenini sarsmaya yönelik bir yayın politikası takip etmiştir(Gezici 1999:48). Rehber Gazetesi de Fransız uçakları vasıtasıyla Milli Kuvvetlerin bulunduğu yerlere ulaştırmaya çalışmıştı.

Fransızlar, Rehber gazetesi aracılığıyla halkı birbirine düşürmeye çalışmış, bunda da bir yere kadar başarılı olmuştur. Bu gazete, bölgede suni olarak yaratılan “*Karaisalılık – Adanalılık*” rekabeti ortaya çıkartılmasında etkili olmuştur. Karaisalı’da camide toplanan halk, Pozantı’nın vilayet merkezi olmasına Karaisalı’nın da bu vilayet tarafından idare edilmesine karşı çıkmışlardı(Gezici 1999:48) Rehber Gazetesinin kısa yayın hayatı, gazetenin sahibi Ata .Derviş’in, Antalya’dan bir İtalyan gemisi ile İstanbul’a kaçmasıyla son bulmuştur(İslam 1995:34 ; Yüreğir 5 Ağustos 1953:2).

Milli Mücadele döneminde Ermenice yayınlanan gazetelerden Azadamat, Haiystan, Kilikya ve Toros hakkında fazla bir bilgi olmamakla beraber, Ahmet Remzi Bey’in 19.11.1921 tarihli raporuna göre, Ankara İtilafnamesi’nden sonra Adana’daki Ermeni gazeteleri yayınlarına son vererek matbaaları ile birlikte Adana’yı terk etmişlerdi(Yüreğir 17 Ağustos 1953:2).

3.3.1.8.2. Anadolu ve İstanbul Basını İle İlişkileri

Mondros Mütarekesi’nden sonra, Anadolu yer yer işgal edilmiş, işgal kuvvetleri azınlıkları harekete geçirmiş, hem azınlık gazeteleri hem de yabancı basın Türkiye aleyhine kamuoyu oluşturmuştur. Türkiye’de ise Milli Mücadele’nin haklılığını ve amaçlarını dünyaya duyuracak güçte bir basın mevcut değildi. İstanbul ve İzmir dışında Türkçe Basın yok denecek kadar azdı(İslam 1995:35). Bu iki şehirde ise İtilaf Devletleri’nin işgali veya kontrolü vardı. İşgallere karşı kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Milli Mücadeleden yana bir kamuoyu oluşturmak için basın-yayın faaliyetlerine başlamışlardı. Böylece Anadolu’da Milli Mücadele’ye paralel olan bir de Milli Mücadele basını doğmuş ve gelişmiştir(Özkaya 1989:11).

Yeni Adana, Milli Mücadele süresince, Anadolu ve İstanbul basını ile irtibatını sürdürmüş, 9. sayıdan itibaren hemen her sayıda Anadolu Ajansı kaynaklı haberlere yer vermiştir. Yeni Adana, Hakimiyet-i Milliye’nin haber ve yorumlarına da sık sık yer vermiştir. Bu haber ve yorumlar ya özetlenerek, yada olduğu gibi alınarak yayınlanmıştır. Yeni Adana’nın haber ve yorumunu alarak yayınladığı gazeteler

arasında, özellikle Ankara'ya gelişinden sonra Yeni Gün, Yeni Dünya ve Öğüd gazeteleri sayılabilir(İslam 1995:36).

Ankara Basını ise 1920'den itibaren Çukurova'daki gelişmeleri Yeni Adana Gazetesi aracılığı ile öğreniyor ve yayınlamış ve onu haberlerinde kaynak olarak göstermişti. Yeni Adana, İstanbul basınından ise özellikle Vakit ve Tan Gazeteleri ile haber alışverişinde bulunmuştu.

3.3.1.9. T.B.M.M ve Ankara Hükümeti İle İlişkiler

Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de olağanüstü şartlarda toplanmıştır. Meclisin açılması, Milli Mücadele'nin teşkilatlanması, yönetilmesi ve Hukuk-i meşruiyeti bakımından önemli bir gelişme sayılmaktadır. Yeni Adana Gazetesi, Büyük Millet Meclisi'nin amaçlarını benimsemiş, meclisin başarısı ve etkinliği için çaba harcamıştır.

Yeni Adana Gazetesi'ne göre B.M.M'nin açılmasının iki nedeni vardır. Birincisi, "*İstanbul'un tesir ve müdahalesinden azade ... (Türk Milleti'nin) ruhi ihtiyacına uygun ve asırlardan beri mahkum bulunduğu kendi kanunlarını tanzim etmek*", ikincisi ise, "*Halkı keyfi müdahale ve haksızlıklardan kurtararak, refah ve saadeti sağlamaktır*" şeklinde yorumlanmıştı(Yeni Adana 19 Kanunisanı 1337/19 Ocak 1921).

Yeni Adana, 23 Nisan'da meclisin açılışını, "Anadolu'da İstiklal Mücadelesi'nin kat'i surette teşekkül ettiği gün" olarak ifade etmiştir. Ayrıca Meclis, "*Gazi Paşa'nın açtığı isyan ve ihtilal bayrağı altında*" toplanmanın ifadesidir. Gazete Meclis'in açılışının birinci yıldönümü ve milli bayram olarak kabul edilmesi sebebiyle okuyucularının bayramını kutlamaktaydı. 23 Nisan'ın milli bayram olarak kabul edilmesi sebebiyle 25 Nisan 1921'de Pozantı'da Vali Hilmi Bey ve Yeni Adana Gazetesi başyazarı Dünder Bey'in de katıldığı bir tören düzenlenmişti. Yeni Adana Gazetesi, 23 Nisan 1922'de ise, okuyucularının "*kıymetdar inkılab*" bayramını kutlamıştır, bu yıldönümü münasebetiyle Ceyhan ve Mersin'de yapılan törenler hakkında bilgi vermişti (İslam 1995:71).

Yeni Adana, Ankara yönetimine her zaman güvenmiş ve onu desteklemiştir. Olağanüstü şartlarda kurulan ve görev yapan Büyük Millet Meclisi, yasama görevini yerine getirirken, şartların gereği olarak, olağanüstü yasalar yapmak ve kurumlar oluşturmak zorunda kalmıştı. Bu yasalar arasında, 29 Nisan 1920 tarihli Hıyanet-i

vatanîye Kanunu ve 11 Eylül 1920 tarihli Fırariler Hakkında Kanun önemli yer tutar. Bundan sonra, B.M.M. adına yargı görevini yerine getirmek üzere Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Diyarbakır ve Pozantı'da, İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına karar verilmişti (Aybars 1982:84). Yeni Adana Gazetesi İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluşunu şöyle değerlendirmektedir (Yeni Adana 21 Kanunuevvel 1336/21 Aralık 1920):

“Kuva-ı Milliye ilk teşekkül ettiği zaman, birçok yolsuzluklar oldu. Bazı adamlar, bu işin içerisine çete olarak karışıp, köylülere ve halka pek çok eziyet ettiler. Hatta vicdansızlık yaparak, kardeş malına göz dikerek kötülükler yaptılar...Fakat hükümetimiz bunları yeni yaptığı teşkilatıyla ortadan kaldırıyor...İstiklal Mahkemeleri bu gibi yolsuzlukları kökünden kazıyıp, adaletin gayet çabuk temini için tesis edilmiştir” diyerek, B.M.M. 'nin halkı keyfî muamele ve kötülüklerden, tesis etmiş olduğu İstiklal Mahkemeleri vasıtasıyla koruyacağını belirtiyordu (İslam 1995:73). Pozantı İstiklal Mahkemesi'nin, Türkiye Devleti B.M.M. namına, halkı düşman tehlikesine karşı mücadeleye çağıran beyannamesi, Yeni Adana Gazetesi'nin 28 Aralık 1920 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği olağanüstü yasalardan biri de 5 Ağustos 1921 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık ve TBMM adına karar alma yetkisinin verilmesidir. Mustafa Kemal Paşa, bu yetkiye dayanarak Tekalif-i Milliye emirlerini yayınlamıştır. Yeni Adana Gazetesi, hem bu yetki emirlerini hem de Tekalif-i Milliye emirlerinin tam metnini yayınlamıştır. Tekalif-i Milliye emirleri yaptırımlarının 30 Ekim'e kadar uzatılması ve bu yasalar gereği erzak ve eşya toplanmasına bu tarihte son verildiği haberi ve Adana Vilayeti Tekalif-i Milliye komisyonu tarafından 10.9.1921 tarihi itibarıyla, 2264 adet don, gömlek, çorap ve yemeni toplandığı haberi de gazetede neşredilmiştir(Yeni Adana 11 Teşrinievvel 1337/11 Ekim 1921). Bunların dışında, meclisin yasama faaliyetleriyle ilgili olarak, Damga Resmi Hakkında Kanun, Düğünlerde Men-i İsrifat Kanunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gibi birçok yasa da gazetede yayınlanmıştır.

Yeni Adana Gazetesi, hükümet çalışmalarına ve bakanların faaliyetlerine de yer vermiştir. Hamdullah Suphi Bey'in 12 Kasım 1920'de Sevr'in şartlarının ağırlığını izah eden nutku, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin siyasetle uğraşmasının yasak olduğuna dair genelgesi, 1 Temmuz 1921'de Türkiye Muallim ve Muallimler Kongresinin açılışı

Maarif Vekaleti'nin, sultanilerin lağvı ile, Erzurum, Kayseri ve kurtuluştan sonra İzmir'de ücretsiz gece okulları açma kararı, Yeni Adana Gazetesi'nin haberleri arasındadır(İslam 1995:76).

3.4. Adana Vilayeti Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey

3.4.1. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

3.4.1.1. Kilikyalılar Cemiyeti

Çukurova bölgesi, daha önce aralarında yaptıkları gizli antlaşmalara istinaden emperyalist amaçları doğrultusunda, buradaki pamuk üretimi ve Toros Dağları ve Musul arasındaki demiryollarına tek başına sahip olmak isteyen Fransızlar; Torosları da aşarak Pozantı'ya yerleşmişlerdi. Böylece bölge halkı da kendi topraklarını savunmak amacıyla harekete geçmişti (Hatipoğlu 1999:78).

Kilikyalı'lar Cemiyeti, İstanbul'da yaşayan, Adanalı bazı gençler tarafından kurulmuştur. Bu gençler 20 Kasım 1918'de bir araya gelerek, memleketteki gelişmeleri değerlendirmiş ve bir cemiyet kurmayı kararlaştırmışlardı(Çelik 1999:128). Uzun süreli çalışmalardan sonra, 21 Aralık 1918'de, cemiyetin kuruluş dilekçesi Dahiliye Nezaretine verilmişti (Öztoprak 1991:121). Cemiyet nizamnamesindeki adı "*Kilikyalılar Cemiyeti*" olmakla birlikte, Kilikyalı'lar Cemiyeti, Kilikyalılar Derneği, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi değişik isimlerle anıldığı görülmektedir. Cemiyetin kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri şu şahıslardan oluşmaktaydı : 1)Sabık Senato Başkanı Menemenlizade Rıfat, 2) Sabık Dışişleri Bakanı Menemenlizade Nabi, 3) Sabık Bayındırlık Bakanı Ali Münif (Yeğenağa), 4) Sabık Antep Mebusu Ali Hayati¹⁴ , 5) Sabık İçel Mebusu Hafız Mehmet Emin, 6) Sabık Maraş Mebusu Abdülkadir, 7) Temyiz Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkanı Evliyazade Hacı Evliya, 8) Danıştay üyesi, Tarsuslu Mısrizade Seyfeddin, 9) Beyoğlu Belediye Dairesi Müdürü Ramazanoğlu Saffet (Çelik 1999:129;Öztoprak 1991:123;Ayhan 1963:15;Sakallı 1997:220) beylerdi. Daha sonra cemiyet üyelerinden Ali Münif ve Ali Cenani Beyler Malta'ya sürgüne gönderilmişse de cemiyetin çalışmaları devam etmiştir (Hatipoğlu 1999:79).

¹⁴ Bu şahısın Ali Cenani Bey'dir. Bkz. Kemal Çelik, Milli Mücadelede Adana ve Havalisi (1918-1922), Ankara, 1999,s.129;Cemil Cahit Güzelbey, Cenaneler, Gaziantep,1984,s.37

Cemiyetin çalışma yeri olarak İstanbul Müdafaa-i Milliye Cemiyeti merkez binası gösterilmiş olup, hükümet merkezinde kurulma nedeni de burada bulunan Adana eşrafın, milli hakları daha kuvvetle savunabilecekleri düşüncesidir. Kilikyalı'lar Cemiyeti'nin altı maddeden oluşan nizamnamesinde, cemiyetin kuruluş nedeni ve gayesi birinci maddede şöyle açıklanmıştır "*Kilikya nam-ı kadimi altında bulunan Adana ve mülhakatı ile İçel ve Maraş Sancakları'nda ve buralara mücavir olan Ayıntap Sancağı, Antakya, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye, kazalarında nüfus-u umimiyenin yüzde doksanınin mütecaviz bir ekseriyet teşkil eden Türkleri temsil etmek ve mahallerin efkâr amali ekseriyete tevfiğin Devlet-i Osmaniye'ye merbutiyetlerini teyid için dahilen ve haricen lazım gelen teşebbüsât ve neşriyat ve mesaide bulunmak üzere Dersaadet'te "Kilikyalılar Cemiyeti" namıyla bir cemiyet teşkil edilmiştir*"(Öztoprak 1991:123 ; Çelik 1999:129). Bu nizamnameye göre cemiyetin örgütleneceği yerlerde "*Birinci maddede mezkur vilayet ve sancaklar merakizinde birer şubesi bulunacak...*" sözlerinden anlaşılacağı üzere İçel, Adana, Antakya, Maraş, Antep illerini içerisine alan geniş bir bölgeyi kapsıyordu. Özellikle bu bölgenin Türklüğü ve İslamlığı hem tarihi yapıtlara, hem coğrafi yer altlarına, hem oturan kesimin soy bakımından değerlendirilmesine ve nüfus oranına dayandırılarak, tarihi belgelerle açıklanmak isteniyor, bu doğrultuda yayın faaliyetlerine ağırlık veriliyordu (Öztoprak 1991:124). Bu konuda çeşitli istatistiklerle bölgenin Türk olduğu, bu belge ve bilgilere dayanarak yörede çoğunluğu teşkil eden Türklere, haklarının verilmesini sağlamak üzere Wilson Prensipleri'nin uygulanması isteniyordu.

Bu cemiyetin nizamnamesinde ve çalışmaları sırasında ortaya koyduğu yayın faaliyetinde silahlı bir örgütlenme ve direniş konusundan söz edilmemesine rağmen (Öztoprak 1991:124); Cemiyet, bölgedeki Fransız işgaline ve Kilikya Ermenistanı kurulmasına mani olmak istiyor ve ayrıca bölgede silahlı direnişi başlatmak amacındaydı (Hatipoğlu 1999:80).

Kilikyalılar Cemiyeti'nin çalışmalarının dönemin Türk basını desteklemiştir. 27 Aralık 1918 tarihli İkdâm gazetesinde Kilikyalı'lar Cemiyeti Başkanı Rıfat Bey'le yapılmış bir söyleşi yer aldı. Burada Cemiyetin kuruluş nedeni ve çalışmalarının ne doğrultuda olacağı belirtilirken, bunun için çeşitli komisyonların kurulacağı, böylece araştırma ve incelemelerin başlatılacağı açıklanıyor, yapılacak çalışmaların sonuçlarının halka, hükümete ve yabancılara çeşitli araçlarla ulaştırılacağı dile getiriliyordu. Şu anda

ise sadece “*Tarih Encümeni*” nin oluşturulduğu, üyelerinin de Cenani, Nabi ve Seyfettin Beylerden meydana geldiği, cemiyet başkanınca kaydedilerek, olanak bulunduğu Avrupa’ya heyetler gönderileceği açıklanıyordu(Öztoprak 1995:125).

Kilikyalılar Cemiyeti’nin en göze çarpan çalışması, 18 Ocak 1919 tarihinde İtilaf Devletlerinin İstanbul’daki Yüksek Komiserlikleri ile Amerika Birleşik Devletleri Komiseri’ne vermiş olduğu uzun bir muhtıradır. Bu muhtıradaki; “*Yörenin mütareke hükümlerine aykırı olarak işgal edildiği*” hatırlatılıyor, “*Torosların güneyinde kalan sahanın, Basra Körfezi’ne kadar Osmanlı Devleti’nden koparılarak, mahalli hükümetlere verilmesi*” yönündeki tasarılar karşı çıkılıyordu. “*Bu gibi tasarılar uygulamaya konduğu takdirde Kilikya’nın işgalinin siyasi bir amaca yönelmiş olacağı*” belirtiliyordu(Çelik 1999:130). Muhtıra son derece önemli, tutarlı ve ne amaçla verildiğini bir kez daha yineleyen şu cümlelerle son buluyordu: “*Milletlerin istiklal ve serbesti-i inkişahlarından bahs olunduğu bir sırada dünyanın haritasını yeniden tanzim ve milletlerin mukadderat-ı atisini tayin edecek olan rical-i devletin büyük bir mazi-i tarihiye malik olan Türk Milletini bir ekalliyet boyunduruğu altına vaz’etmeyi reva göremeyeceklerini ümit etmek isteriz*”(Öztoprak 1991:126).

Kilikyalılar Cemiyetinin sadece yayın faaliyetinde bulunmadığı, muhtıralar vermekle yetinmediği, zaman zaman hükümete baş vurarak bazı atamalara engel olmaya çalıştığı da olmuştur. Boşalmış bulunan Adana Valiliğine 1919 yılı sonuna doğru Zeynelabidin’in atanacağını duyulması aydın kesim arasında huzursuzluk yaratmıştı. Çünkü Zeynelabidin Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın önde gelenlerindendi ve aynı zamanda Milli Mücadele karşıtıydı. Bu nedenle Kilikyalılar Cemiyeti’nin girişimiyle Zeynelabidin’in atanması durdurulmuş, onun yerine Adana Valiliği’ne Halep eski valisi Celal Bey getirilmişti(Erdeha 1975:312 ; Ener 1970:44-45).

Anadolu’ya geçerek, Kurtuluş savaşını başlattıktan sonra, ülkenin diğer bölgeleriyle olduğu kadar, Adana ve havalisi ile de ilgilenen Mustafa Kemal Paşa, Konya’daki II. Ordu Müfettişliği vasıtasıyla bu bölgedeki gelişmeler hakkında bilgi edinmiştir. Mustafa Kemal 15 Haziran 1919 tarihli yazısında “*Türklüğün tarihi ve meşru hudud-u millisi içinde bulunan*” biçiminde tanımladığı Kilikya bölgesinin Anavatan dışında bırakılmaya çalışıldığını belirterek, İslamların, Ermenilerin ve yabancıların izlediği amacın ne olduğu hakkında bilgi istemekteydi. Bu yazıya cevaben Konya’dan II. Ordu Müfettişi Korgeneral Cemal Paşa tarafından gönderilen telgrafta

Adana için bir teşkilatın var olduğu belirtilmekle birlikte daha çok işgal bölgeleri dışında bulunduğu eklenerek, fazlaca bir bilgiye yer verilmemişti. 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'nin yayınlandığı sıralarda da, Mustafa Kemal Paşa, Konya'daki II. Ordu Müfettişliği'ne bir başka yazıda : "*Kilikya Cemiyeti namına sahib-i kelam birkaç muktadir ve maruf zevatın yola çıkarılmasını isterken aynı yazının altındaki notta Kilikyalılar Cemiyeti kastedilerek " Adana Müdafaa-i Milliye Cemiyeti üyeleri ve şekli hakkında, II. Ordu müfettişliğinden bilgi beklendiği, cevap gelince bu cemiyetin merkezini Niğde 'ye nakletmesi konusunda Cemal Paşa 'ya yazılacağı ve cemiyete de bir yazıyla durumun bildirileceği"* yazılmıştı (Öztoprak 1991:127).

Kilikyalılar Cemiyeti Harbiye Nazırı Cemal Paşa aracılığı ile, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği, 4 Ocak 1920 tarihli bir yazıda : "*Milletin hakları açısından önem taşıyan seçim işlerinin Adana Vilayeti'nde de yapılmasına yardımcı olunmasını sağlamak için, hükümete, itilaf devletlerine ve Amerikan Hükümeti temsilcilerine başvurulduğu*" belirtiliyordu. Aynı yazıda: "*Bu başvurumun sonucu olarak, Fransız siyasi temsilcisi tarafından, Hariciye Nezareti'ne verilen 11 Kasım 1919 tarihli notada : Halkın seçim hakkı teslim edilmekle birlikte, mevcut durum dolayısıyla seçimin ertelenmek istendiği, buna karşı çıkan Kilikyalılar Cemiyeti'nin İstanbul'da bulunan Adanalılar yoluyla seçimin gerçekleştirilmesini önerdiği ve bu önerinin hükümet ile çok sayıda milletvekili tarafından desteklendiği*" (HTVD,S.17:V:430:1956) bildiriliyordu. Bu yazıya cevap olarak Mustafa Kemal, 6 Ocak 1920 tarihinde göndermiş olduğu yazıda "*Millet Meclisinde Adana vilayeti mensuplarının bulunma gereğini kaçınılmaz olarak değerlendiriyor, hükümet ileri gelenlerinden daha çok, Niğde'deki Kilikya Heyet-i Merkeziyesi ile görüş alışverişinde bulunulmasını önemli gördüğünü*" (HTVD S.17:V:437:1956 ; Öztoprak 1991:128 ; Çelik 1999:131 ; Ener 1995:137) belirtiyordu.

Kilikyalılar Cemiyeti, faaliyetlerini daha çok silahsız direniş biçiminde sürdürmüştür. Sivas Kongresi kararları gereğince düzenlenmiş olan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilat Nizamnamesi'ne ek olarak gönderilen belgede "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Heyet-i İdare ve Heyet-i Merkeziye'leri tarafından Milli Müfrezelerin teşkil edileceği, bunun sağlanmasında, Asker Alma Dairesi Başkanları ile Bölge Komutanları'nun yardımcı olacağı*" bildirilmişti. Faaliyetlerini işgal ve tehdit altında sürdürmesine ve dönemin bütün olumsuz şartlarına karşılık Kilikyalılar Cemiyeti, İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletleri makamlarına çekinmeden başvurarak, mevcut

olumsuzlukların düzeltilmesini istemiş, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerini devam ettirmiş ve bilhassa Adanalı aydınlarla birlikte yürüttüğü faaliyetlerine etkinlik kazandırmaya çalışmıştı(Çelik 1999:131-132 ; Öztoprak 128-136).

3.4.1.2. İntibah Cemiyeti

Muhtemelen 1918 yılının son günlerinde Kozan'da Ali Saip'in önderliğinde kurulmuş bir cemiyettir. Bu cemiyetin kuruluşunda, Eski Kozan Mebuslarından Ali Şadi ve Hüseyin Beyler, Baytar Müfettişi Muzaffer Bey, Yarınzade Ahmet Bay'in de buldukları bu gizli İntibah Cemiyeti, daha sonra Kozan, Kadirli, Feke ve Haçin'den taraftarlar bularak, büyük bir milli direniş cemiyeti haline gelmiştir. Bu cemiyet yöredeki Fransız işgaline ve hemen arkasından meydana gelen Ermeni mezalimine karşı birleşerek, mücadele etmek amacıyla kurulmuştu. Bu yüzden teşkilatlanma sahasını genişleterek, Fransızlara karşı mukavemet hareketine başlamıştır (Hatipoğlu 1999:81).

Ayrıca bu cemiyet, halkın direnme ve kurtuluş arzusunun, gerçek olarak, istikbale doğru bir başlangıcı olmuştur. Çok iyi oluşturularak bir ahenk içerisinde çalışan ve Yerebakanlı Hasan tarafından oluşturulan 20 kişilik bir çete sayesinde halkın güvenini kazanarak kendisine gün geçtikçe taraftar bularak etkisini arttırmıştır (Hatipoğlu 1999:81 ; Ali Saip 1984:25 vd.). Cemiyet'in önderlerinden Ali Saip, Kozan'daki Fransız İşgal Komutanı Taillardat'ın tercümanlığına cemiyet üyesi birini tayin ettirmek için de büyük çaba sarf etmişlerdir. Taillardat'ın tercümanlığını yapan Ermeni Balyan hakkında Ali Saip ve İntibah Cemiyeti üyeleri tarafından, Balyan aleyhine sert bir kampanya başlatılmıştı. Bu kampanya olumlu şekilde sonuçlanmış ve Taillardat, Balyan tercümanlık görevine son vermiştir. Balyan'ın yerine göreve getirilen Baytar Müfettişi Muzaffer Bey tarafından Fransızların yapmak istediği düşünceler önceden öğreniliyor ve Muzaffer Bey aracılığıyla İntibah Cemiyetine, oradan da Feke-Develi hattı üzerinden Kayseri'ye ve en son olarak da Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriliyordu (Hatipoğlu 1999:82 ; Ayhan 1963:103-104)

İstanbul'da Kurulan Kilikyalılar Cemiyeti ve Kozan'da kurulan İntibah Cemiyeti, Çukurova'daki milli direnişleri bir araya getirememişlerdir. Daha sonra Ahmet Remzi Bey tarafından kurulan Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dahil edilen bu cemiyetler Toroslarda silahlı teşkilatın oluşmasına yardımcı olmuşlardı (Hatipoğlu 1999:84).

3.4.1.3. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Evinde silah ve bomba bulundurduğu için idam edilmek üzere aranırken, Adana'dan kaçan Ahmet Remzi Bey; Kayseri'ye doğru uzanmış ve Talas nahiyesindeki arkadaşı Çelebizade Burhanettin Bey'in yanında bir müddet kaldıktan sonra, Boğazlıyan'daki arkadaşı ve Kaymakam Avni Bey'le haberleşmiş ve Boğazlıyan'a geçmişti. Boğazlıyan'da arkadaşı Avni Bey tarafından Duyun-u Umumiye Dairesi'nin bir odasında misafir edilen Ahmet Remzi Bey, Adana'dan kaçtıktan sonra "*Kilisli Yusuf*" takma adıyla dolaşmaya başlamıştı (Yüreğir 20 Ocak 1953:2).

Ahmet Remzi Bey'in Boğazlıyan'da bulunduğu tarihlerde Sivas'ta Türk Milleti'nin kaderini belirleyecek olan Milli bir kongre toplanmıştı. Bu kongrenin sonunda vatanın haksız işgaline karşı mücadele edebilmek için kurulmuş olan "*Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*", "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adı altında birleştirilerek işgal güçlerine karşı tek vücut olmaya çalışılmıştı (Atatürk1982:89).

Sivas Kongresinden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi olarak yurdun her tarafında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmaya başlanmıştı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Adana için de açılması şart olmuştu. Bu zorunluluğun ve sorumluluğun farkında olan Ahmet Remzi Bey, Adana'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurabilmek için Sivas'taki Temsil Heyeti ile muharebeye girişmiş ve 1.11.1919 tarihinde "*Merkezi Kayseri veya Niğde olmak ve Teşkilat-ı Milliye'yi Adana'ya tesmile çalışmak üzere, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkiline müsaade ve müzaheret buyrulması müsterhamdır*" (Yüreğir 21 Ocak 1953:2) diyerek göndermiş olduğu telgrafta Temsil Heyeti'nden Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için gerekli izni istemişti. Gönderilen telgrafa cevap olarak 4.11.1919¹⁵ tarihli telgrafta "*Kayseri pek muvafiktir. Esasen mahalli mezkurda bu uğurda sarf-ı mesai eden zevat mevcuttur. Adana Cemiyeti'nin teşkil için Kayseri'ye muvasdatınızda zevat-ı mumaileyhimle tanıştırmak üzere iş'arı keyfiyet buyurulması rica olunur*" (Yüreğir 21 Ocak 193:2) diyerek cemiyetin Kayseri'de kurulması için gerekli izin verilmiştir.

¹⁵ Ahmet Remzi Bey'in 1.11.1919 tarihli telgrafına cevaben gönderilen telgrafın 2.11.1919 tarihinde gönderildiği ve Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kayseri'de açılmasına izin verildiği belirtilmektedir (Baysal 1974:42)

Ahmet Remzi Bey, Temsil Heyeti'nden Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmak için gerekli izni alınca 5.11.1919 tarihinde "Gösterilen teveccühe memleket adına teşekkür ve Kayseri'ye geçişi hakkında bilgi verileceğine dair" bir telgraf göndermiş ve arkasından Kayseri'de bina tedariki ve oradaki arkadaşına yardım için Kayseri Belediyesi ve Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta "Merkezi Kayseri'de bulunmak ve Teşkilat-ı Milliye'yi Adana'ya teşmil etmek üzere Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkili, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye'si ile kararlaştırılmıştır. Mezkur cemiyet için muvafık bir bina taharrisinde bulunan Talaslı Çelebizade Burhanettin Bey'e yardım edilmesi rica olunur" (Yüreğir 21 Ocak 1953:2) diyerek Kayseri Belediyesi ve mutasarrıflığından yardım talep etmiştir.

1919 yılının Eylül ayında İstanbul Hükümeti değişmiş, Ali Rıza Paşa kabinesi işbaşına gelerek hemen milletvekili seçimleri için çalışmaya başlamıştı. Seçim çalışmaları hararetli bir şekilde devam ederken, Boğazlıyan Kaymakamı Avni Bey'in tayini Konya Ereğlisi'ne çıkmıştır ve Ereğli'ye hareket ederken seçim çalışmalarıyla ilgilenmesi için Ahmet Remzi Bey görevlendirmişti. Bunun üzerine Boğazlıyan'da kalarak, Kilisli Yusuf adıyla seçim çalışmalarını yürütmüş ve Ali Fuat Paşa'nın babası Ali Rıza Paşa'nın, Yozgat Sancağı adına İstanbul Meclisi'ne Millet vekili seçilmesinde emeği geçmişti. Ahmet Remzi Bey, seçim çalışmaları nedeniyle Kayseri'ye gidişinin bir iki gün sonra gerçekleşeceğine dair telgrafını Temsil Heyeti'ne göndermişti(Yüreğir 21 Ocak 1953:2).

Sivas Kongresi'nden sonra İstanbul'da işbaşına gelen Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Dahiliye Nazırlığı'nda Damat Şerif Paşa isimli bir şahıs getirilmişti. Damat Şerif Paşa, işgal edilen ve zulüm gören yerlerden bahisle bir beyanname yayınlamıştı. Fakat yayınlanan bu beyanname de Kilikya'dan bahsedilmeyince Ahmet Remzi Bey, Sivas'taki Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 14.10.1919 tarihli göndermiş olduğu telgrafta "Yeni dahiliye nazırı neşreylediği tamimde, yalnız Vilayet-i Şarkîye'den bahsetmektedir. Bu kabinedemi Damat Ferit gibi Torosların Güneyini, başka ırkla meskun zannediyor? Kongrece kabul edilen kararlardan biride Mütareke'nin imzalandığında işgal altında bulunmayan memleketlerin elde kalmasıdır. Aciz kabinelerin ilk kurbanı zavallı Adana olmuştur. Adana on aydan beri her taraftan Ermeni muhaceretine maruz bulunuyor. Nazar-ı Dikkat-i alilerini celp ile arzı hürmet ederim efendim." diyerek durumun vahim olduğunu ve ayrıca Adana halkının maruz

kaldığı haksızlıkların göz ardı edilmemesini bildirmişti(Yüreğir 22 Ocak 1953:2). Bu telgrafa karşılık Mustafa Kemal Paşa; 16.10.1919 tarihli “Adana’nın ihmal edilmeyeceğine” dair bir telgraf çekmiştir.

Ahmet Remzi Bey, Boğazlıyan'daki işlerini tamamlayarak Kayseri’ye geçmiş ve cemiyet için bina aramaya başlamıştı. Sonunda Somaoğlu Hanı’nda 9 numaralı odayı kiralarak cemiyetin yer sorununu çözmüştü. Sıra Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurmaya gelmişti. Fakat Cemiyetler Kanununa göre bir kişi, cemiyet kurmak için yeterli değildi. Ayrıca dışarıya karşı kuvvetli görünmek ve sanki cemiyetin bütün Adanalılar tarafından kurulmuş gibi göstermek gerekiyordu(Yüreğir 22 Ocak 1953:2).

Ahmet Remzi Bey Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni resmen kurmak için gerekli dilekçeyi hazırlayarak Kayseri Mutasarrıf Vekili Abidin Bey’e müracaat etmiştir. Fakat Abidin Bey, durumu soruşturarak Cemiyetler Kanunu gereğince, cemiyet yönetim kurulunu oluşturan şahısların sayısını ve adreslerini istemiştir. Çünkü o sırada cemiyetin tek üyesi Ahmet Remzi Bey idi ve mutasarrıflığa sunulan dilekçenin sureti şu şekildeydi:

“Kayseri Mutasarrıflığı Canibi Ahalisine :

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile kararlaştırıldığı üzere, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi’nin (şimdilik) Kayseri’de icrai faaliyete başladığı bilgilerinize arz olunur efendim “

25.11.1919

Kayseri’de Somaoğlu Hanında,
Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Namına
Ahmet REMZİ

Böylelikle Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kurulmuştu. Ahmet Remzi Bey, cemiyetin resmen kurulduğunu bildirmek üzere 27.11.1919 tarihinde Sivas’taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’ne bir telgraf çekmiş ve “Bimemnihi teala Adana Heyet-i Mekeziyesi icrayı faaliyete başladı. İrsal edilecek telgrafın ve tahriratın, aşağıdaki adrese gönderilmesi istirham olunur“ diyerek cemiyetin resmen faaliyete geçtiğini bildirmiş ve adres olarak ta “Kayseri’de Somaoğlu Hanı’nda 9 numara “ verilmiştir (Yüreğir 22 Ocak 1953). Ahmet Remzi Bey’in

telgrafına cevap olarak “*Vatanın istihlasına, milletin selamet ve necatına matuf mesai-i müfidelerinde naili muvaffakiyet olmaları eltafi celilei süphaniyeden tazarru olunur*” denilerek cemiyetin açılışı ve vatanın kurtarılması için harcayacağı emek kutlanıyordu.

Artık Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, Ahmet Remzi Bey Adana’da bulunanlarla haberleşmeye başlamıştı. Bu tarihlerde Ali Fuat Paşa Kayseri üzerinden Ankara’ya geçeceği haberi Ahmet Remzi Bey’e bildirilmişti.

Ali Fuat Paşa, 4 Kasım 1919 tarihinde Kayseri’ye gelmişti ve Adana’da, Milli Kuvvetlerin oluşturulması için Niğde’deki 11. Fırka Kumandanı Mümtaz Bey, Kayseri Askere Atma Başkanı Emrullah Bey, Topçu Binbaşı Kemal¹⁶, Piyade Yüzbaşı Osman ve Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey’lerin katıldığı toplantıda (Tufan 1964:48-49 ; Cebesoy 1953:261 ; Öztoprak 1991:129). Kilikya Mıntıkası, Seyhan nehri sınır kabul edilerek iki kısma ayrılmıştı. Doğu Kilikya Komutanlığına Piyade Yüzbaşı Osman Nuri, Batı Kilikya Komutanlığına Jandarma Yüzbaşı Ali Ratip, Kilikya Umum Komutanlığına ise Topçu Binbaşı Kemal atanmışlardı (Hatipoğlu 1999:87).

Ali Fuat Paşa, Ahmet Remzi Bey ile konuşmaları sonunda Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Niğde’ye nakledilmesini uygun görmüştü. Çünkü ; Adana işleri ile 11. Fırka ilgileniyordu ve bu firkanın Niğde’de bulunması, cemiyetin çalışmaları için Niğde’de bulunmasını daha uygun hale getiriyordu (Yüreğir 23 Ocak 1953:2). Ali Fuat Paşa gerekli çalışmalardan sonra 5 Kasım 1919’da Kayseri’den ayrılarak Ankara’ya geçmişti.

Ahmet Remzi Bey’de Ali Fuat Paşa ile aralarında geçen konuşmayı ve Cemiyet’in Niğde’ye nakli hususunda görüşlerini almak için 5.12.1919’da Sivas’a bir mektup göndermişti. Mektubunda “*Kayseri’ye teşrif buyuran Ali Fuat Paşa Hazretleri ile görüştüm. Adana meseleleri ile uğraşmakta olan Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Beylerle de Paşa Hazretleri vasıtasıyla tanıştım ve Paşa Hazretleri nezdinde 11. Fırka Kumandanı Mümtaz, Kemal, Osman Beylerle bendeniz birkaç defa hususi içtima aktederek Adana teşkilatına ait esasat hakkında icab eden mevât tekrarrür ettirildi.*

¹⁶ Mustafa Kemal Paşa tarafından Adana ve havalisinde Kuva-i Milliye’nin oluşturulması için görevlendirilen subaylar, kılık değiştirmişler ve buldukları yörenin tarihi isimlerini takma ad olarak kullanarak düşmanla mücadele etmişlerdir. Topçu Binbaşı Kemal “*Kazanoğlu Doğan*”, Piyade Yüzbaşı Osman Nuri “*Aydinoğlu Tufan*” (Atatürk 1982:278) ve sonradan Batı Kilikya Kuvay-i Milliye Kumandanlığı’na atanan Jandarma Yüzbaşı Ali Ratip “*Tekelioğlu Sinan*” takma adlarıyla yörede mücadele etmişlerdi (Tufan 1964:33).

Yalnız Ali Fuat Paşa Hazretleri, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi'nin Niğde'de bulunmasının esas Adana işleriyle uğraşan 11.Fırka olduğu için daha muvafık olacağı mütalaasında bulundular. Bu hususun heyeti muhteremlerince de münasip görülüp görülmediğinin telgrafla işaretine muntazırım. Çünkü, 1.11.1919'da Boğazlıyan'dan keşide ettiğim telgrafla 3.11.1919 tarihli telgrafla Heyet-i Muhtereme tarafından verilen cevapta Adana cemiyetinin merkezi için Kayseri'nin muvafık olacağı iş'ar" (Yüreğir 23 Ocak 1953) buyrulmuştur.

Ahmet Remzi Bey, Adana ile muhabere sonucunda; bölgede şiddetlenen işgalcilerin baskısı, Ermeni zulüm ve faciaları hakkında haberler alıyor ve bu haberleri Temsil Heyeti'ne bildiriyordu. Temsil Heyeti tarafından çıkarılmakta olan İrade-i Milliye adlı gazetede Adana ile ilgili haberlerin yayınlanmasını sağlıyordu. Mustafa Kemal Paşa da bu haber ve bilgilere cevap veriyordu. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşundaki çabasından dolayı, 8 Aralık 1919 tarihinde Ahmet Remzi Bey'e göndermiş olduğu mektupta:

"Beyefendi, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması konusunda gösterdiğiniz vatanseverlik, teşekkür değer. Sayın arkadaşınızla birlikte sizi tebrik ederim.

Adana'dan gelen mektubun içeriği, hükümet merkezine bildirilmiş ve sonucu Heyet-i Temsiliye'ye açıklanması gereği rica edilmiştir.

Bu üzücü olayın önemi karşısında hükümetin ilgisiz kalmayacağını ümit ediyorum. Bu mektup "İrade-i Milliye"de yayınlanacaktır.

Vatani görevinizde gösterdiğiniz başarının devamını dilerim" (Yüreğir 23 Ocak 1953:2 ; Onar 1995:334 ; Akgül-Yüreğir 2002:12) diyerek Adana'daki vahşete kayıtsız kalınmayacağını bildirmiş ve çalışmalarından ötürü Ahmet Remzi Bey'i kutlamıştı.

Bu sırada Heyet-i Temsiliye tarafından Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye'sinin Niğde'ye taşınması uygun görülerek Ahmet Remzi Bey'e bildirilmişti. Ahmet Remzi Bey, Cemiyeti, Niğde'ye nakletmek için hazırlıklar yaparken; Temsil Heyeti'nin Sivas'tan Ankara'ya nakledilmesi uygun görülmüş ve Kayseri güzergahından geçeceği kendisine bildirilmişti. Bu sebeple Ahmet Remzi Bey, Niğde'ye geçişini ertelemiştir (Yüreğir 23 Ocak 1953:2).

Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk işlerinden biri; Kara Yusuf Çetesi bahanesiyle öldürülen Türklerin hesabını sormak için protesto yayınlamak oldu.

Hazırlanan bu protesto, Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine, Erzurum'da Albayrak Gazetesi'ne, Sivas'ta İrade-i Milliye, Konya'da Öğüt ve Kayseri'de Erciyes Gazetelerine gönderilmişti. 18 Aralık 1919 tarihli Erciyes ve 21 Aralık 1919 tarihli Albayrak Gazetelerinde yayınlanan protestoda : *“On aydan beri icrayı adalet vaadiyle Kilikya ismi mevhumed ile Adana'yı işgal eden Fransızlar ve onların kisvesi altında Ermeniler tarafından icra edilen ve ettirilen cinayet ve şakavetlerin bütün dünyayı rahatlık içinde yaşatmak hülyası ile uğraşan ve kendilerinden başka medenilik hakkını hiç kimseye vermeyen medeni milletlerin mümessili olarak çalışan diplomatların mühteris gözleri acaba hakikati ne zaman görecektir?*

Bilhassa, dört harp senesinde hiçbir asayişsizlik yüzü görmeyen ve hakikaten asude bir hayat geçirmiş güzel Adana; Fransız işgalinden beri orada yaşayan ve memleketin hakiki sahibi olan Türkler için (Ecel Köprüsü) şeklini aldı. Bugün Adana'da bir Türk'ün hayatının kıymeti bir tavuğun değerinden daha aşağıdır. Her taraftan Kilikya'da Ermenilerin ekseriyet teşkili maksadıyla hücum eden ve ettirilen Ermeni akını zavallı Adana'yı telbis ve cinayet ocağı yapmaktan başka hiçbir şey yapmıyor. Aciz kabinelerin kurbanı olmaktan başka hiçbir kabahati olmayan zavallı Adana ne zamana kadar katil ve müvelles ellerde bulunacak ? İşte burasını medeniyet aliminden ve teşisi adalet için uğraşanlardan soruyoruz” (Yüreğir 23-24 Ocak 193:2) denilerek büyük devletlerin işgal politikası ve yapılan katliamlar eleştiriliyordu.

Ahmet Remzi Bey, yukarıda çekmiş olduğu protesto metninden sonra ikinci protesto hazırlanmış ve Sivas'taki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine İstanbul'da Sadaret Makamına, İngiltere, Fransa, A.B.D. ve İtalya siyasi temsilciliklerine telgrafla göndermişti¹⁷. Bu protesto telgrafında ise :

*“Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine,
Dersaadette Sedaret-i Uzmaya,
İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya Siyasi Mümessillerine:*

¹⁷ Ahmet Remzi Bey, ikinci protesto telgrafının çekiliş tarihini 21.11.1919 olarak bildirirken (Yüreğir 24 Ocak 1953:2), bazı yayınlarda ise çekilen bu ikinci protesto telgrafının Erciyes Gazetesi'nde, 18 Aralık 1919 tarihinde yayınlandığı bildirilmektedir (Hatipoğlu 1999:83-84; Öztoprak 1991:130; Çelik 1999:133; Ayhan 1963:17-18). Oysa, Ahmet Remzi Bey'e göre 18 Aralık 1919 tarihli Erciyes gazetesinde *“On aydan beri icrayı adalet vaadiyle ...”* diye başlayan birinci protesto telgrafi yayınlanmıştır (Yüreğir 23 Ocak 1953:2).

Kilikya'yı adalet tevzii ve asayiş temini vaadiyle işgal eden Fransızların oraya girdikleri günden beri adalet ve asayişin yüzü bile görülmemiştir. Orada Fransız büyük memurlarından Bremond, Normand'ın emir ve arzuları kanun ve adalet yerine kaimdir. Elllerinde alet ittiyaz ettikleri Ermenilerin şahadet ve iftiralarıyla her gün birçok Türk'ün ya malı gasp edilir veyahut hürriyeti şahsiyesinden mahrum edilerek hapse konulur. Kabahati ise yalnız Türk olduğudur.

İşte son zamanlarda, hırsız çeteleriyle temasta bulundu denilerek ve sırf Ermenilerin iftiralarıyla Bremond ve Normand'ın arzuları üzerine çoğu Ceyhan'dan olmak üzere en namuslu ve sahib-i servet zürradan ve ağalardan 25 kişi kurşuna dizilmiştir. Acaba bu zavallular hangi adil mahkemenin hükmü ile idam ediliyorlar? Kilikya'da Osmanlı Kanunu'nun icrayı hükmedeceğini ilan eden işgal kuvvetleri bu biçarelerin idamında onu tatbik etmiş mi, yoksa birkaç Ermeni'nin yalan şahadeti ve Bremond'la, Normand'ın emriyle mi öldürülmüştür?

Bir de kurşuna dizilen zavallular Bremond ve Normand'ın ta Fransa'ya kadar ilan ettikleri gibi eşkıya çeteleri olmayıp ashab-ı namus ve servetten olduklarını da her zaman isbata hazırız. İşte bu haksızlık ve adaletsizlik ve sırf Adana Türklerini mahvetme politikasını bütün mevcudiyetimizle aleml medeniyete karşı protesto eder, artık Türklerin de bir hayat hakkına ve adalete müstahak olduklarının teslim edilmesini bekleriz” (Hatipoğlu 1999:83-84 ; Yüreğir 24 Ocak 1953:2 ; Ayhan 1963:17-18) denilmiştir.

Bu protesto da beklenen yankıyı uyandırmamış, Adana'daki cinayetler, önüne geçilmez bir hal almıştı. Adana ve civarında Ermenilerin, Fransızlardan arka alarak işledikleri cinayetlerin hesabı sorulmuyor, hırsız çetesi diye kurşuna dizilen Türklerin hakkı aranmıyordu(Hatipoğlu 1999:84).

Ankara'ya nakli kararlaştırılan Temsil Heyeti, Sivas'tan hareketle 18 Aralık 1919 tarihinde Kayseri'ye gelmişti. Temsil Heyeti, Kayseri dışında ve Sivas yolu üzerinde büyük bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, eski Kayseri milletvekili İmamzade Ömer Bey'in evinde misafir edilmişti. Ahmet Remzi Bey, Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatında Mustafa Kemal Paşa ile Kilikya meseleleri üzerine uzunca görüşmüş ve o günlerde siyasi bir kelime olarak kullanılan “Kilikya” adının, Adana Müdafaa-i Hukuk tabirine eklenmesi ve cemiyetin adının “Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” olarak düzenlenmesi Mustafa Kemal Paşa

tarafından uygun görülmüştü (Yüreğir 24 Ocak 1953:2). Temsil Heyeti, Kayseri’de iki gün kaldıktan sonra 21 Aralık 1919 tarihinde ayrılmıştır.

Kayseri’de kurulan Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin çalışmalarından Adanalı vatanseverlerin haberdar edilmesi gerekiyordu. Çünkü işgalciler tarafından yapılan propagandalarla vatanseverler zehirleniyor ve maneviyatları kırılıyordu. Gerçekleri anlatmak ve aynı zamanda da Adana’da gizli bir teşkilat kurmak için Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına hazırlanan beyannameler, mektuplar ve cemiyetin nizamnameleri ile Temsil Heyeti’nden alınan talimatlar Ahmet Remzi Bey tarafından hazırlanarak, yanında bulunan annesi Raziye Hanım aracılığıyla 27 Aralık 1919 günü Adana’ya gönderilmişti. Ahmet Remzi Bey tarafından yolda Raziye Hanım’a kolaylık gösterilmesi için de 11. Fırka Komutanlığı’na durumu anlatan bir telgraf çekilmiştir (Yüreğir 26 Ocak 1953:2). Bu evraklar, Adana’da Polisçizade Muallim Hüseyin Hilmi’nin evine teslim edilmişti. Ahmet Remzi Bey’in yeğeni Hüseyin Polisçi tarafından güvenilen şahıslara, evraklardan hiç bahsedilmeden, “*Dayım geldi. Hüseyin Hilmi Bey’in evinde sizinle görüşmek istiyor*” diyerek Hüseyin Hilmi Bey’in evine davet edilmişlerdi. Davete icab ederek gelen misafirlere Hüseyin Hilmi Bey tarafından Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin evrakları çıkartılmış ve Kayseri’den verilen talimat evdeki şahıslara bildirilmiştir. Evde yapılan uzun müzakerelerden sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne ait evrakların dağıtılmasının o an için sakıncalı olacağına karar verilerek evraklar yakılmıştır. Fakat odada bulunan bütün şahıslar, ağızdan ağza, icap edenleri haberdar ederek amaca hizmet etmişlerdi (Yüreğir 26 Ocak 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, Adana’daki hadiselerle ilgili elde ettiği haberleri düzenli olarak Milli Kuvvetlere ve Temsil Heyeti’ne bildiriyordu. Adana’da Avukatlık yapan Abdurrahman Ali Bey, Ceyhan’daki çiftliklerine gidip gelmesinden dolayı, Karayusuf çetesi ile ilgisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmıştı. Fakat bu tutuklama uzun sürmemiş ve Abdurrahman Ali Bey serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey tarafından Develi’de askere alma müfettişi Kemal Bey’e 8 Aralık 1919 tarihli telgrafla “*Adana’da Fransızlar tarafından hapsedilen Abdurrahman Efendi tahliye edildi*” diye malumat verilmişti (Yüreğir 27 Ocak 1953:2).

Milli Hareketin şekillenmeye başladığı sıralarda, Suriye’de de bir uyanma başlamıştı. Bu uyanmaya öncülük edenler Antep’e bir üyelerini göndermişler ve oradan da Kayseri’de bulunan Temsil Heyeti’ne bir telgrafla müracaat ederek görüşmek üzere

Ankara'ya bir elçi göndereceklerini bildirmişlerdi. Temsil Heyeti bu teklifi Kayseri'de görüşerek, elçiler ile görüşmeyi uygun görmüşlerdi. Bu durum üzerine Ahmet Remzi Bey, Develi Askere Alma Müfettişliği'ne 28 Aralık 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta "*Cemiyetimizin adını, Heyet-i Temsiliye ile Kilikya'ya tebdil ettik. Suriyelilerde Antep'ten Kayseri'de Heyet-i Temsiliye'ye müracaat ve murahhas göndereceklerini bildirdiler. Muvafakat edildi. Murahhaslar yolda, Kozan Heyet-i İdaresine teşkil edenlerin isimlerini, Ceyhan'da teşekkül etmiş ise onlarında, Adanalularla temasta bulunmak üzere süratle iş'arı mercudur. Cevabınıza muntazırız. Niğde'ye gideceğim.*" diyerek hem gelişmeler hakkında bilgi vermiş, hem de Kozan ve Ceyhan hakkında bilgi istemiştir (Yüreğir 27 Ocak 1953:2).

Ahmet Remzi Bey tarafından Adana'daki gelişmeler hakkında Temsil Heyeti'ne bilgi veriliyordu. 15 Aralık 1919'da Temsil Heyeti'ne gönderilen raporda General Gouraud'nun Mersin ve Adana'da karşılama töreni sırasındaki tutumu nedeni ile Suphi Paşa tarafından protesto edildiği, bütün Adana ve çevresinin silahlarına el konulup toplatıldığı, Fransızların trenle Halep yönünden top, mitralyöz gibi silahları Mersin'e taşıdıkları (HTVD S.17:V.425:1956 ; Öztoprak 1991:133) Adana Heyet-i Merkeziyesi'nce bildiriliyordu. 18 Aralık 1919 tarihli bir başka raporda ise "*Karahasan Çetesinin çalışmaları, Fransızların koyun soygunculuğuna başlamalarının tahmin edildiği servet sahiplerinden şakidiye akdi cezalar alındığı ve hapis edildiği para karşılığı Fransızlar lehinde Ferit Paşa, Şeyh Garipzade Fuat, Tarsus Müftüsü, Tarsus'tan Kamil Paşazade, Kemal, Selami adlı şahıslar vasıtasıyla propagandanın devam ettiğine*" (HTVD S.17:V.426:1956) dair bilgi ve haberler yer alıyordu.

31 Aralık 1925 tarihinde Temsil Heyetinden gelen bir telgrafta, Ahmet Remzi Bey'den Adana hakkında bilgi isteniyordu. Ahmet Remzi Bey, 3 Ocak 1920 tarihli telgrafında "*Gerekli malumatın ahzı asker vasıtasıyla arz edildiği, iki gün sonra Niğde'ye hareket edeceği bildiriliyordu*¹⁸" (Yüreğir 30 Ocak 1953:2).

Bunun yanında Ahmet Remzi Bey tarafından Temsil Heyeti'ne 4 Ocak 1920¹⁹ tarihli Adana'daki olaylarla ilgili bir başka rapor sunulmuştur. Ahmet Remzi Bey

¹⁸ Ahmet Remzi Bey'in bu telgraftan bir gün sonra 4 Ocak 1920 tarihinde Everek (Develi)de ahzı asker muamelat müfettişi Binbaşı Kemal Bey tarafından Adana havalisindeki Fransız ve Ermeni Kuvvetlerinin durumu hakkında Temsil Heyeti'ne ve 20. Kolordu Komutanlığı'na bilgi veren bir rapor mevcuttur (HTVD S.17:V.428:1956)

¹⁹ Ahmet Remzi Bey'in 4 Ocak 1920 tarihli olarak belirttiği raporu bazı kaynaklarda 14 Ocak 1920 (HTVD S.17:V.429:1956;Öztoprak 1991:133) olarak belirtilmiştir. Ahmet Remzi Bey'in 3 Ocak 1920

raporda : General Gouraud'nın zorla bütün halka Fransız bayrağı çektiirdiği, İslam olanların Ermenilerce katledilmeye devam edildiği ve Adana'da önemli bir Fransız kuvvetinin bulunmadığı ile Mersin'e çıkarılan kuvvetlerin Urfa'ya Katma İstasyonu'na gönderildiği (HTVD S.17:V.429:1956 ; Yüreğir 20 Ocak 1953:2 ; Öztoprak 1991:133) konularında bilgiler yer almaktaydı. Bu haberler ve gelişmelerin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın Konyada'ki XII. Kolordu aracılığı ile gönderdiği direktifte : *"Aynı haklar ve koşullar altında Ermenilerle, İslamlardan farklı ayrıcalıklara sahip olmamaları ve Müslümanlar aleyhinde canice girişimlerde bulunmamaları şartı ile iyi geçinilebileceği, Adana Vali Vekili Kadı Efendi'nin İslam olduğunu düşünerek Adana'nın yakın zamanda gerçek sahiplerine ait olacağının bilmesi gerektiğinin ihtar edilmesi, tüzük gereğince örgütlenmenin tamamlanması, ulus ve ümmet düşmanı propagandacılar hakkındaki düşüncelerinin isabetli olduğu"* belirtilmişti (HTVD S.17:V.433:1956). Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çeken bir husus olmuş; Mersin ve Adana'daki Fransız Birliklerinin önemli ölçüde olmadığı biçiminde Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce verilen haberin doğruluk derecesinin incelenerek, kesin bilgilerin kendisine bildirilmesini Develi'de Asker Alma Başkanı Binbaşı Kemal Bey'den istemişti (HTVD S.17:V.435:1956 ; Öztoprak 1991:133).

3.4.1.4. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kayseri'den Niğe'ye Naklediliyor

Temsil Heyeti'nin Kayseri'den ayrılmasından sonra nakil çalışmalarını hızlandıran Ahmet Remzi Bey, 8 Ocak 1920 tarihinde Kayseri'den Niğe'ye gitmekte olan bir tahta at arabasıyla Cemiyetin bütün evrakını da yanına alarak yola çıkmıştı (Yüreğir 30 Ocak 1953:2). Niğe'ye geldikten sonra Cemal Efendi'nin oteline yerleşen Ahmet Remzi Bey Cemiyet'e üye kendisinden başka kimse üye olmadığı için zamanın büyük bölümünü 11. Fırka Kumandan Vekili Mümtaz Bey'in yanında geçiriyor, cephe ve Cemiyetle ilgili, Temsil Heyeti ile haberleşiyordu (Yüreğir 30 Ocak 1953:2). 10 Ocak 1920 tarihinde 20. Kolordu aracılığıyla Temsil Heyeti'ne gönderdiği telgrafta : *"Cemiyet nizamnamesi ve diğer evrakın annesi aracılığıyla gönderildiği ve Adana'da gerekli yerlere teslim edildiği, Fransızlar adına zahire toplamak için Karaman ve Konya taraflarına giden sabık Adana telgraf memurlarından uzunca boylu yüzünde*

tarihinde çekmiş olduğu telgrafta *"İki gün sonra Niğe'ye gideceğini belirtmesi"* ve telgrafın Kayseri'den çekilmiş olması Ahmet Remzi Bey'in doğruluğunu desteklemektedir.

Halep çıbanı emaresi mevcut... efendi, aynı zamanda teşkilat hakkında da bilgi almaya görevlendirildiğinin anlaşıldığı, yakalanması için gerekli yerlere tebligatta bulunulması” bildiriliyordu (Yüreğir 30 Ocak 1953:2). Bir başka raporda ise “*Pozantı Nahiye Müdürü Ermeni Minas’ın Pozantı’dan geçen Müslüman yolcu ve arabacıları vesika bahanesiyle tarifsiz işkence ve hakareten sonra istediği ücreti vermeyenlerin günlerce yollarına devamına mani olduğu “* Temsil Heyeti’ne bildirilmişti. Ahmet Remzi Bey Niğde Posta Telgraf Müdürü Adanalı Emin Bey ile temasa geçmişti. Emin Bey Niğdelilerin de sevgisini kazanmış ve Niğde’ye gelen hemşerileriyle de ilgilenen vatansever biriydi. Bu zatla beraber Bor’a giden Ahmet Remzi Bey Adana’dan gelen birkaç aile ile görüşmüştü. Bu görüşme sırasında muska yazan bir dervişten bahsedilince Ahmet Remzi Bey bu şahısla tanışmak istemişti²⁰. Saadettin Bey ile konuşan Ahmet Remzi Bey anlaşarak beraber çalışmaya karar vermişlerdi. Böylece Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi ikiye çıkmıştı (Yüreğir 31 Ocak 1953:2)

Yunanlıların İzmir ve havalisini haksız yere işgal etmeleri ve işgal mıntıklarında yapılan katliamlar nedeni ile İstanbul’da Sultan Ahmet Meydanında bir miting yapılmıştı. Mitingdeki konuşmacılardan Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey’in kısa da olsa Kilikya’dan bahsetmesi Adanalıları sevindirmişti. Bundan dolayı Ahmet Remzi Bey tarafından 19 Ocak 1920 tarihinde Hamdullah Suphi Bey’e bir telgraf çekilmiş “*Mitingte Adana haklarını müdafaa ettiği için müteşekkir olunduğu ve bu mücadelenin Mebusan Meclisi’nde de devam etmesinin temenni edildiği”* bildirilmiştir. Ahmet Remzi Bey; yine bu mitingler dolayısıyla, Mebusan ve Ayan Meclisleri Başkanlığına bir telgraf göndererek: “*Mitinglerde, toplantılarda ve kabine üyelerinin beyanatlarında Trakya, İstanbul ve İzmir’in söz konusu olduğu, Ferit Paşa’nın gözünde Kilikya’nın, Türk yurdu sayılmadığı mı? Aciz kabinelerin kurbanı olmaktan başka suçu olmayan Kilikya’nın işgaline son verilmesi için Milletvekillerinin teşebbüslerinin beklendiği”* konularına değinilmişti (Yüreğir 2 Şubat 1953:2). Bu telgraflardan sonra Temsil Heyeti’ne de “*Miting ve İctimalarda ve Kabine Azalarının beyanatında yalnız İstanbul ve İzmir söz konusu olmaktadır. Ferit Paşa gözünde Kilikya Türk yurdu sayılmıyor mu? Aciz kabinelerin kurbanı olmaktan başka suçu olmayan*

²⁰ Bu Derviş, Yakup Cemil ile Teşkilat-ı Mahsusa’da çalışan, Bağdat’ta Polis Müdürlüğü yapmış ve Binbaşı Rütbesi ile Ordudan ayrılan Saadettin Bey’di. Saadettin Bey, Mütareke zamanında Adana’da bulunurken saldırılara maruz kalmış ve Derviş kılığına girerek Bor’a gelmişti (Yüreğir 31 Ocak 1953:2).

Kilikya'nın işgaline son verilmesi için Milletvekillerinin teşebbüslerde bulunulmasını istirham eyler bu konu için Heyet-i Merkeziye'nin Mebusan ve Ayan'a da müracaatta bulunduğu bilgilerinize sunar ve cevabınızı bekleriz” denilerek bir telgraf çekilmiş ve Adana'nın haksız işgaline son verilmesi istenmiştir.

Ahmet Remzi Bey tarafından 20 Ocak 1920 tarihinde bir telgraf ta Sadaret Makamı ve Matbuata çekilen bir başka telgrafta : *“Bu defa, toplanan Mebusan Meclisi'nde Anavatan'ın öz evladı bulunan Adanalıların Temsil edilmediğini görüyoruz. Osmanlı sancağı altında bulunan bir memlekette yapılan bu kadar haksızlığa, Hükümet ve Matbuat hala sessiz kalacak mıdır? İşte burasının ilgili makamlar tarafından ters bir etki yapmadan izah edilmesini sabırsızlıkla gözlüyoruz”* (Yüreğir 2 Şubat 1953:2) denilerek Sadaret makamının Adana'ya karşı ilgisizliği bildirilmişti.

Kilikya Heyet-i Merkeziyesi sadece Adana'daki gelişmelerle değil çevre il ve ilçelerde meydana gelen olaylarla da ilgili ayrıntılı raporlar hazırlayarak Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişti. Örneğin 26 Şubat 1920 tarihli ve Niğde çıkışlı uzun bir yazıda Niğde'deki Merkez Heyeti Başkanı Abidin Efendi'nin görevinden ayrılmasının Sadrazam Paşa'nın bilinen beyannamesinin²¹ etkisiyle değil yoğun işleri nedeniyle meydana geldiği, adı geçen kişinin üyeliğinin devam ettiği bildirilerek, Niğde'deki ulusal bütünlüğü bozucu hiçbir gelişmenin söz konusu olmadığı belirtilmişti. Aynı raporda Nevşehir'de ortaya çıkan gelişmelerin, söz konusu beyannamelerin etkisinden çok bazı aşırı maceracı kişilerin tutumundan kaynaklandığı ileri sürülmüş ve bu nedenle bu gibi kişilerin daha sonra yönetim kurulundaki görevlerine devam ettikleri ekleniyordu. Ayrıca Nevşehir hadiselerinin gönderilecek bir heyetin hazırlayacağı rapora göre bilahare arz olunacağı yer almıştı. Kısaca, Nevşehir olayları şimdilik *“Vahdet-i Milliye'nin muhtemel bir Cemiyet-i Fesadiye'nin tertibi”* değildi (Öztoprak 1991:133-134).

Bu gelişmeleri ileriki günlerde meydana gelen olaylar izlemişti. Ayrıca, Niğde'deki gelişmeler zamanında Ankara'ya rapor edilerek, gerekli tedbirlerin alınması istenmişti. Çünkü 9 Nisan 1920 tarihli yazıda önemli olaylardan söz ediliyordu. Niğde Mutasarrıfının başkanlığında bazı eşrafın katılımıyla yapılan toplantıda; Niğdeliler

²¹ Ali Rıza Paşa'nın Osmanlı Mebusan Meclisi'nde okuduğu 9 Şubat 1920 tarihli Hükümet beyannamesi kastedilmektedir. Bu beyannamede *“Bundan böyle İrade-i Milliye'nin Meclis-i Ali'de tecellisi hasebiyle artık Meşrutiyet kaidelerine uyulmaya hiçbir mani tasavvur olunamaz”* denilerek Heyet-i Temsiliye'nin milli irade adına hareketine ve meşrutiyet usullerine uygun harekete mani olmasına artık yer olmadığı anlatılmak isteniyordu. Bu konuda bkz.Öztoprak 1991:134

tarafından yapılacak taarruz sırasında Fransız karşı saldırısının Niğde'yi harap edebileceği, binaenaleyh böyle bir şeye girişilmemesi gerektiği konusunda karara varılmış ve bu kararın etkisiyle de halk galeyana getirilmişti. Bu durumda hemen yardım edilmesi gerektiği kaydedilerek, “İkinci bir bozkır hadisesi gibi vukuat olması ihtimalinden” söz edilmişti (Öztoprak 1991:134).

Adana'daki hadiselerin artması üzerine, Adana ile daha yakından temas etmek gereği doğmuştu. Ahmet Remzi Bey, bunun üzerine Boğazlıyan'dan Ereğli'ye tayin edilen arkadaşı Avni Bey'in yanına giderek orada kalmaya ve trenle Adana'ya gidip gelenlerle görüşmeye karar vermişti. Bunun için Ulukışla'da dikkat çekmemek için nefer kılığına girerek ve 11. Fırka Kumandanlığından “Ereğli'ye görevli gönderileceğine dair” bir vesika alan Ahmet Remzi Bey, yola çıkmıştı (Yüreğir 2 Şubat 1953:2). Ereğli'de Kaymakam Avni Bey'e misafir olan Ahmet Remzi Bey, Adana'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Adana'ya giden yolcular sayesinde Adana hakkında geniş bir bilgi sahibi olmuştu. Adana'da çıkan gazeteler de düzenli olarak alınıyordu. Bu sırada Maraş vakası dolayısıyla, Adana'daki Fransız istihbaratı tarafından neşredilen bir ilanı ve bazı Adana haberlerini Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Ankara'daki Temsil Heyeti'ne 24.1.1920 tarihli bir rapor hazırlayarak bildirmişti. Rapor'da; Bazı hususat için Ereğli'de bulunduğu, 19.1.1920 tarihli Adana'daki Fransız İstihbaratı tarafından neşredilen ilanda; “Kumandan Kamalop kumandasındaki askeri müfrezenin 10.1.1920'de Maraş'a ulaştığının öğrenildiği, şehrin sakin, dükkanların açık ve hayatın normal seyrinde devam ettiği” haberi, Fransızların Kilikya'dan Anadolu'ya pirinç ihracını yasakladığı bildiriliyordu. Bu arada Milli Mücadele yanlısı olması sebebiyle İşgal Kuvvetleri tarafından Adana'dan çıkarılmış olan Zamir Bey ile Ereğlide karşılaşan Ahmet Remzi Bey, Zamir Bey'e Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında bilgi vermiş ve birlikte Ereğli'de kaldıkları süre boyunca, Zamir Bey'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk'u ile ilgilenmeye başlamıştı (Yüreğir 3 Şubat 1953:2).

Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ereğli'den Adana'ya bir beyanname göndermeye karar vermiş ve bu hususta Temsil Heyeti'ne durumu bildirerek izin istemişti. 24 Ocak 1920'de gerekli iznin gelmesinden sonra Ereğli'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından hazırlanıp Konya'da, Babalık Matbaasında bastırılan beyannameler Adana'ya gönderilmişti. Bu beyanname ile Adana Türk halkına şöyle hitap ediyordu:

“Ey mahşer-i İslam! Ey bağıryanık Türk yiğitleri! Ve ey evladının faciasına ağlayan Türk anaları!

Size sizin yanık ve zulümdide yüreklerinize hunharlıktam nefret dıyan ruh-u necibinize hitap ediyoruz.

Türk'ün meşru ve milli haklarını tanımayan anut ve gaddar düşmanlarımızı yine Türk İman ve kuvveti önünde serfürü ettirelim! Hak diye gelmişken haksızlığa uğrayan elimizdeki silahı harbi Nelson prensipleri, bir çok mevait ile mütarekeye tahvil etmişken; insafsız ve nihayetsiz hırslarla yurdumuza, hatta din ve imanımıza kasta başlayan ecnebilerin hakkımızda verecekleri karara budalaca intizar etmenin pek beyhude bir teselli olduğu gün gibi aşikar oldu.

Hani Türk illerine dokunulmayacaktı? Hani ya Türkler'le meskun vilayetler hakimiyetimizde ipka edilecekti?

Biz Müslümanlar, hele Türkler, Allah inancımız kadar, verdiğimiz sözün ciddiyetine de itikad ederek herkesi de böyle sanarız. Mütarekeden sonra gardbin bizi hukuk-u Milliyemizden mahrum etmeyeceğine kail olarak sakın ve mütevekkil beklememiz, işte bu itikadın bir misalidir. İzmir'in caniyane bir kasta uğraması, Adana işgalinin safahatı, faciaya inkılabı, bu sükutu mütevekkilanemizin beyhudeliğini ispat ettiği içindir ki, Türkün münevver evlatları mehip ve muazzam bir hareketi Milliyeye başlamaya mecbur oldular.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i teessüs etti. İlk darbeyi İzmir'de kahpe ve hunhar Yunanlı'lara vururken, ikinci darbeyi maverayı Toros'taki Türklüğü, Ermeni kasaplarının teşvikatını kendi menfaati hasisseler ile meczedecek, her gün yeni bir hakaretle rencide edenleri hazırlıyor.

Evet! Ey Toros'un arkasındaki aylardan ve sükun ve saadetten mahrum yaşayan hemşerilerim! Emin olunuz ki yakın bir atide o kara belalar sıyrılacak ve Nuri hilal yine Toros'un afaki ihtişamında parlayacaktır. Binlerce hemşerimiz bizzat Anadolu'da bu emir celil için ilk işarete müheyya ve muntazırdır.

Yeter ki, şu beyannameyi okuyan her Türk ve Müslüman kalbindeki iman kadar kuvvetli bir itikadla emin ve mutmain hazırlansın. Ya, hakkımızı, garp, kendi kendine tanıyacak ve yahut biz kendi azmimizle onu bütün aleme tanıtacağız” (Yüreğir 3 Şubat 1953:2).

Bu beyanname ile Adana'da yapılan haksızlığın ve işgalin son bulması için gerekli teşkilatın kurulduğunu yakında Kilikya üzerine büyük bir hareketin başlayacağı; bu suretle işgal altındaki Türklerin maneviyatının yüksek tutulmaya çalışıldığı anlaşılmaktaydı. Adana'ya gelen bu beyannameler; Fransızlar ve Ermenilerde bir bomba tesiri yaratmıştı. İşgal makamları bu beyannameler üzerine şüpheli buldukları bir çok yerleri sıkı takip altına almışlar ve askeri tedbirleri arttırmışlardı. Hele Ermeniler, bu beyanname üzerine şaşkına dönmüşler ve endişelerini açıklamaktan geri durmamışlardır. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise, bu beyannameden umduğu etkinin gerçekleştiğini görerek oldukça memnun olmuştu (Yüreğir 4 Şubat 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, 17 Ocak 1920 tarihli Erciyes gazetesinde "Oğuz" takma adıyla "Adana'da Fransız adaleti" başlıklı bir yazı yayınlamıştı. Adana işgal Valisi Albay Bremond ile adı gizli tutulan birinin konuşması olarak nakledilen yazıda: İşgal kuvvetleri'nin Adana'da Ermeni politikası izlediği, Türklerin ise yapılan baskı ve zulüm neticesinde seslerini çıkaramadıklarını açıklamıştı(Yüreğir 4-5 Şubat 1953:2). Albay Bremond, Erciyes Gazetesinde yayınlanan bu beyannameye oldukça kızmış ve derhal Erciyes Gazetesi'ne cevap vererek hakkında yazılan bu yazının yalan yanlış olduğunu ve bu hadiselerin Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından uydurulmuş olduğunu bildirmişti (Yüreğir 5 Şubat 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, Adana'dan gelen haberleri Temsil Heyeti'ne anında ulaştırmaya devam etmiştir. 29 Ocak 1920 tarihli bir raporunda : Müslimiye istasyonundan Mardin tarafına giden tren, Urban'ın hattı tahrip etmesinden geri dönmek zorunda kaldığı, Beyrut'ta Emir Faysal'a karşı düzenlenen suikastin sonuçsuz kaldığı, Beyrut havalisinde ve Sahyun kazasında Araplar'la Fransızlar arasında çarpışmalar olduğu ve Fransız yaralıların Beyrut'a getirildiğine dair bilgiler yer almaktaydı(Yüreğir 5 Şubat 1953:2).

Suriye İtilafnamesi gereği Maraş'ı İngilizlerden devralan Fransızlar, Maraş'ta çıkan olaylardan ötürü 1920 yılı Ocak ayı sonlarında bir askeri harekate girişip Maraş üzerine kuvvetler sevk etmiş fakat beklenmedik bir müdafaa karşısında binlerce kayıp vererek geri çekilmişlerdi. Maraş'taki olaylar sebebiyle Niğde'de, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından 18 Şubat 1920 tarihli Heyet-i Temsiliye'ye bir rapor gönderilmişti. Raporda : "Maraş olayında tedbirsiz hareket ederek, olaylara sebebiyet vermekten dolayı Fransız askeri kumandanlarının tenkit edileceğini Ferda Gazetesi'nin

yazdığı, yakında fazla sayıda Fransız kuvvetinin İslahiye tarafından Maraş'a sevk edileceği, bütün Ermenilerin oluşturulan bu kuvvetlere yazılmakta olup, silah dağıtıldığı ve müthiş bir hazırlığın yapıldığı" bildiriliyordu (Yüreğir 6 Şubat 1953:2). Ayrıca bir başka raporda da "Kilikya Genel Valiliği görevi yapan Bremond'un ünvanının Kilikya Kontrol Memuru olarak değiştirildiği" Temsil Heyeti'ne bildiriliyordu.

Sivas Kongresi'nden sonra, İstanbul'daki Damat Ferit Hükümeti istifa etmiş ve yerine Ali Rıza Paşa Kabinesi kurulmuştu. Ali Rıza Paşa Kabinesi Temsil Heyeti ile Amasya'da görüşerek seçimlerin yapılması kararını vermiş ve seçimleri yaparak Mebusan Meclisi'ni İstanbul'da toplamıştı. Buna göre Adana'da milletvekili seçimleri yapılması gerekiyordu. Fakat Fransız işgal kumandanlığı böyle bir seçime izin vermemişti. Bunun üzerine İstanbul'daki Kilikyalılar Cemiyeti tarafından milletvekili seçimi yapılmış ve şu şahıslar Adana milletvekili olarak seçilmişlerdi:

Adana Milletvekili	: Ramazanzade Savni Bey
Mersin Milletvekili	: Tarsuslu Müftüzade Niyazi Bey
Osmaniye Milletvekili	: Hassalı Baha Bey
Kozan Milletvekili	: Haçinli Doktor Yusuf Ziya Bey

Adana ve havalisi milletvekilliğine seçilenlerin durumları da, Temsil Heyeti tarafından Niğde'deki Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne şu şifre ile sorulmuştu : "Adana'da seçim yapılmadığından, İstanbul'daki Kilikyalı'lar Cemiyetinin Adana için Ramazanzade Savni, Cebel-i Bereket için Hassalı Baha, Mersin için Tarsuslu Müftüzade Niyazi ve Kozan için de Haçinli Doktor Yüzbaşı Yusuf Ziya Bey'lerin milletvekili seçildiği ve mazbatalarının meclise gönderildiği İstanbul'dan bildirilmişti. Bu konudaki düşüncelerinizin acil olarak yazılması rica olunur ". Ahmet Remzi Bey bu şifreye cevap olarak "Heyet-i Temsiliyemizce; vaziyetleri pek belli olmayanlar için dikkatli davranılması, tanınanlar içinse muvafık bulunduğu " 9 Şubat 1920 tarihli bir telgrafla bildirilmiştir (Yüreğir 6 Şubat 1953:2).

Diğer taraftan Adana'daki zulüm ve öldürme olayları gün geçtikçe artmış ve bu olaylar Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce İstanbul Hükümeti, Mebusan ve Ayan Meclisleri, Temsil Heyeti ve yabancı devlet temsilcilerine çekilen telgraflarla protesto edilmişti. Bu protestoların, Adana'daki kontrol memuru Bremond'a da gönderilmesinin uygun olup olmayacağı konusunda Temsil Heyeti'ne 1 Şubat 1920 tarihli bir telgraf

çekilmiş ve aynı gün alınan cevapta Bremond'a çekilecek protesto telgraflarının uygun olacağı bildirilmişti (Yüreğir 7 Şubat 1953:2).

Bunun üzerine 18 Şubat 1920 tarihli bir protesto telgrafı Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Fransız Baş Kontrol Komiseri olarak Albay Bremond'a çekilmiştir. Telgrafta: "*Bugünlerdeki hadisat dolayısıyla Türkten gayri unsurun teslihi, iğtişâşa hazır demek olduğundan bu medeni Fransız kanununca muvafık-ı hakkaniyet midir? Kilikya Türklüğü aleyhine yapılacak ufak bir hareketin fena neticeler vereceği mülâhazası ile iş bu protestoname yazılmıştır. İade ilmühaberinin tarafımıza gönderilmesi ricasıyla takdir-i ihtiramat olunur*" denilerek; hem Fransızların, hem de Türklük aleyhine gerçekleştirilecek hareketlerin kötü sonuçlar doğuracağı belirtilerek üstü kapalı tehdit edilmişti (Yüreğir 7 Şubat 1953:2)

Ayrıca Heyet-i Temsiliye tarafından Ahmet Remzi Bey'e gönderilen 12 Şubat 1920 tarihli bir telgrafta: "*Fransızların bu hafta içinde Mersin'e beş tank, iki zırhlı otomobil, bir süvari bölüğü, bir batarya obüs, sekiz yüz nefer sevk ettikleri İstanbul'dan bildirilmiştir*". Böylece Fransa'nın asker sevk ederek bölgeye yığınak yaptığına dair bilgiler verilmiştir. Bunun üzerine Ahmet Remzi Bey, Sadaret Makamına ve Mebusan Meclisi'ne bir telgraf çekmiş, bu telgrafta: "*Kilikya'da ki Fransız idare memurluğunun ünvanı Baş Kontrol Memurluğuna dönüştürüldüğüne göre, Kilikya'da kontrol heyetinden başka işgal kuvvetlerinin bulunması gerekirken, gerek resmi gerek gayri resmi kuvvetler her gün arttırılmakta ve Ermenilerin maksad-ı tecavüzkarane ile miting yapmamalarına ses çıkartılmamaktadır. Fransızlar tarafından Türk'ten gayri unsurlardan milis teşkilatı oluşturulmaktadır. Bu suretle zavallı Türkler şiddetli bir baskı altında bulunduruluyorlar. Bu ve bundan önceki maruzatımız hakkında çabuk ve ciddi olunmasını arz ederiz*" denilerek Adana'daki haksız olaylara karşı İstanbul yönetiminin bir şeyler yapmasının gerektiği dile getirilmişti (Yüreğir 7 Şubat 1953:2).

İstanbul'dan Adana'ya geçen bazı Adanalılar, Ereğli'ye geldiklerinde, Adana cephesi ile ilgili oluşumların faaliyete geçtiğini ve Adana'nın düşman işgalinden kurtarılması için bütün milletin tek vücut olarak çalıştığını görmeleri üzerine, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne yardımlarda bulunmuşlardı. Bu arada Adana eşrafından Mistillizade Hüsnü Bey, İstanbul'dan getirmekte olduğu iki otomobili Ereğli'de bırakarak, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderilmesini istemiş ve başını Avni Bey aracılığıyla, Niğde'de ki Ahmet Remzi Bey'e bildirmişti. Mistillizade Hüsnü

Bey, otomobillerle Niğde'ye gelmiş ve otomobilleri Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne terk ve teberru ettiğine dair bir senet imzalamıştı (Yüreğir 9 Şubat 1953:2).

Bağışlanan iki otomobilden biri Mustafa Kemal Paşa'ya hediye edilmiş diğeri ise Adana Cephesi için maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Niğde'de ki 11. Fırka Komutanlığı'na verilmiştir (Arif Bey 1987:95).

Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 24 Şubat 1920 tarihinde Sadaret Makamına ve birer sureti Mebusan Meclisine, Amerika, İngiltere, Fransa siyasi temsilciliklerine bir protesto telgrafi çekmiş, bu telgrafta: *"Bugünlerde Kilikya'da Türklere karşı tecavüzkarane bir vaziyet alarak birçok şekavet ve cinayet irtikap etmeleri ve Fransızların bu hallere vasıta olmaları, İzmir ve Maraş'ta olduğu gibi Kilikya'da da bir Kuva-i Milliye cephesi teşkil ederek emremüheyya bir hale getirdiği ve Kilikya'nın camiai Osmaniye'den infiraki halinde birçok masum kanının akıtılmasına sebebiyet verileceğini arz ile bu hususta millet ve cemiyetimiz namına itminan bahş, cevab-ı aliye muntazır olduğumuzu arz ederiz"* denmişti (Yüreğir 10 Şubat 1953:2).

Adana'dan gelen haberlere göre zulüm ve katliamların sebebi olarak Bremond görülüyordu. Çünkü Bremond, Ermenilerle işbirliği yapıyor ve her türlü taşkınlıklarına göz yumuyordu. Bundan dolayı Adanalı Türkler, Bremond'un Adana'dan uzaklaşmasını istiyorlardı. Bu ise mümkün olmadığından geriye bir tek şey kalıyordu: *"Bremond'un vücudunu ortadan kaldırmak"*. Bu konu hakkında Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaatlar olmuştu. Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaat edenlerden birisi de Adanalı İhsan (Altay) adlı bir gençti. Durumu inceleyen Kilikya Heyet-i Merkeziyesi, başlangıçta bu dileğe sıcak bakmasa da İhsan (Altay)'ın yoğun ısrarı karşısında dayanamayarak Bremond'un öldürülmesi için bu genci görevlendirmişti. Yapılan plana göre İhsan (Altay) ve her hafta Adana'ya eşeklerle yük götüren Borlularla beraber gidecek ve Adana'da münasip bir zamanı bekleyerek, Bremond'u öldürecek. Adana'da kendisine silah verilmesi için Kilikya Heyet-i Merkeziye üyesi Hacı Osmanzade Hulusi Bey tarafından da kendisine bir mektup verilmişti. İhsan Altay, eşekçilerin kılığına girmiş, ayağına kıl bir şalvar geçirmiş, başını da beraberindeki eşekçiler gibi sararak, ticaret kervanına katılmış ve Adana'ya hareket etmişti. İhsan (Altay), Adana'ya girmişse de Adana'da gerekli yardımı görmediği için suikast sonuçsuz kalmıştı (Yüreğir 12 Şubat 1953:2).

Ahmet Remzi Bey ve Saadettin Beylerin Mistillizade Hüsni Bey'in Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'ne bağışladığı otomobillerden bir tanesini Mustafa Kemal Paşa'ya hediye etmek için Ankara'da buldukları sırada, İstanbul işgal edilerek Osmanlı Mebusan Meclisi basılmış ve üyelerinin bir çoğu tutuklanmıştı. Bu gelişme üzerine 17 Mart 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa bir beyanname yayınlayarak; İtilaf Devletlerinin bu hareketini kınamış ve işgal güçlerine karşı başlatılan Milli Hareketin devam etmesi çağrısında bulunmuştu (Atatürk 1982:416-417). Mustafa Kemal'in bu çağrısı büyük bir sevinç uyandırmış ve Kuva-i Milliyeci Adanalılar Niğde'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin etrafında toplanmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın beyannameleri yurt genelinde olumlu bir hava uyandırmıştı. Bunun üzerine İstanbul'da kapatılan meclisin Ankara'da yeniden toplanması isteği üzerine her ilden beş temsilcinin seçilmesi için vilayetlere emir verilmişti. Bu temsilciler; İl Meclisleri, Belediye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından seçilecekti. Seçimlerle ilgilenmek üzere ayrılan Ahmet Remzi ve Saadettin Beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı beyannamelerden de yanlarına alarak Ankara'dan ayrılmışlardı. Tren yolu kapalı olduğu için Kızılırmak'ı geçip Keskin, Kırşehir, Kayseri üzerinden Niğde'ye gelen bu iki şahıs yolda karşılaştıkları herkese Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı beyannamelerden vermişler ve yapılacak seçim hakkında da halkı bilgilendirmişlerdi.

Konya, Ereğli ve diğer yerlerden gelen Adanalılar Niğde'de toplanarak Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılmışlardı. Artık Niğde Adana cephesinin bir karargahı halini almıştı. Tüfeğini omzuna alan her Adanalı Niğde'ye koşuyordu. Bir zamanlar yalnız bir kişi ile idare edilen Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şimdi yüzlerce hemşerisinin birleşmesi ile güçlenmiş ve yurdun kurtuluşu için çok önemli bir kaynak oluşturmuştu (Yüreğir 16 Şubat 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, Adana'dan gelen haberleri Temsil Heyeti'ne düzenli olarak bildirmeye devam ediyordu. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Temsil Heyetine gönderilen bir raporda: Ceyhan kazası havalisine teşkilatı için görevlendirilen Sarıbahçeli muhacirlerinden Osmanoğlu Ahmet ve arkadaşı Recep, Giritli Muhaciroğlu Mehmet, 300 kişilik maiyetiyle birlikte 20 gün önce Kadirli taraflarına çekildiği, Fransızların Adana'dan Kozan tarafına sevk ettikleri 200 deve yükü silah ve cephaneye yolda Kuva-i Milliye tarafından el konulduğu, Adana, Tarsus, Mersin şehirlerinde kuzey tarafından bir buçuk saat mesafedeki yerlerin süratle sağlamaştırıldığı ve

şehirlerin önemli noktalarına kum torbaları ve mitralyözlerin yerleştirildiği, Adana Ermeni ileri gelenlerinden 1000 kadarının seyahat belgesi alarak Mersin'e kaçmalarına Fransızların engel olduğu, tutuklama ve izlemelerin devam ettiği, 13.3.1920 tarihinde Adana merkezinde Ermeni Muşeg'in evinde patlayan bombalar sonucu evin yıkıldığı ve Muşeg'in kardeşi Arşak ile beş altı Ermeni'nin öldüğü; 9-10 Mart 1920 tarihinde Ermenilerin mağaza ve dükkanlarını kapayarak kulüplerinde gerçekleştirdikleri toplantıda; bütün Ermenilerin silah altına alınarak Türk Jandarmalarının terhisıyla boşalacak jandarma kadrosuna alınarak şehrin mühim noktalarına yerleştirilmesine dair alınan kararın Fransız makamına bildirildiği, Adana'daki teşkilatın aynı ve Türklerin maneviyatının yüksek olduğu bildirilmekteydi (Yüreğir 18 Şubat 193:2).

Niğde'de Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılımlar her geçen gün artıyordu ve Temsil Heyeti tarafından Adana cephesinde taarruza geçilmesi için gerekli emrin verileceği günler yaklaşıyordu. Bu bakımdan hareket başladığında cephenin iase temini Kilikya Heyet-i Merkeziyesi tarafından gerçekleştirilecekti. Bunun için zengin Adanalılardan nakit para teminine çalışılmıştı. Yardım için ilk olarak Adana'daki baskılardan dolayı Konya'ya yerleşmiş fabrikatör Bosnalı Salih Bey'e müracaat edilmişti. Gerçi, Salih Efendi'ye daha önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti için başvurulmuşsa da red cevabı alınmıştı. Ama, Gülekli Tefik Efendi ile beraber Konya'ya giden Zamir Bey, Salih Bey'den 1000 lira yardım almışlardı (Arıkoğlu 1961:100). Daha da yardım edeceğini fakat adının kesinlikle gizli tutulmasını isteyen Salih Bey, sözünde durarak Karaisa'lı ve Pozantı'nın kurtulmasından sonra 6000 lira daha yardım etmişti. Yine o günlerde Adanalı koyun yetiştiricisi Hacı Hamit Ağa, Adana'nın karışık olmasından dolayı koyunları Adana'ya götürmenin tehlikeli bir iş olması ve nakit parası da bulunmadığı için 500 lira değerinde koyun bağışlamıştı. Yine celeplerden²² İncirlikli Arif Ağa 250 koyun bağışlamıştı. Heyet-i Merkeziye'nin yardımcılarından olan Nebioğlu Tefik 100 lira, Edirmusun Köyü'nden Mulla Recep Efendi de 100 lira vererek Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin iase temini için gerekli olan nakit ihtiyacını hemen hemen çözmüşlerdi (Arıkoğlu 1961:100 ; Yüreğir 18 Şubat 1953:2). Silah ve cephane ihtiyacı ise Fırka Kumandanı Arif Bey'e söyleyerek çok miktarda silah ve cephane alınarak giderilmeye çalışılmıştı (Arıkoğlu 1961:101 ; Arif Bey 1987:95).

²² Celep: Koyun yetiştirip pazarlayan kimse.

Milli Kuvvetlerin beklediği haber 24 Mart 1920'de Temsil Heyeti tarafından Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bildirilmişti. Hareket emrinin verilmesinden sonra, Batı Kilikya Kuva-i Milliye Kumandanı Sinan Tekelioğlu ve arkadaşları hazırlanan plan gereği harekete geçmişlerdi (Yüreğir 20 Şubat 1953:2). Tekelioğlu Sinan Bey tarafından çok kısa bir sürede Karsantı ve Karaisalı ele geçirilmişti (Hatipoğlu 2001:63).

İstanbul'da ki meclisin İtilaf Devletleri tarafından basılarak kapatılmasından sonra Ankara'da milli bir meclisin açılması için çalışmalar başlamıştı. Adana'dan da bu meclise temsilci gönderilmesi, Temsil Heyeti tarafından Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bildirilmişti. Bu talimat üzerine harekete geçen Ahmet Remzi Bey, Silifke Mutasarrıfı İsmail Safa Bey'in Adana milletvekilleri arasında yer alması için 6 Nisan 1920'de kendisine şu telgrafi göndermişti: *"Ankara'da bu defa toplanacak olan kongre Kilikya'dan da temsilci gönderilmesi gerektiğinden şahsınızın temsilcilerimiz arasında bulunması uygun görülmüştür. Bu konuda cevabınızı bekliyoruz"* (Yüreğir 25 Şubat 1953:2).

Adana üzerine Kuva-i Milliye'nin harekatı başlayıp, zaferler kazanılmaya başlanınca Adana'da ki Ermeni zulmü daha da artmış, adeta Türklerin katliamına kadar ileri gidilmişti. Bu acı haberleri alan Niğde'deki Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 3 Nisan 1920 tarihinde Temsil Heyeti, bilumum Liva ve Kaza Müdafaa-i Hukuklarına: *"Bugüne kadar Kilikya'da işgal memurları ve Ermeniler tarafından icra edilen cürüm ve vahşet üzerine bu defa husule gelen milli galeyan bu kötülüklere büyük bir mukabele olmuş olacak ki Kilikya'nın birçok yerlerinde Türklerin katliamına başlanmıştır. Bu hususa mani olmak için bir an evvel Kilikya'nın düşman elinden tahliyesini icap ettiriyor ve bunun için bilumum Türk kardeşlerimizin her suretle azami muavenetlerine intizar ediyoruz"* (Yüreğir 25 Şubat 1950:2).

3.4.1.5. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Niğde'den Karaisalı'ya Naklediliyor

Karaisalı kaza merkezi Çeçeli'nin Kuva-i Milliye tarafından ele geçirilip de Karaisalı'da Hükümet ve Cephe işleri ile ilgilenecek kimse olmadığından; Niğde'deki Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'nin üyelerinin Karaisalı'ya giderek orada çalışılmasına karar verilmişti. Yalnız Ahmet Remzi Bey, silah sevkiyatı ile ilgilenip, Temsil Heyeti

ile görüşmelerde bulunacağı için Niğde'de kalması gerekiyordu. Bu konuda Silifke Mutasarrıfı İsmail Safa Bey'e 13 Nisan 1920 tarihli bir telgraf yazılmıştı. Telgrafta : *"Allah'ın izni ile Heyeti Merkeziye ve 50 kişilik muhafız birliğinin iki gün sonra Çeçeli'ye nakledileceği, yalnız Ahmet Remzi Bey'in Ankara ve 11. Fırka ile haberleşmek için Niğde'de kalacağı, İbrahim Hulusi, Yaşar ve Zamir Bey'lerin de kendisi ile beraber bulunacağı, hareket hakkında kayda değer bir bilginin olmadığı, Ekrem Bey'in de Heyet-i Merkeziye ile Karaisalı'ya gideceği, İsmail Safa Bey'in Mersin'den, Muhtar Bey'in Adana'dan, Eşref Bey'in Osmaniye'den seçime girmesine Heyetin karar verme isteği bulunduğundan bu konudaki cevabın acil olarak beklendiği"* bildirilmişti (Yüreğir 25 Şubat 1953:2).

Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Karaisalı'ya nakledilmesi ile ilgili 14 Nisan 1920 tarihinde bir telgraf da Temsil Heyeti'ne çekilerek durumdan haberdar olmaları sağlanmıştı. Telgrafta: *"Adana hakkında daha sağlıklı bilgi almak ve Kuva-i Milliye ile daha yakından işbirliği yapmak için 11. Fırka Kumandanı Arif Bey'le yapılan konuşmalardan sonra Heyet-i Merkeziye'nin Karaisalı merkezine nakledilmesinin uygun bulunduğu ve gerek Ankara, gerekse fırka ile gerçekleştirilecek haberleşme işleri için Ahmet Remzi Bey'in Heyet-i Merkeziye Delegesi olarak Niğde'de kalmasına karar verildiği"* bildirilmiştir. 15 Nisan 1920 tarihli bir başka telgrafta ise *"Allah'ın izni ile Heyet-i Merkeziye'nin 50 kişilik muhafız birliği ile Niğde'den Karaisalı'ya hareket ettiği"* bildirilmişti. Aynı gün çekilen bir başka telgrafta ise: *"Allah'ın izni ile Heyet-i Merkeziye'nin 50 kişilik muhafız birliği ile Karaisalı'ya hareket ettiği ve Saadettin Bey'in Karaisalı'da Kaymakamlık görevini yerine getireceği"* beyan edilmişti (Yüreğir:25 Şubat 1920:2).

İsmail Safa Bey, Ahmet Remzi Bey'in milletvekilliği seçimi için göndermiş olduğu telgrafa cevaben: *"İsmail Safa Bey'in ve Muhtar Bey'in ,Mersin milletvekili seçilmesinin teklif edildiğini, Eşref Bey'in Adana milletvekili olacağını"* bildirmişti (Yüreğir 26 Şubat 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, bir taraftan Temsil Heyeti ve Karaisalı ile yazışmalarda bulunurken, bir taraftan da cephedeki Kuva-i Milliyeci'lere silah sevkiyatı için uğraşıyordu. Cepheye silah sevkiyatı şu şekilde yapılıyordu: 11. Fırka Kumandanlığından temin edilen silahlar, Ahmet Remzi Bey'in verdiği imza ve senetlerle Karaisalı'dan gelen nakliye kabilelerine teslim ediliyordu. Heyet-i Merkeziye

binası olarak tutulan Rum kadınına ait bir ev, 11. Fırka'dan alınan silah ve cephaneler sayesinde bir silah deposu haline getirilmişti. Karaisalı'dan gelen nakliye kafileleri aracılığı ile bu silahlar cephedeki Milli Kuvvetler'e sevk ediliyordu (Yüreğir 3 Mart 1953:2).

Karaisalı ile haberleşme ise; Karaisalı yeni ele geçirildiği ve Pozantı kuşatma halinde bulunduğu için Karaisalı ve Niğde arasında telgrafla haberleşme yapılamıyordu. Onun için Karaisalı'dan posta ve telgrafa ait torbalar silah nakliye kollarıyla Niğde'ye gönderiliyor ve burada posta ve telgraf idaresine bırakılıyordu. Aynı şekilde Karaisalı'ya ait haberler de Niğde'ye geliyor, oradan silah nakliye kolları aracılığı ile Karaisalı'ya gönderiliyordu (Yüreğir 3 Mart 1953:2). Bu sırada Ankara'da, 23 Nisan 1920'de büyük bir coşku ve törenle T.B.M.M açılmıştı. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne TBMM için üye seçilmesi emri verildiğinde Kilikya mıntukasında hareket yeni başlamış, seçimi yapacak Hükümet Merkezleri elde edilememişti. Bunun için TBMM açıldığında Adana Milletvekilleri seçilememiş olduğu için Meclis'e katılamamışlardı. Artık hareket başlayıp kaza merkezleri geri alınınca, Temsil Heyeti milletvekili seçiminin acele olarak yapılması Kilikya Heyet-i Merkeziyesi'ne tebliğ etmişti. Ahmet Remzi Bey, Niğde'de bulunduğundan bu tebligatı derhal Karaisalı'ya göndermiş, milletvekillerinin acil olarak seçilmesi ve Ankara'ya hareket etmesini bildirmişti. Tebligatın yapılmasından çok fazla bir zaman geçmeden Karaisalı'dan gelen malumatta Adana milletvekilliği için Ahmet Remzi, Doktor Eşref, Saadettin Bey, Güleklizade Tevfik ve Kethudazade İbrahim Bey'lerin seçildiği bildirilmişti. Bunun üzerine 11. Fırka Kumandanlığı ile istişare edilerek cephelerin durumu sebebiyle; Saadettin Bey ve Ahmet Remzi Bey'in yerine başka milletvekilleri seçilmesi Karaisalı'ya bildirilmişti. Karaisalı'da yeniden seçim yapılmış ve şu şahıslar Adana milletvekili olarak seçilmişlerdi: Eski Adana Sıhhiye Müdürü Eşref, Karaisalı Eski Müftüsü Abdullah, Kethudazade İbrahim, Karaisalı'dan Mehmet Hakkı Bey (Yüreğir 3 Mart 1953:2).

Milletvekilliği seçimi Temsil Heyeti'ne çekilen 27 Nisan 1920 tarihli telgrafta: *"Büyük Millet Meclisi için Adana milletvekillerinin belirlenmesi amacıyla yapılan seçimde, Eski Adana Sıhhiye Müdürü Doktor Eşref, Eski Adana milletvekili Abdullah, Adanalı Kethüdazade İbrahim, Adana Eşrafından Güleklizade Tevfik, Karaisalı'dan*

Mesut Hoca, Mehmet Bey ve Efendilerin seçimi kazandıkları, Karaisalı'da bulunan Heyet-i Merkeziyemizce bildirilmiştir.” denilmekteydi.

Bilindiği üzere, Kayseri’de tek kişi ile oluşturulmuş olan Kilikya Heyet-i Merkeziyesi, Niğde’de 4-5 kişi olmuş ve böyle çalışmıştı. Bundan sonra Karaisalı ve havalisinin Milli Kuvvetler’in eline geçmesinden sonra, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, halkın oyuna müracaat ederek yeniden seçim yapılmasını uygun görmüştü. Karaisalı’da yeniden seçilen Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şu üyelerden oluşmaktaydı:

Ahmet Remzi Bey, Karaisalı Müftüsü Hacı Mehmet Efendi Hz., Kaymakam vekili Saadettin Bey, Menemenlizade Adil Bey, Kırıklıdan Kara Hüseyinzade Süleyman Bey, Karaisalı Jandarma Kumandanı Hasan Fehmi Bey, Karaisalı Belediye Reisi Bahaettinzade Mustafa Efendi, Kozan’dan Çamurdanzade Ahmet Cevdet Bey’dir (Yüreğir 4 Mart 1953:2).

Kuva-i Milliye’nin Toroslarda teşkilatlanıp kısa bir zamanda Karaisalı’da tekrar Türk bayrağını dalgalandırıp, hürriyet havası teneffüs ettirmesinden memnun ve bir o kadar sevinçli olan Karaisalı halkı, şükranlarını, kendilerini kurtarmak için, başlarına geçen Mustafa Kemal Paşa’ya ve Heyet-i Temsiliye’ye sunmak için henüz telgraf muhaberesi yapılmadığından Ahmet Remzi Bey’den aracı olmasını istemişlerdi. Bu yerinde dileği kırmayan Ahmet Remzi Bey 27 Nisan 1920’de Heyet-i Temsiliye’ye : *“Düşman zulüm ve facialarında tahlis ile masharı adalet ve saadet olduklarından dolayı arz-ı minnettarilerinin Heyet-i Temsiliye’yi muhteremeye iblağını, bu defa Karaisalı’ya nakleden Heyet-i Merkeziyenin vasatet etmesini Karaisalı kazası ahalisi tarafından rica edilmekle arz-ı malumat olunur, efendim”* denilerek Karaisalı halkının teşekkürleri bildirilmişti (Yüreğir 4 Mart 1953:2).

Ahmet Remzi Bey, T.B.M.M.’nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa’nın seçilmesi üzerine 28 Nisan 1920 tarihli bir telgrafta: *“Büyük Millet Meclisi Başkanlığına seçilmenizden dolayı tebrik ve saygılarımı sunarım”* diyerek Mustafa Kemal Paşa’yı kutlamıştı. Mustafa Kemal Paşa ise Ahmet Remzi Bey’e cevaben: *“Tebligat ve hissiyatınıza teşekkür ederim efendim”* diyerek tebriğinden ötürü Ahmet Remzi Bey’e teşekkür etmişti (Yüreğir 4 Mart 1953:2).

Heyet-i Temsiliye kararı gereği Kozan Cephesi’nin silah ihtiyacının Kayseri’deki Askere Alma Daire Başkanlığı’ndan temin edecekti. Oysaki mesafenin

uzaklığı, nakliye araçlarının eksikliği, bu cepheye silah gönderilmesine engel olmuştu. Bunun için Kozan Cephesi silah ve ilaç ihtiyacı bakımından zor günler geçiriyordu. Doğu Kilikya Kumandanı Osman Tufan, Batı Kilikya Kumandalığı'nın silah ihtiyacını temin eden 11. Fırka'ya müracaat etmişti. Tufan Bey, Ahmet Remzi Bey'in Niğde'de bulunduğunu bildiğinden, Kozanlı Mahfezade Hacı Süleyman Efendi'yi Niğde'ye göndermişti. Süleyman Efendi'yle görüşerek 11. Fırka'dan aldığı silah ve cephaneyi teslim eden Ahmet Remzi Bey, parasıyla ilaç satın almaya çalışan Süleyman Efendi'ye Fırka Sıhhiyesi'nden senet karşılığında aldığı ilaçları vererek; Kozan'a yolcu etmişti. Aradan fazla bir zaman geçmeden Tufan Bey, Fethi Efendi adında birisiyle ikinci bir nakliye kolu göndererek silah ve cephane istemişti. Fırka Kumandanlığı'ndan temin edilen silah ve cephaneler Fethi Efendi aracılığıyla Kozan'daki Milli Kuvvetler'e gönderilmişti (Yüreğir 9 Mart 1953:2). Tufan Bey Kozan Cephesi'ne yapılan bu yardımlardan dolayı Ahmet Remzi Bey'e bir mektup yollamıştı (Yüreğir 9-10 Mart 1953:2). Mektubunda:

"Muhterem Efendim:

Mektubunuzu sevinçle okudum. Hedefimiz Adana'dır. İnşallah yakın zamanda orada görüşmek kısmet olur. Saadettin Bey ile ara sıra muhabere ediyoruz. Yazık ki henüz görüşmedik. Zaten kendisini daha önce tanırım iyi arkadaşımıdır. Fırka Kumandanı Arif Beyefendi'yi Heyet-i Temsiliye'den tanırım. Gerçekten pek muhterem ve hamiyetli bir vatanperverdir. İyi bir asker ve muktedir bir kumandan olduğunu da yedi sene evvelden bilirim.

Şimdi mevki bulmuş Niğde'nin yardımı, Kilikya'nın tahliyesine başlıca tesir yapacaktır. Maraş'a Sivas lazım geldiği kadar yardım ediyor. Karaisalı ve Pozantı, Niğde vasair yerlerden yardım görüyor, üzümlere belirtirim ki en mühim bir mevki, Kilikya merkezi ve düşmanın en kuvvetli mevki olan, Kozan dışarıdan yardım görmemiştir.

Şimdiye kadar pek az celbedildiğim sınırlı cephane ile bir miktar silahtan başka elde bulunan silah ve cephanemiz yabancı gözlere görünür korkusuyla miktarını yazmaktan çekiniyorum.

Millet canıyla malıyla çalışıyor. Kozan sancağını, Ceyhan'ın batı sahilini tam olarak düşmandan temizledik. Adana'dan gelen yardım kuvvetlerini birçok defa uzaklaştırdık. Kozan'ı pek yakından kuşattık. Her gün ve her gece silah patlıyor. Sınırlı

cephaneyi yakıyoruz. Genel bire taarruzla Kozan'ı zapt etmek teşebbüsüne girişmek, her şeyden önce kıymetli cephanemizin bitmesinden korkuyoruz. Bu durumdan Hacın'ın sessizliğini gözlemekle beraber zaman geçtikçe cephane sarfiyatı sıkıştırıyor. Bu uzun mukaddemeden amacım Kozan'ın şimdiye kadar zapt edilmemesini milletin gayretsizliğine bağlanmamasını ve cephaneye olan ihtiyacı bildirmektedir. Eğer mümkünse bize miktarını kaydetmeyeceğim silah ve cephane gönderiniz. Millet cephane hususunda yardım lütuflarını unutmaz. Burası pek sahipsizdir. Top, mitralyöz istemiyoruz. Bir miktar silah ve bol cephane buraya hayat verecek. Lütfunuzun deriğ buyrulmayacağına ümitvarım. Arzu hürmetler ederim efendim”.

3.4.1.6. Pozantı'nın Düşman İşgalinden Kurtarılması ve Ahmet Remzi Bey'in Pozantı'ya Gelişi

Milli Kuvvetler'in Karaisalı'ya gelmesinden sonra sıra, Pozantı'ya gelmişti. Batı Kilikya Kumandanı Sinan Bey, işgal altında bulunan Pozantı bölgesine çok önem vermekteydi. Daha, Nisan 1920 başlarında, Pozantı Milli Kuvvetler tarafından kuşatılmıştı. Pozantı bölgesinden Tarsus'a kadar inen bütün yollar Türk kuvvetleri tarafından denetim altına alınıp, Fransızların geri ile irtibatları tamamen kesilmişti (Hatipoğlu 1989A:40 ; Saral 1970:63-64).

Artık iyice sıkışan Fransız birliği kaçmak için çıkış arıyordu. Canlarını kurtarmak için ne yapacaklarını şaşırılmışlardı. Pozantı'daki Fransız Kumandanı Mesnil'in sadece uçaklarla bağlantısı kalmıştı. Türk birliklerinin taarruzu karşısında bir müddet dayanabilmişti. Bu taarruzlar çok defalar tekrarlandı ise de iyi tahkim edildiğinden ele geçirilememişti, tamamen kuşatılmış olan Pozantı'nın her tarafla irtibatı ancak uçaklar ile sağlanabiliyordu (Hatipoğlu 1989A:40).

Bundan sonra Fransızlar, Pozantı'daki Binbaşı Mesnil emrindeki Fransız Taburunu kurtarmak için taarruza geçtiler, ama karşılarında Türk Birliklerini buldular.

3.4.1.6.1. Birinci Kavaklıhan Muharebesi

Fransızlar , Milli Kuvvetlerin kuşatmasını yarabilmek ve Mesnil'e yardım yapabilmek için 11 Nisan 1920 tarihinde Kavaklıhan'a taarruza geçmişlerdi. Türk birlikleri bu taarruza şiddetle karşı koymuşlardı. Fransızlara göre sayıları az olan Türk birlikleri, modern savaş donanımlı Fransızlara sadece mavzerlerle karşı direnmişlerdi.

Fakat hepsi, birçok savaştan sağ çıkmış kahramanlardan oluşan Türk birlikleri yapmış oldukları manevralarla üstün Fransız kuvvetlerini yenmişlerdi (Cemal Efe 1937:62-64 ; Güney Cephesi 1966:c.1v:143 ; Hatipoğlu 1999:95).

3.4.1.6.2 İkinci Kavaklıhan Muharebesi

19 Mayıs 1920 tarihinde başlayıp, üç gün süren bu harbin en mühim yanı Fransızların top, tank ve uçaklarla teçhiz edilmiş bir tugayına karşı; onda birinden az olan Türk kuvvetlerinin, düşmana ağır kayıplar verdirmiş olmasıdır (Ener 1970:53). Bu taarruzdan Fransızların gayesi, Pozantı yolunu açarak, kuşatılmış olan kuvvetleriyle irtibatı sağlamak ve bu kıt'aları kurtarmak idi (Hatipoğlu 1989A:41 ; Saral 1970:74).

Kuva-i Milliye tarafından, Fransızların ikinci defa güçlü bir taarruza geçeceği haberinin alınması üzerine bazı tedbirler alınmıştı. Yolların dar yerlerine hendekler açılıp, üzerleri kapatılmış, yol boyunca çeşitli yerlere silahlı kişiler yerleştirilmişti (Cemal Efe 1937:17-18 ; Ener 1970:53-54 ; Hatipoğlu 1989A:41).

Gerçekten haber alındığı gibi Fransızlar oldukça önemli kuvvetlerle 19 ve 20 Mayıs günleri Hacıkırı istikametinde taarruz ettiler ve geriye püskürtüldüler (Arıkoğlu 1961:116 ; Belen 1983:257-258). Bu muharebelerden sonra Fransızların Pozantı ile irtibatın tamamen kesilmişti. Bu olay Fransızların büyük moral çöküntüsüne uğramasına da sebep olmuştu. Fransızlara karşı her yerde milli bir mukavemetin baş göstermesi sonucu, Fransızların Tarsus istikameti ile bağlantıları kesilmiş, Adana'da sıkışıp kalmışlardı (Hatipoğlu 1989A:41).

3.4.1.6.3. Karboğazı Savaşı ve Fransız Taburunun Esir Alınması

Kavaklıhan yenilgilerinden sonra, Fransız Tümen Komutanı General Dufiex, uçakla Mesnil'e gönderdiği son mesajında, Pozantı'dan huruç hareketi yaparak, dağlar arasından Namrun istikametinde ilerlemesini ve Mersin'e geçmeyi denemesini, gerekirse Türklere teslim olmakta serbest olduğunu bildirmişti (Toros 1973A:5). Buna rağmen Mesnil, Bölge Komutanı Tekelioğlu Sinan'ın teslim ol çağrısını dikkate almamış ve direnerek, kaçmanın yollarını aramıştı (Hatipoğlu 1999:96).

Bundan sonra ise, direnme azmi kırılan Mesnil, Türk Komutanlığına: *"Verilen emir üzerine Pozantı'ya gidiyorum. Yolun sıkıntısına dayanamayacak olan yaralıları size bırakıyorum"* diyerek, bir mektup yazmıştı (Ener 1970:144 ; Toros

1973A:5;Hatipoğlu 1999:96).Böylece Mesnil, canını kurtarma pahasına ve yaralıları bırakarak, kaçmaya teşebbüs etmişti.

Mesnil'in bu kaçışını yalnız Gülek Birliğinden 44 kişilik²³ (Ener 1970:144 ; Hatipoğlu 1999:96) bir müfreze Fransızları takibe koyulmuş ve Tekir'de küçük bir çarpışma yapmıştı. Bu çarpışmada Milli Kuvvetler'i dağıtan Mesnil, süratle Karboğazı'na gelmişti. 26 Mayıs 1920 günü akşamı burada istirahat eden Mesnil kuvvetleri rastladığı Hatice adındaki bir Yörük kadınına Milli Kuvvetler'i sormuş, Yörük kadını da buralarda böyle şeyler olmadığını söylemişti. Ondan yiyecek bir şeyler istemişler ve kadın getirmeye gidince durumu Milli Kuvvetler'e bildirmişti²⁴ (Hatipoğlu 1999:96-97 ; Tansel 1991:42). Öte yandan Fransızlar bu kadının yanında bulunan Kumcu Veli'yi kılavuz olarak almışlardı (Ener 1963:61). Kumcu Veli de Fransızları Karboğazı'nda Panzinçukuru'na doğru sürüklemişti. Artık bundan sonra Mesnil için kurtuluş umudu kalmamıştı.

I. Dünya Savaşı'nda Verdün'de Almanlara karşı zaferler kazanan Mesnil, haksız işgal ettiği bu topraklarda 44 köylü karşısında teslim olurken, eşsiz Türk kahramanlığına boyun eğmiş ve talisiz bir adam olarak ağlamıştı (Arıkoğlu 1961:123 ; Hatipoğlu 1999:97). Böylece Fransız taburunu takibe gelmiş olan, Karaisalı Jandarma Bölük Komutanı Mülazım Kara Afet, Mesnil'i bizzat esir almıştı (Akıncı 1966:10).

Mesnil taburu esir alındıktan sonra, Kilikya Batı Cephesi Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey, TBMM Başkanı Mustafa Kemal'e şu şekilde durumu rapor etmiştir (Güney Cephesi 1966:c.IV:146): "... Ağır ve hafif yaralı 650 er, biri binbaşı olmak üzere 23 subay esir alınmıştır. Bilan ve Teke sırtları cesetlerle doludur. Düşmanın 200'den fazla ölüsü vardır. 2 Top, 8 makineli tüfek, 40 otomatik tüfek, 1000 kadar çeşitli silah 13 katana, 90 katır ele geçirilmiştir...".

Mesnil taburunun esir alındığı haberi Niğde'deki 11. Fırka Kumandanlığına da bildirilmişti. Bu haber alınınca; 11. Fırka Kumandan Vekili ve Topçu Kumandanı Sani Bey, Niğde Jandarma Kumandanı Hayri Bey ve Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey ile bazı şahıslar hemen kamyonlarla Pozantı'ya hareket etmişlerdi. Ulukışla'da Amerikan yardım heyetinin otomobillerinden de faydalanarak

²³ Bu sayı, bazı kaynaklarda 40(Ayhan 1963:51), bazı kaynaklarda 42 (Toros 1973B:5;Şalvuz 2002:159) ve bazı kaynaklarda da 44 (Ener 1970:144;Hatipoğlu 1999:96) olarak gösterilmektedir.

²⁴ Hatice Kadın Fransızlara yanlış bir kılavuzluk yaparak, onları pek sarp olan Karboğazı'na sokmuş ve mücahitleri bu durumdan haberdar etmiştir (Mısıroğlu 1976:118-119).

daha hızlı bir şekilde Pozantı'ya gelmişlerdi (Yüreğir 8 Nisan 1953:2). Pozantı, 28 Mayıs 1920'de Kuva-i Milliye'nin eline geçmiş, 29 Mayıs günü de Binbaşı Kemal Bey kumandasında bir Nizamiye Taburu şehri teslim almıştı. Aynı gün Niğde'den gelen Heyet de Pozantı'ya gelmişti. Karaisalı'dan da Divan-ı Harp Tahkik Heyeti Reisi ve İhtiyat Zabıtlarından Hacı Osman Ağazade Hulusi Bey, Pozantı Nahiye Müdürlüğü'ne tayin edilmiş, emrine bir müfreze asker verilerek Pozantı'ya gönderilmişti (Yüreğir 8 Nisan 1953:2).

Fransızlar, Pozantı'yı terk ederken bıraktıkları erzak üzerine gaz dökerek yakmışlar ve pirinci, kahveyi, nohudu ve fasulyeyi birbirine karıştırmışlardı. Bazı erzak depolarını da dokunmadan kaçırdıkları için bunlar sağlam olarak ele geçirilmiştir. Bu ganimet tespit edilerek işe yararları muhafaza altına alınmış ve cephelere sevk edilerek milli kuvvetlerin büyük ihtiyacı karşılanmıştı. Bu işlerle Hulusi Bey bizzat ilgilenmişti. Hulusi Bey ayrıca Fransızlar tarafından götürülemeyerek saklanan mermi, bomba, silah ve lokomotif parçalarını da çıkararak büyük yararlılıklar göstermiştir (Yüreğir 11 Nisan 1953:2). Böylece, Pozantı'nın kurtulması ile Orta Toroslar tamamen düşmandan temizlenmişti (Hatipoğlu 1999:98).

3.4.2. Cephede İaşe, Levazım ve Sağlık Teşkilatının Kurulması

3.4.2.1. İaşe ve Levazım Teşkilatının Kurulması

Milli Kuvvetlerin yörede faaliyete geçtikleri ilk günlerde Pozantı şosesi ile demiryolu üzerindeki Fransız karakollarını zaptı sırasında, çetelerin çoğu yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını yanlarına alarak geliyorlardı. Cephenin genişlemesiyle birlikte, savaşa katılanlar köylerinden çok daha uzak bölgelere gitmeye başlayınca, bunlar için yeterli iaşe ve levazımın karşılanması gerekliliği ortaya çıktı (Çelik 1999:302). Milli Kuvvetler için, silah, cephane, para, yiyecek vb. ihtiyaçların karşılanması işi, ilk önce Ahmet Remzi Bey ve arkadaşları tarafından Niğde'den gerçekleştiriliyordu.

İaşe işleri, grup karargahlarında çözüme kavuşturulmaya çalışıldı. İaşe heyetleri seçildi ve bunların kontrolünde depolardan çıkarılan un, ekmek yapılmak üzere iaşe memurlarıyla köy fırınlarına gönderilmişti. Genel komutanlık tarafından atanan veya seçilen ve ambar hesaplarını da tutan bu görevliler Milli Kuvvetlere fahri olarak hizmet etmekteydiler. Yemekler, aşçılık yapmayı bilenler tarafından pişirilirdi. Köylülerin

yardımı yeterli olmadığı zamanlar gerekli yiyecek maddeleri satın alınıyordu. Bunun için de, maddi durumu iyi olanlardan bağış toplanmaktaydı. İlk zamanlar, Milli Kuvvetlerin iâşe işleri Karaisalı Kaymakamı Saadettin Bey ve Bucak Müdürü Hulusi Bey tarafından yürütüldü (Arıkoğlu 1961:100 ; Ener 1970:90). Daha sonra cephedeki Milli Kuvvetlere ek olarak evlerinden hemen hiçbir ihtiyaçlarını almadan, yalnız canlarını kurtarabilmek gayesiyle Toroslar'a sığınan Adanalı onbinlerce göçmenin de ortaya çıkması ve bunlar arasında ihtiyaç sahiplerinin fazlalığı karşısında cephenin iâşe işlerini planlı yürütmek, eldeki erzakı muhafaza etmek gayesiyle Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de isteğiyle bir levazım teşkilatının kurulması kararlaştırıldı (Çelik 1999:303).

Bu levazım heyetinin başkanlığına Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Ahmet Remzi Bey getirildi. Bunlar derhal işe başlayarak mevcut silah, araç-gereç, cephaneye ve erzakı depolara yerleştirdiler. Bunu takiben depolardan sorumlu kimseler görevlendirildi. Kelebek'te bir Nokta Komutanlığı kurulmuştu. Nokta Komutanlığı'na Tarsuslu yedek subay öğretmen Mehmet, muhasebe memurluğuna Tarsuslu yedek subay öğretmen İsmet Bey'ler atanmıştı. Bütün cephelere sevkiyat Kelebek'ten yapılmakta idi. Ayrıca Adana'dan göç eden büyük bir topluluk da burada barınıyordu (Yüreğir 4 Haziran 1953:2 ; Ener 1970: 90 ; Çelik 1999:303).

İâşe işleriyle Pozantı'da Bucak Müdürü, Hulusi Bey ilgileniyordu. Kurttepe İâşe Memurluğu'na Adanalı Abdulcabbar, Yolgeçen'e Buharalizade Mustafa, Hacıkırı İâşe Memurluğu'na Fahri, Belemelik'e İncirlioğlu Hasan Fasih ve bu zat daha sonra başka bir göreve atandığından yerine Ağazade İbrahim, Çatalan-Seyhan Grubu İâşe Memurluğu'na Kırıklı'lı Hamza Bey ve onun başka bir göreve getirilmesi nedeniyle Camili'den Abdülğani tayin edilmişlerdir (Yüreğir 4 Haziran 1953:2).

Pozantı il merkezi olduktan sonra iâşe memurlarını atama yetkisi Karaisalı Kaymakamı'na verildi. İâşe merkezleri Kurttepe, Yolgeçen, Karahan, Hacıkırı, Belemelik ve Çatalan'da bulunmaktaydı. Adana'dan göç ederek Milli Kuvvetlere sığınan Adanalıların iâşe işleri bu merkezlerden sağlanmaktaydı. Suphi Paşa da çiftliğinde Tarsus Cephesi için bizzat kendi idaresinde bir iâşe merkezi kurmuştur. Suphi Paşa'nın bu iâşe merkezi için getirttiği tuz, diğer cephelere de gönderilmiş ve cephelerin tuz ihtiyacı karşılanmıştır (Yüreğir 4 Haziran 1953:2 ; Çelik 1999:304 ; Ener 1970:92).

Adana Cephesi'nin özelliklerinden biri de hemen hemen bütün cephe karargahlarının merkeze, yani Karaisalı'ya bağlı olmasıdır. Karaisalı Kaymakamı Saadettin Bey, telefon şebekesinin kurulması için gayret sarfetmişti. Cephenin her noktası ile hatta Tarsus ve Mersin ile telefon görüşmesi yapılabilmekte idi. Cephe hareketlerinde ve iaşenin ihtiyaç duyulan yerlere zamanında sevk ve dağıtımında çok işe yaramaktaydı. Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından kurulmuş olan bu iaşe ve levazım teşkilatı yörenin kurtuluşuna kadar Pozantı'daki 41 Tümen birliklerinin de iaşesine yardım ederek, büyük bir hizmeti yerine getirmişti. Bu durum Müdafaa-i Hukuk gelirlerinin maliyeye devredilmesine kadar devam etmişti (Yüreğir 5 Haziran 1953:2 ; Çelik 1999:304).

3.4.2.2. Sağlık Teşkilatının Kurulması

Cephedeki Milli Kuvvetlerin sayısı arttıktan ve Adana Cephesi'ndeki savaşlar şiddetlendikten hemen sonra bir sağlık teşkilatının kurulması ihtiyacı da kendini göstermişti. Fakat, doktor ve ilaç yokluğu nedeniyle bu konuda birtakım güçlüklerle karşılaşıldı. O zaman kadar sadece Belemelik'te eczanesi olan bir hastane bulunmaktaydı. Yaralanan mücahitler ve hastalar Belemelik'te tedavi edilmekteydi. Müçteba Ramazan Çiftliği, Karahan, Kabasakal, Çiçekli ve Yenice'deki revirlerde ise hafif yaralıların ayakta tedavisi yapılmaktaydı. Pozantı'nın il merkezi yapılmasını takiben sağlık işlerinin de belirli bir düzene ve teşkilata kavuşturulmasına çalışıldı. Kelebek'te bir dispanser kurulmuş, mevcut revirler yataklı hale getirilmişti. İl Sağlık Müdürü Doktor Gülzade Hayri ve Gençzade Turan Beyler bu dispanserde görev yapmaktaydı (Çelik 1999:304).

Doktor Hayri'nin gayreti ve Adana'dan göçen doktorların yardımıyla buradaki hastaların sağlık konusundaki ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. İlaç ihtiyacının karşılanmasındaki güçlüklerin giderilmesinde Adana ve Tarsus'taki gizli teşkilatın ve elemanlarının büyük gayreti görülmüştür. Karaisalı Kaymakamı Saadettin Bey'in, yerinde bir kararıyla faaliyete geçmiş olan telefon hatları uzatılarak iaşe merkezlerinden sonra, sağlık kuruluşları da Pozantı'ya bağlanmıştı (Yüreğir 4 Haziran 1953:2 ; Ener 1970:92 ; Öztoprak 1991:232 ; Çelik 1999:304-305).

3.4.2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Pozantı'ya Gelişi

Anadolu'nun işgali ve Müslüman Türk halkına yapılan baskı ve zulümler üzerine 1919 yılı Temmuz ve Eylül aylarında yapılan Erzurum ve Sivas Kongrelerini takiben, 27 Aralık 1920'de Ankara'ya taşınan Heyet-i Temsiliye, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışını gerçekleştirmişti. Feke, Kadirli, Karaisalı ve daha sonra Kozan işgalden kurtarılarak Milli Kuvvetlere bağlı görevliler tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Karaisalı hem Adana Cephesi Kuva-i Milliye karargahı olarak kullanılıyor, hem de cephenin bütün önemli işleri buradan yürütülüyordu. Bu sırada Pozantı da işgalden kurtarılmıştı. Henüz işgal altında bulunan Osmaniye Mutasarrıflığı Haruniye Nahiyesi'nden, Ceyhan Kaymakamlığı Burhanlı Köyü'nden yönetilmiş, Tarsus'a karşılık Namrun Nahiyesi kaymakamlık merkezi yapılmış ve kaymakamlığa Namrun Nahiye Müdürü Adanalı Gülzade Şükrü atanmıştı. Mersin'e karşılık Gözne'de kurulan ilçe merkezine de Mersinli Hacı Bey kaymakam olarak atanmıştı. Cephelede kurtuluş mücadelesi bütün şiddetiyle devam ederken bir taraftan da halkın oluşturduğu Kuva-i Milliye düzenli orduya dönüştürülmüş ve doğrudan Büyük Millet Meclisi'ne bağlı bir kuvvete haline getirilmişti. Bu düzenli ordu, Pozantı'da Fransızlara ağır bir darbe indirerek Toros Tünelleri ile Pozantı'nın hakimi olmuşlardı (Çelik 1999:417).

Anadolu'nun kuzeyini ve güneyini birbirine bağlayan bir kapı durumundaki Pozantı ve havalisi Çukurova ve Suriye bölgesine de hakim stratejik önem taşıyan bir yer olduğundan (Hatipoğlu 1989A: 59), Fransızların yeniden eline geçtiği takdirde, Ankara tehdit altına girecekti. Bu gerçeği iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, gereken ilgiyi göstererek ve bizzat Pozantı'ya giderek cepheyi teftiş etmek, halkla görüşmek, Adana ve havalisinin tamamen işgalden kurtarılması için tedbirler almak ve birtakım talimatlar vermek istemişti. O sırada Adana işgal altında bulunduğu bu havalideki ilçe yönetimleri doğrudan doğruya İstanbul Hükümeti'nin Dahiliye Vekaleti ile haberleşiyor ve yazışıyorlardı. Bu duruma çare olmak için, merkezi Pozantı'da olmak üzere Karaisalı, Namrun ve Gözne Kaymakamlarının bağlı olacağı Mersin ve Adana Livası adıyla bir mutasarrıflık kurulması düşünülmüştü. Fakat Pozantı'da bulunan 41. Tümen Komutanlığı ile yapılan yazışmalardan bir sonuç alınamamıştı (Çelik 1999:148).

Mustafa Kemal Paşa, Konya'daki teftişini tamamladıktan sonra güneye harekete etmişti (Hatipoğlu 1989A: 59-60). Bu sırada Pozantı'da düzenlenecek olan kongreye Kayseri, Niğde ve Bor'dan delegeler çağrılmış ve bütün güney cephesindeki temsilciler

davet edilmişti (Aydemir 1999:c.2:180 ; Hatipoğlu 1999:114 ;Tansel 1978:c.III:225). Diğer taraftan Kaç Kaç sırasında Adana'dan kaçabilmiş onbinlerce Çukurovalı Pozantı'da toplanmıştı.

5 Ağustos 1920 Perşembe günü Konya-Ulukışla yolu üzerinden Pozantı'ya gelen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Pozantı İstasyonu'nda memleketin ileri gelenleri, Adana havalisi, cephe grup ve müfreze komutanları, Adana'dan ve ova köylerinden dağlara göçen vatandaşlar, dağ köylerinden karşılamaya gelenler, yörede mevcut Müdafaa-i Hukuk Heyetleri Kuva-i Milliye Birlikleri tarafından karşılandılar (Hatipoğlu 1989B:76 ; Ener 1970:200 ; Çelik 1999:418). Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara, Sivas, Kayseri heyetlerinin de eşlik etmesi, Pozantı'daki milli heyecanı bir misli arttırmıştı. Mustafa Kemal Paşa ise bu olayı şöyle anlatmaktadır (TBMM Gizli Celse Zabıtları 1985:121 ; Öztürk 1981:242) ; *"Cenuptaki Adana cephesinde bulunan arkadaşların karargahı Pozantı'dır. Biz de oraya gittik. Yalnız orada bulunan muhtelif Müdafaa-i Hukuk Heyetleri ki onları Pozantı'ya davet eyledik ve orada vezaiî milliyesi ile iştilgal eden zevatı davet ettik. Heyet-i umumiyesiyle vaziyet-i askeriye ve vaziyet-i mülkiye hakkında müdavele-i efkar ettiler..."*

Mustafa Kemal Paşa, kısa bir istirahatten sonra Fevzi Çakmak Paşa ve orada bulunan mebuslar, cephenin her tarafından gelen Müdafaa-i Hukuk Heyetleri ve diğer ilgililerle bir kongre gerçekleştirmiştir.

3.4.2.4. Pozantı Kongresi

3.4.2.4.1. Birinci Oturum

Bu oturumda, genel olarak müzakere edilmiş ve hususi bir şekilde Çukurova Bölgesi'nin düşmandan kurtarılması üzerinde önemle durulmuştu. Çeşitli fikirler ortaya sürülmüş ve Çukurova Cephesi için lüzumlu malzeme Mustafa Kemal Paşa'dan istenmişti (Ener 1963:93 ; Hatipoğlu 1999:115 ; Çelik 1999:419).

Oturum esnasında birçok hatip söz almış ve Adana Cephesi için gerekli olan savaş malzemesinin istenmesi üzerine durmuşlardı. Bu isteklerden sonra Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa'ya bakar ve Fevzi Paşa'da gülümseyerek: *"Evet Paşam! Arkadaşların arzu ettikleri ... top ve diğer harp malzemesinin lüzumuna ben de kaniyim. Kendilerine vaat edebilirsiniz"* demiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa, imkan nispetinde silah ve Cephane yardımının esirgenmeyeceğini bildirmişti (Ener 1970:200 ;

Ayhan 1963:82). Bunun üzerine, Hulusi Bey, Malatya'dan 500 adet silah getirmek için görevlendirilmişti (Hatipoğlu 1999:116).

Birinci oturumun sonunda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey söz alarak, Ermeniler tarafından Kahyaoğlu'nda 90, Camili ve Dedepınar köylerinde 200-225'e yakın Türk'ün vahşiyane bir şekilde şehit edildikleri ve Fransızların da bu katliama müsamaha gösterdiklerini anlatmıştı. Ahmet Remzi Bey'in bu konuşması üzerine Mustafa Kemal Paşa da *"Bu şehitlerimiz vatan kurbanıdır ve bize hız vermişlerdir. Tanrının inayetiyle düşmanı topraklarımızdan atarak bu ve buna benzer bütün acılarımızı unutacağız"* diyerek karşılık vermiştir. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, cephe ve müfreze komutanlarından bir çok malumat alarak, onlara ihtiyaçlarını sormuş ve ilgililere gereken talimatı vermiştir (Hatipoğlu 1999:116).

3.4.2.4.2. İkinci Oturum

İkinci oturum başladıktan sonra delegeler, Pozantı'nın müstakil bir liva haline getirilmesi hakkında teklifte bulunmuşlardı. Bu teklife gerekçe olarak, ilçe yönetimlerinde bir boşluk bulunduğunu ve boşluğun doldurulması için, bir mutasarrıflık kurulması gerektiği tezini savunmuşlardı (Çelik 1999:20). Bu teklifi olumlu karşılayan Mustafa Kemal Paşa, kendisi de başka bir teklif sunmuştu (Hatipoğlu 1999:116-117): *"Güzel Adana şimdi işgal altındadır. Biz burada yeniden bir vilayet teşkilatı kuralım. Bu suretle Adana'yı burada milli bir hareket merkezi ve vilayet teşkilatı olarak vücuda getirmiş oluruz. Böylece bütün kaza ve nahiyeleri de buradan, bir elden idare etmek imkan haline girer. Bu düşman için daha büyük endişeler hasıl eder"*. Mustafa Kemal Paşa'nın bu fikri alkışlarla karşılanarak kabul edilmişti.

Mustafa Kemal'in bu teklifini ikinci bir teklif takip etmişti: *"Aranızdan bir heyet seçilsin. Bu heyet vilayetin mülki amirlerini bir liste halinde tespit etsin. Bu listeyi umumi heyetin reylerine arz edelim. Liste umumi heyetinizce tasvip edilirse, vilayetin mülki amirleri de seçilmiş ve derhal vazifeye başlamış olacaklardır"* (Hatipoğlu 1989A:67). Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifteki amacı, Pozantı'ya vali olacak kimsenin, atama yoluyla değil, seçimle göreve gelmesidir. Mustafa Kemal Paşa'nın gayesi; bölgeyi tanımayan, gerçeklere uzak ve yabancı birinin atama yoluyla böyle bir göreve gelerek, mevcut düzeni bozmasını ve Milli Hareket'e sekte vurmasını önlemek olmuştur (Hatipoğlu 1999:117 ; Çelik 1999:420).

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Karaisalı Kaymakamı ve diğer bazı şahıslardan müteşekkil 12 kişilik bir heyet oluşturulmuştu. Bu heyet oradan ayrılarak on dakika sonra Mustafa Kemal Paşa'ya istediği listeyi vermişti. Bundan sonra Ahmet Remzi Bey ilk sözü alarak şunları söylemişti: "*Paşam, biz İsmail Safa Bey'i münasip görüyoruz.*" dedi. Bunun üzerine İsmail Safa Bey: "*Paşam beni affediniz, benim cephelere gidip teşkilatı düzeltmem gerek böylece daha faydalı olurum*" dedi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Kongreye katılanlara: "*Safa Bey özür diliyor*" dedi. Bu defa Kırıklı'dan Süleyman Bey ve Karaisalı'dan Menemencioğlu Adil Bey de Ahmet Remzi Bey'i destekleyince orada bulunan herkes "*Safa Bey*" diye bağırды. Böylece İsmail Safa Bey; "*Paşam bir şartla kabul ederim. Yerime asil Vali gönderilinceye kadar vekil olarak görevde kalırım*" dedi. Safa Bey'in bu konuşmasından sonra herkes onu alkışlayarak tebrik etmiş ve İsmail Safa Bey'de vilayet teşkilatını oluşturmuştu (Hatipoğlu 1999:117 ; Yüreğir 16 Haziran 1953:2 ; Ener 1963:93 ; Çelik 1999:420).

Pozantı'da kurulan Adana Vilayeti İdare Amirleri'nin adları ve görevleri şöyledir (Çelik 1999:421-422 ; Hatipoğlu 1989A:68-69 ; Ayhan 1963:84):

Vali Vekili	: İsmail Safa (Özler) Bey
Mektupçu	: " <i>Monşer</i> " Süleyman (Çelik)
Kadı	: Feyzi (Olgaç)
Defterdar Vekili	: Hasan (Ataş)
Sıhhiye Müdürü	: Dr. Osman Hayri (Kasal)
Maarif Müdürü	: Muallim Agah (Doğrul)
Orman ve Ziraat Müdürü	: Halil (Adanalı)
Tapu Müdürü	: Mustafa Nuri
Jandarma Komutanı	: Binbaşı Cemil
Polis Müdür Vekili	: Komiser Mahmud
Belediye Başkanı	: Dıblanzade Mehmet Fuat
Belediye Meclis Üyeleri	: Yeni Adana Gazetesi Sahibi Ahmet Remzi (Yüreğir), Kethüdazade İbrahim, Savatlızade Halil, Haydarzade Ali, Karadayızade İsmail
İl Daimi Encümen Üyeleri	: Gülekli Tefvik, Ata (Yolgeçen) ve Kadı Feyzi.

Pozantı'da Vilayet Teşkilatı'nın kurulması, başsız kalmış olan ilçe yönetimlerini, bir üst yönetime bağlı hale getirmiş ve yönetim işlerinin daha düzenli bir

şekilde yürütülmesini sağlamıştır (Yüreğir 18 Haziran 1953:2). Adana vilayeti'ne bağlı üç mutasarrıflık vardı ve buralara da şu şahıslar tayin edilmişti (Ener 1970:203 ; Hatipoğlu 1999:118):

Mersin Mutasarrıflığına : Rauf Bey

Kozan Mutasarrıflığına : Hüsnü Bey

Osmaniye Mutasarrıflığına : Abdülaziz Naim

Mersin'in merkezi Ercel köyünden ve Osmaniye ise Haruniye bölgesinden idare edilecekti. Kaymakamlıklara ise şu şahıslar tayin edilmişti (Ayhan 1963:88 ; Hatipoğlu 1989A:69):

Tarsus Kaymakamlığı'na : Şükrü Bey

Karaisalı Kaymakamlığına : Saadettin Bey

Ceyhan Kaymakamlığına : Çerkes İbrahim Bey

Kadirli Kaymakamlığına : Sadi Bey

Yumurtalık (Ayas) Kaymakamlığına : Tevfik Bey

Feke Kaymakamlığına : Feyyaz Bey

Bu kaymakamlıklardan, Tarsus'un idare merkezi Namrun, Ceyhan'ın ise Burhanlı Köyü idi. Ayas Kaymakamlığı da Osmaniye Mutasarrıflığı gibi sabit değildi (Hatipoğlu 1999:119).

Pozantı'nın il merkezi olmasıyla birlikte, Karaisalı'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti Pozantı'ya alındı ve yapılan seçimde Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti Başkanlığına Ahmet Remzi Bey, üyeliklere ise, Mehmet Fuat (Dıblan), Dr. Bahri Erkam, İbrahim (Kethüda), Hulusi (Akdağ), Halil (Savatlı), Veli (Cevheribucak), Ata (Yolgeçen) ve İsmail (Karadayı) Beyler getirilmişlerdi (Ener 1970:204 ; Çelik 1999:423). Pozantı'daki silah ve mühimmatın kontrolü işiyle de Defterdar Hasan (Ataş) Bey ilgilenecekti.

Pozantı Kongresi'nin önemli bir yönü de; oluşturulan vilayet heyetinin seçimle işbaşına gelmesiydi. Mustafa Kemal Paşa, bu hareketiyle savaş anında bile milli iradeye ne kadar değer verdiğini ortaya koymuştur (Hatipoğlu 1999:120).

Mustafa Kemal Paşa, kongre sonunda "*Adana Vilayeti Umum İslam Ahalisine*" taşıyan bir beyanname okumuştur. Bu beyannamede Mustafa Kemal Paşa, mücahitleri övüyor, onları bütün İslam dünyasının önder savaşçıları olarak niteliyor, onların moral gücünü yükseltecek ve savaşma isteklerini arttıracak, günün koşullarına uygun biçimde

ve terimlerle sözler söylüyor, sonunda Büyük Millet Meclisi ve bütün İslam Dünyası adına kendilerine teşekkür ediyordu (Erdeha 1975:322 ; Hatipoğlu 1999:120 vd.).

Mustafa Kemal Paşa tarafından okunan bu beyanname, daha sonra Yeni Adana Gazetesi İmtiyaz sahibi Ahmet Remzi Bey tarafından çoğaltılarak en ücra köylere dahi iletilmişti (Yüreğir 17 Haziran 1953:2). Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1920 Perşembe günü öğleden sonra Pozantı'dan ayrılmıştır.

3.4.2.5. Adana Cephesi'nde Karaisahlık-Adanalılık Çekişmesi ve İkinci Pozantı Kongresi

Fransızların, Kurttepe baskınları ve Yüreğir Ovası'nda yerleşmelerini takiben cephelerin gerilerini uçaklarla devamlı olarak bombardıman etmeleri, vatandaşlar arasında kaygı yaratmıştı. Çoğu yoksul olan göçmenler büyük tasa içindeydiler. Geleceklerinden umutları kırılmaya yüz tutmuştu. Bu arada Damat Ferit Paşa'nın adamları Vali Abdurrahman Paksoy ve Belediye Başkanı Hafız Mahmut, Fransızlara casusluk eden soysuzlardan kötü rol oynuyorlardı (Ener 1970:229). Buna ek olarak, Fransız İşgal Yöneticileri, Milli Kuvvetler arasına ayrılık tohumları saçmak, Karaisahlılar ve Adanalılar arasında mülki bölünme açısından ikililik çıkarmak üzere, adamları vasıtasıyla faaliyete geçtiler (Çelik 1999:442). Karaisalı Kaymakamı Saadettin Bey'in bu ikilikte oynadığı faal rol de, başarılı olmalarına yardım etmişti.

Karaisahlılar, Pozantı Kongresinde, Pozantı'nın vilayet merkezi olmasıyla beraber, yetkililerin alınmasından kırılgın ve cephelerdeki düzensizlikten memnun olmamışlardı. Üstelik Karaisalı'da bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi'nin Pozantı'ya alınması, Karaisalı'ları büsbütün çileden çıkarmıştı. Böylece, Pozantı'nın il merkezi oluşuna büyük tepki, başından beri Çukurova'nın resmen belirtilmemiş olsa bile, fiilen merkezi durumunda olan Karaisalı ilçesinden gelmişti. Milletvekili seçimi dahi Adana'yı temsilen yalnız bu ilçede yapılmıştı. Şimdi Karaisalı'nın manevi üstünlüğü Pozantı'ya geçmişti. Bu yerel kıskançlık hadisesi neredeyse Karaisalı'yı, Kuva-i Milliye'ye düşman haline getirmişti (Hatipoğlu 1999:123).

Karaisalı halkı, ilçelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin yeniden kurulması ve 41. Tümen Karargahı'nın Karaisalı'yı nakli için teşebbüse geçmişlerdi. 41. Tümen Komutanı Mehmet Hayri Bey'e bir muhtıra vermeyi kararlaştırdılar. Hatta camide, bu konuyla ilgili bir toplantı düzenlemek istediler. Bu

toplantı kararı Ahmet Remzi Bey tarafından öğrenilmişti. Toplantı günü 41. Tümen Komutanı, Vali ve Ahmet Remzi Bey, Karaisalı'ya giderek bu toplantıya mani olmuşlardı (Yüreğir 23 Haziran 1953:2). Toplantıyı düzenlemek isteyenler uyarılmıştı. Karaisalı Halkının 12 Ağustos 1920 günü, 41. Tümen Komutanı Mehmet Hayri Bey'e verdikleri 12 maddelik muhtıradaki şu istekler sıralanıyordu (Ener 1963:126-127 ; Çelik 1999:443-444):

“1) İl halkının, tek kütle olarak savaşa katılamayacağı anlaşılınca, iş bölümü prensibine uyarak, Karaisalı Ahalisi'nin Karsantı ve Karahacılı Bucakları ile birlikte, ayrı çalışması,

2) Cephemizdeki bütün yabancı erlerin içimizden çıkarılarak, görevleri tarafımızdan yapılmak üzere, silahlarının bize verilmesi,

3) İlçe halkının güvenini kazanıp, bugüne kadar büyük hizmet ve fedakarlıklarıyla kendilerini bize sevdirmiş olan saygıdeğer kimselerin başımızda bırakılması, Fakat güvenmediğimiz insanların görevlerine son verilmesi,

4) Şu günlerde, ilçemizde en ufak köylere varıncaya dek, ahali düşman parasıyla bozulmaya başladı. Bu da içimizdeki yabancı misafirlerin halk ile karışmasından ileri gelmektedir. Bu sebeple, asıl harbe ve dövüşmeye yarayan şu ahalinin, temiz ahlak ve kanını muhafaza ile, kendilerinden eskisi gibi faydalanmak için, işbu yabancı misafirlerin Pozantı, Gülek, Çamalan vs. yerlerde toplu halde iskanları,

5) Karaisalı halkının yoksulluğu herkesçe bilindiğinden, bundan sonra iaşenin hiçbir suretle halka yükletilmemesi

6) Malatya'dan getirilen silahın, Adana, Tarsus ve Karaisalı'ya eşit olarak dağıtılması

7) Yabancı ve fakat Türk evladı olmak şartıyla, başımızda bulunacak subayların topçu ve makineli tüfekçilerin eksikliğini aramızda tespit etmek için, 41. Tümen Komutanı'nın ilçemiz merkezinde oturması

8) Ankara kararları ve özel tüzükleri gereğince, ilçemiz için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti seçilmesi

9) Görevli Jandarmaların, savaş bitinceye kadar cephelerde hizmet görmeleri. Bunların yerine, maaşsız jandarma kullanılması,

10) Orman İdaresinde görevli koruculardan bir kısmının da cephelerde kullanılması,

11) Savaş bitinceye kadar, ilçemizin gelirinden her ne şekilde olursa olsun, başka yere para harcanmaması,

12) Kurulacak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin denetiminden geçmedikçe, hiçbir maaşın ödenmemesi.”

41. tümen Komutan'ı Hayri Bey'e verilen bu muhtıra üzerine vilayet teşkilatı karışmıştı. Ortalığı karıştıran ve ikiliğin başı olan Kaymakam Saadettin Bey, görevinden alınmıştı. Bu göreve vekaleten Hasan (Akıncı) Bey getirilmişti (Akıncı 1967:17). İlçe Halkı'nın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurma dileği kabul edilmişti. Kurulan Karaisalı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına Menemenci oğlu Adil Bey seçilmişti (Ener 1970:231).

Muhturalarda belirtilen ikilik ve cephelerdeki başarısızlık nedeniyle, kötümserliğe kapılanlar vardı. Bunların içinde de Fransızlara sığınmaktan başka çıkar yol olmadığını ileri sürenler bulunuyordu. Bu gibilerin önderliğini Seyhan Grup Komutanı Teğmen Abdüsselam yapıyordu (Hatipoğlu 1999:124 ; Ener 1963:127). O sırada, Mustafa Kemal Paşa, 41. Tümen Komutanı Mehmet Hayri Bey'in yetersiz olduğunu görmüş, Adana ve havalisindeki önemli askeri hareketleri dikkate alarak Pozantı Kongresi'nden döndükten sonra, 41. Tümen Komutanlığı'na Kurmay Yarbay Mehmet Nuri (Conker) Bey'i atamıştı (Çelik 1999:445).

41. Tümen Komutanı ve Vali vekili Mehmet Nuri Bey, 8 Ekim 1920 Cuma günü, Pozantı'da Kuva-i Milliye'nin hesaplarını sıkı bir şekilde giderebilmek için bir kongre toplamıştı. Pozantı'da yapılan Kongre'de alınan kararlar, tutanak altına alınmış ve Yeni Adana gazetesinde de yayınlanmıştı. Kongre tutanağı ve alınan kararlar şu şekilde idi (Yüreğir 24 Haziran 193:2 ; Ener 1970:233 vd. ; Hatipoğlu 1999:125 vd.):

“Memleketin savunulması, cephelerin güçlendirilmesi ve il ihtiyaçlarını sağlamak hakkında görüşmelerde bulunmak için yapılan davet üzerine bütün ilçe ve bucaklardan seçilen 60 üyeden kurulu kongre heyeti Ekim ayının Cuma günü saat 09.00'da Pozantı'daki özel yerde toplanarak iki gün süren çalışmalar sonucunda aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1- Vali Bey ili temsil eden delegelerin burada toplanmalarından memnurluğunu bildirmiş ve hoş geldiniz diyerek delegelerle tanıştıktan sonra, memleketin iç ve dış durumu açıklanmıştır. Bu açıklamalar Türk Milleti'nin hayat ve istiklal mücadelesinde, şimdiye kadar göstermiş olduğu azim ve dayanışma, milletin fedakarlığına uygun

olacak surette hakkını elde edeceği kanısıyla nihayet bulmuştur. Bundan sonra Konya ve dolaylarında çıkan aldatıcı, fesatçı hareketleri kötölemenin, aldatılanları uyarmanın memleket bilginlerine ve aydınlarına düşen bir vatan ödevi olduğunu belirtici telgraf sureti okundu. Kongre Heyeti, işbu telgrafın bütün ilçelere tellenmesini oy birliği ile karar altına aldı.

2- Adana ili bütün ahalisi, memleketin savunması nedenlerinin hazırlanmasında elbirliği olarak şimdiye kadar beden ve mal fedakarlıkları yapmak suretiyle çalıştığı ve çalışmakta devam ettikleri halde ilin çeşitli bölgeleri halkı arasında son vakitlerde bazı hoş olmayan şeylerin işitildiği ve bunu doğuran sebepler ne ise söz konusu edilerek, ortadan kaldırılması çareleri düşünüldü. Görüşmeler sırasında Tarsus ve Mersin çevresinde böyle bir şeyin var olmadığı, ancak Adanalıların memleket savunması yönünden Karaisalı'lara gerektiği kadar yardımda bulunmadıklarından bu ilçe halkı arasında gücenmeler hasıl olduğu anlaşıldı. Bu husus görüşülerek nedenleri açıklandı. Bedenen askere gitme hususunda yardım eksikliğinin bundan sonra tamamlanacağı vaadiyle mesele halledilmiş oldu.

3- İlin kuruluşundan, Eylül ayı sonlarına kadar, Merkez Heyeti'nin gelir ve giderler bilançosu okundu. Hesapların incelenmesi için, beş kişilik bir komisyon seçildi. Komisyon'un raporunda: İlin kuruluşundan bugüne dek, muhasebe usulüne aykırı hiçbir şeyin bulunmadığı, yalnız kuruluştan önce Pozantı Nahiye Müdürü Hulusi tarafından toplanan bağışlara adi birer pusula verildiği ve giderlerin de muhasebe usulüne uygun olmadığı yazılıydı. Hulusi Bey'in imzası altında Merkez Heyeti'ne verdiği listeden başka, kimlerin bulunup bulunmadıkları anlaşılmak üzere ilanı ve Hulusi Bey hesabının Merkez Heyeti'nce gözden geçirilmesi kararlaştırıldı.

4- İlk kuruluştan önceki Merkez Heyeti işlemlerini, yeni kurulacak heyetin incelenmesine karar verildi.

5- Yeni Merkez Heyeti üyelerinin seçimi meselesi konuşularak kongrede toplanan ve il ahalisini gerçekten temsil ettiği kabul edilen delegeler tarafından, her ilçenin kendi üyelerini seçmesi kararlaştırıldı. Merkez Heyeti'ne seçilecek on üyenin oranını belirlemek için, kur'a usulüne başvurulduğunda: Mersin üç, Tarsus üç, Adana iki ve Karaisalı iki üye seçme hakkını kazandılar. Merkez Heyeti Başkanı 41.Tümen Komutanı ve Mehmet Nuri Bey idi. İlçe Heyetleri de, kendi aralarından aşağıdaki kimseleri seçtiler:

- Mersin** : Hocasade Asım, Ahmet Hilmi ve Süleyman Fikri
Tarsus : Şeyhli Köyünden Süleyman Ağa, Kamber Höyüğünden Mustafa Karaoğlu ve Gafur Efendizade Mahmut
Adana : Mehmet Fuat ve Nalbantzade Ahmet
Karaisalı : Süleyman Bey ve Menemencizade Adil

6- Göçmenlerin yerleştirilmesi konusu görüşüldü. Mersin ve Tarsus ilçeleri, kendi göçmenlerini cephe gerisine yerleştirdiklerini ve henüz iskan olunmamışlar varsa, onları da yerleştirme çabasında bulunacaklarını bildirdiler. Adana göçmenlerinden bir kısmı, Belemelik, Hacı Kırı ve Kelebek gibi yerlere iskan edilmiş olduklarından, gerisinin Karaisalı ve Tarsus İlçelerinde yerleştirmeleri kararlaştırıldı.

7- Cephede düşman karşısında memleketi savunmaya çalışan mücahitlerimize, en önemli kışlık ihtiyaçları olan, kaput, yağmurluk ve ayakkabı sağlamak ve satın almak üzere, onbin liralık bağış toplanması kabul edilerek, bu paranın ikibinbeşyüzer liradan eşit olarak, Adana, Karaisalı, Tarsus ve Mersin ilçeleri'nce verilmesi karara bağlandı.

8- İl Merkez Heyeti'ne gelir olmak üzere, demiryolu kampanyası için kestirilecek odun ve halk için yakılacak kömürlerin satış karından, tütün, sigara ve tuzdan bir hisse ayrılmasına karar verilerek, bu hususta yapılacak olan işlem Merkez Heyeti'ne bırakıldı".

Bu kararların alındığı kongreden sonra, Vali ve 41. Tümen Komutanı Mehmet Nuri Bey, daha köklü önlemlere başvurmuştu. Örneğin; Abdüsselam'ın görüştüğü kimselerden sözü geçebilecek 5-6 kişiyi Kayseri'ye sürmüştü. Pozantı il yöneticilerine karşı davranışta bulunan ve bu sebeple Karaisalı Jandarma Komutanı Hasan Bey'i zorla görevinden uzaklaştırmak istemiş olan Kilikya Garp Cephesi Komutanı Tekelioğlu Sinan üzerinde de yetkisini kullanmış ve karargahını sıkı bir kontrolden geçirmişti (Hatipoğlu 1999:127). Alınan bu önlemler sonucu Karaisalılar ile Adanalıların birbirine silah çekip, Milli Mücadele'ye zarar vermeleri zor da olsa önlenmiştir.

3.4.3. Adana İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey

3.4.3.1. Adana'daki İstihbarat Çalışmaları

Adana'daki Fransız idarecileri, Paris ve Londra Görüşmeleri sırasında, Adana şehrine giriş ve çıkışları gevşetmişlerdi. Bu durumdan faydalanılmış ve Pozanti'da, "Adana İstihbarat Müdürlüğü" adı verilen bir haber alma teşkilatı kurulmuştu. Müdürlüğü'ne Ahmet Remzi Bey'in atandığı bu teşkilatın topladığı bilgiler, en kısa zamanda, Ankara'daki Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilmeye başlanmıştı (Yüreğir 2 Temmuz 1953:2 ; Ener 1970:270-271).

Bekir Sami Bey'in, Londra ve Paris görüşmeleri sırasında imzaladığı anlaşmayı onaylamayınca, Fransızlar Adana'ya giriş-çıkışlardaki denetimi yeniden sıklaştırmışlardı. Ancak, Adana İstihbarat Müdürlüğü, Adana'daki önemli olayları vatansever Türkler vasıtasıyla öğrenmeye devam etmişti. Bu dönemde Adana ve Havalisinde cereyan ederek, Adana İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey tarafından Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne bildirilen olayları şu şekilde sıralayabiliriz (Çelik 1999:471vd. ; Ener 1970:271vd ; Akgül-Yüreğir:29vd):

1- 9 Mart 1921'de, Zeytinli köyü ileri gelenleri, demiryolunun bozulmasından sorumlu tutularak, Adana'ya götürülmüş ve köylülere beşbin lira para cezası kesilmişti.

2- 10 Mart 1921'de, Adana'daki Fransız Kumandanlığı 2.3.1921 tarih ve 267 numaralı kararname ile Kilikya Haricine un ve kepek çıkışı yasaklanmıştır.

3- 12 Mart 1921'de Kayarlı köyünü basan Ermeni ve Asuri fedailerini iki Müslüman'ı şehit etmişler ve 14 Mart'ta da, Boğalı Çiftliğini soymuşlardı.

4- 30 Mart 1921'de softa ruhlu hocalar "Cemiyet-i Hayriye-i İslam" adıyla bir cemiyet kurarak, Milli Mücadele aleyhine çalışmaya başlayınca Türk halkı tarafından nefretle karşılanmış ve bu durum Büyük Millet Meclisi'ne bildirilmişti.

5- Yüreğir sol cenah müfreze komutanlarından Gemisuralı Ali, çapulculuk yaptığı için 19 kişilik kuvveti ve iki otomatik tüfek ile 30 Nisan 1921 gecesi Adana'ya kaçtı.

6- 1921 yılı ekim az olmasına rağmen, hububat mahsulü bereketliydi. Fransızlar, un sıkıntısını önlemek üzere dışardan buğday getirilmesini serbest bıraktılar. Aşar vergisi borçlarını, ödemeyen köylüleri hapsedtiler. Bunların sayısı 100 kadardı.

7- 20 Haziran 1921'de Fransızlar, Tarsus'taki Cezayirli askerleri Milli Kuvvetlere katılmaya teşvik ediyor diye Nail'i Hürriyet'i basarak köyün ileri gelenlerinden Kara Veli'yi döve döve Adana'ya getirmişler ve Kara Veli'yi işkence yaparak öldürmüşlerdi.

8- 10 Ağustos 1921'de, Adana Ticaret Odası'nda çiftçi temsilcilerinin de katıldığı toplantıda buğday stokunun 3 aylık olduğunun tespit edilmesi üzerine işgal idaresi, hububat ihracatını yasaklamış ve bunu yapanların şiddetle cezalandırılacağını da belirtmişti.

9- Sakarya Zaferi, İnönü Zaferleri gibi Adana'daki Türkler tarafından büyük coşkuyla kutlandı ve camilerde dualar okundu. Türklerin bu cesareti, Fransız idaresini üzmüştü.

10- Adana'da yayınlanan gazetelerin listesi, istek üzerine 19 Eylül 1921'de Ankara'ya gönderildi. Fransız taraftarı iki gazete devamlı olarak, Milli Kuvvetler aleyhine yayın yapıyorlardı. Bu gazeteler Ferda ile Son Posta'ydı. Diğer gazeteler ise Haysayın, Kilikya, Nero Serve ve Adana olup, Ermeniler tarafından çıkarılıyorlardı.

11- Karboğazı'nda esir düşüp Kayseri'de gözaltında tutulan Binbaşı Mesnil, beş subay, erler ve Madam Menil yapılan anlaşma gereğince Pozantı yolu ile 27 Eylül'de Adana'ya geldiklerinde, General Duflex, bunları istasyonda törenle karşıladı.

12- Fransızların bizden esir alıp Mersin'de tutukladıkları 15 milis askerimiz, müfreze komutanları 30 Eylül 1921'de Pozantı'ya getirildiler. Sağlık durumları çok kötü idi. Fotoğrafları çekildi ve Ankara'ya gönderildi.

13- Milli Kuvvetlerimiz için Adana'da müslümanlar yardım komitesi kurmuşlar ve işgal yöneticileri bu komite tarafından toplanan şeylere el koyarak sahiplerini cezalandırmışlardı.

4. SONUÇ

Sanayi İnkılabı'nı gerçekleştiren ve bunun sonucunda sömürgecilik hareketlerine girişen Avrupalı Devletler için en önemli meselenin çok geniş bir alana yayılan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını paylaşmak olduğu bilinen bir gerçektir. Avrupalı Devletler bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere zaman zaman birbirleri ile yarışa girmelerine rağmen aralarında gizli antlaşmalar imzalayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine hız kazandırmışlardı. Böylelikle ileride daha geniş ve daha somut bir paylaşmanın tohumlarını da atmışlardır. Nitekim 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu savaşta yenilerek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalaması İtilaf Devletleri'ne, bu büyük imparatorluğu ortadan kaldırma, yani "Şark Meselesi"ni tamamen kendi istekleri doğrultusunda halletme fırsatını vermişti.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte, mütarekenin 7. maddesi gereği gizli antlaşmaları uygulama imkanı bulan İtilaf Devletleri, Osmanlı topraklarını birer birer işgal etmeye başlamıştı. İşgal edilen bu yerlerden birisi de 21 Aralık 1918'de İngiliz-Fransız ortak işgaline uğrayan Adana olmuştur. Adana'da emperyalist bir işgal politikası güden Fransızlar, "Büyük Ermenistan" vaatleriyle yanlarında getirdikleri Ermeniler aracılığıyla; Adanalı Müslüman-Türk ahalisine karşı anlamsız bir katliama girişmişlerdi.

Yapılan işgalin haksızlığını ve Adana Türklüğüne karşı yapılan bu katliamları protesto etmek amacıyla Adanalı bir öğretmen olan Ahmet Remzi Bey ve arkadaşı yedek subay Avni Bey "Adana" isimli bir gazete çıkararak işgale ve zulme karşı Türklüğün sesi olmuşlardı. İşgal kuvvetleri, kendi politikalarına ters düşen bu iki vatansever arkadaşın gazetelerini daha 3 sayı yayınlanmışken kapatmışlardı. Ahmet Remzi Bey ve arkadaşı Avni Bey, yeni bir imtiyaz alarak, gazeteyi "Yeni Adana" adıyla yayınlamaya devam ettiler. Ancak gazetenin 8. sayısının yayını müteakib, İşgal Kuvvetleri, matbaayı basarak gazeteyi yeniden kapatmışlar ve Avni Bey'i de tutuklamışlardı.

Bu sırada İşgal Kuvvetleri; Adanalıların ellerindeki silahları işgal kuvvetlerine iade etmesine ve etmeyenlere ağır cezalar verileceğine dair bir beyanname yayınlamıştı. Mütarekenin imzalanmasından sonra Adana'dan çekilen Osmanlı ordusundan kalan ve Türk ahaliye dağıtılmak üzere Ahmet Remzi Bey'e verilmiş olan harp malzemeleri,

silahların toplatılmasına dair yayınlanan beyannamedeki sürenin bitmesinden sonra İşgal Kuvvetleri tarafından yapılan arama sırasında Ahmet Remzi Bey'in evindeki gizli bölmelerde ele geçirilmiş ve bunun üzerine Ahmet Remzi Bey hakkında yakalama kararı verilmişti. Silahların yakalandığı ve hakkında tutuklama kararı çıkarıldığını öğrenen Ahmet Remzi Bey; birkaç gün Adana'da saklandıktan sonra, Adana'dan sürüldükten sonra Boğazlıyan'da kaymakam olarak göreve başlayan arkadaşı Avni Bey'in yanına kaçmış ve burada kaldığı süre boyunca halka, kendisini "Kilisli Yusuf" takma adıyla tanıtarak saklanmıştır.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa liderliğinde İşgal Kuvvetlerine karşı Anadolu Türklüğünün bağımsızlık mücadelesinde dönüm noktası olan Sivas Kongresi gerçekleşmiş ve kongre kararları gereği bölgesel olarak kurulan "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" çatısı altında toplanmıştı. Kongre kararlarını öğrenen Ahmet Remzi Bey, Adana'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmak için Temsil Heyeti'nden gerekli izni almak için başvurmuştu. Başvurusu olumlu karşılanan Ahmet Remzi Bey'e Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Kayseri'de oluşturması için gerekli izin verilmiştir. İznin verilmesi üzerine Kayseri'ye geçen Ahmet Remzi Bey, 27 Aralık 1919'da cemiyeti kurarak Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni faaliyete geçirmiştir.

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Sivas'tan Ankara'ya dönüşü sırasında 3-4 Aralık 1919'da Kayseri'de gerçekleştirilen toplantıda Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Niğde'ye taşınması uygun görülmüştü. Bu durumu Sivas'taki Temsil Heyeti'ne bildiren Ahmet Remzi Bey, olumlu cevap verilmesi üzerine hazırlıklara başladı. Bu sırada Temsil Heyeti, Sivas'tan Ankara'ya taşınma kararı almıştı. Yol güzergahı üzerinde bulunan Kayseri'ye uğranılacağını ve Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile Adana olayları hakkında mütalaa etmek için Niğde'ye geçişini erteleyen Ahmet Remzi Bey, 19 Aralık 1919'da Kayseri'ye gelen Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve Adana Türklüğünün yaşadığı zulüm ve katliamları anlatma fırsatı bulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Adana'daki işgal ve Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hakkında bilgi aldıktan sonra cemiyetin Niğde'ye taşınmasını uydun görmüş ayrıca cemiyetin adına o günlerde siyasi bir deyim olarak kullanılan "Kilikya" kelimesini ekleyerek, cemiyeti Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirmişti.

Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmeden kısa bir süre sonra cemiyeti Niğde'ye taşıyan Ahmet Remzi Bey, Adana'da Milli Kuvvetlerin teşekkül ettirilmesiyle birlikte Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni daha da etkin bir hale getirme imkanı bulmuş ve Adana Cephesindeki Milli Kuvvetlere her türlü desteği sağlamıştır. Ayrıca, kapatılmış olan Yeni Adana Gazetesi'ni yeniden yayın hayatına sokarak milli Kuvvetlerin Adana'daki sesi olmuştur. Pozantı'nın Fransız işgalinden kurtarılmasıyla birlikte Milli Kuvvetlerin üssü haline gelen Pozantı'ya geçen Ahmet Remzi Bey, burada da Adana'nın kurtuluşu için faal olarak görev almıştı. Cephedeki kuvvetlerin sıkıntıya düşmemesi için kurulmuş olan "İaşe ve Levazım Teşkilatı"nda da görev alan Ahmet Remzi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Pozantı'ya gelmesiyle gerçekleşmiş olan Pozantı Kongresi'nden sonra kurulan "Pozantı Geçici Vilayet Teşkilatı"nda Belediye Meclis Üyeliği yapmıştır. Pozantı Kongresi'nden sonra Karaisalı'da bulunan Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni de Pozantı'ya nakletmiş ve yapılan seçim sonucunda yeniden cemiyetin başkanı seçilmiştir.

Adana'daki Fransız işgal yöneticileri, Paris ve Londra Görüşmeleri sırasında, Adana şehrine giriş ve çıkışlarda gevşetmişlerdi. Bu durumdan faydalanılmış ve Pozantı'da, "Adana İstihbarat Müdürlüğü" adı verilen bir haber alma teşkilatı kurulmuştu. Müdürlüğü'ne Ahmet Remzi Bey'in atandığı bu teşkilatın topladığı bilgiler; en kısa zamanda, Ankara'daki Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü'ne gönderilmeye başlanmıştı. Bu teşkilat sayesinde Ankara, Adana olayları hakkında kısa zamanda haberdar edilmiştir.

Ahmet Remzi Bey, Adana Milli Mücadelesi'nin sonuç bularak Adana'nın yeniden gerçek sahiplerinin eline geçmesinden sonra, işgal yıllarında "Adana'nın Bağımsızlık Sesi" olan Yeni Adana Gazetesi'nin imtiyaz sahipliği ve başyazarlığını yapmıştır. Bunun yanında Adana'da Tayyare Cemiyeti Reisliği görevinde bulunan Ahmet Remzi Bey, bu cemiyet tarafından toplanan yardımlar vasıtasıyla almış oldukları bir uçağı Türk Hava Kurumu Başkanlığı'na hediye ederek işgal yıllarından sonra da Kuva-i Milliye ruhundan arınmadığını ortaya koymuştur. 1946 seçimlerinde CHP Seyhan Milletvekili olarak TBMM'ne giren Ahmet Remzi Bey, 1950 seçimlerinin CHP'yi iktidardan uzaklaştırması üzerine milletvekili seçilememiş ve bu seçimler sonrasında yeniden gazetecilik yapmaya başlamıştır. Bu kez CHP'nin İstanbul'da yayınlamayı düşündüğü İnkılâp isimli bir gazetenin parti adına hazırlıklarına başlamıştı.

Bu gazetenin kuruluş hazırlıklarına devam ederken 4 Ekim sabahı Galata köprüsü üzerinde bir taksinin çarpması sonucu ağır yaralanmış ve 7 Ekim 1951 günü yaşama veda etmiş ve Adana'ya defnedilmiştir. Ahmet Remzi Bey evli olmakla birlikte Orhan, Nilüfer ve Aydın isimlerinde üç tane çocuğu vardır.

KAYNAKÇA

- ADAMOF, E.E., 1969. **Rusya'nın Emelleri ve Anadolu'nun Taksimi** (Çev. Hüseyin Rahmi), Yeni İstanbul Yayınları, İstanbul.
- ADANA, 1938. **Cumhuriyetten Evvel ve Sonra**, Ulus Basımevi (1.1.1938), Ankara.
- AHMET CEVDET PAŞA, 1980. **Ma'ruzat** (Haz. Yusuf Halaçoğlu), Çağrı Yayınları, İstanbul.
- AKBIYIK, Y., 1990. **Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKGÜL, S.A., 1998. **Cumhuriyet'e Giden Yolda Adana**, Yeni Adana Gazetesi Yayını, Adana.
- AKGÜL, S.A.-YÜREĞİR T.Z., 1995. **Yeni Bir Başlangıç 5 Ocak, Adana'nın Kurtuluşunun 80. Yıl Dönümü Etkinlikleri 1922-2002**, Adana Valiliği Yayınları, Adana.
- AKINCI, H., 1966. "Kurtuluş Savaşı Hatıraları", **Kuva-yı Milliye Dergisi**, Yılmaz Matbaası, S.76 (Aralık 1966), Mersin.
- AKINCI, H., 1967. "Kurtuluş Savaşı Hatıraları", **Kuva-yı Milliye Dergisi**, Kültür Matbaası, S.83 (Temmuz 1967), Mersin.
- AKYÜZ, Y., 1988. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu(1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ALİ SAİP, 1984. **Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, (Çev. Selim Ak) Kurtuluş Matbaası, Şanlıurfa.
- ARIKOĞLU, D., 1961. **Hatıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- ARMAOĞLU, F., 2000. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- ATATÜRK ANSİKLOPEDİSİ, 1971. **Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi** (Haz. Kemal Zeki Gençosman-Niyazi Ahmet Banoğlu), May Yayınları, c. III-V, İstanbul.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ, 1991. **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri** (Haz. Nimet Arsan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1. Baskı, c. IV, Ankara.
- ATATÜRK, M. K., 1982. **Nutuk**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 14. Baskı, c.1, İstanbul.

- AYBARS, E., 1982. **İstiklal Mahkemeleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AYBARS, E., 1984. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, c.1, İzmir.
- AYDEMİR, Ş.S., 1999. **Tek Adam**, Remzi Kitapevi Yayınları, 17. Baskı, c.I-II, İstanbul.
- AYHAN, Y., 1963. **Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu**, İpek Matbaası, Adana.
- AYHAN, Y., 1973. **Çukurova Albümü**, Kemal Matbaası.
- BAYKAL, H., 1991. "Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Fransız İlişkileri ve Bir Fransız Türk Dostu Albay Mougin", **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, c.2, S.7, (Mayıs 1991), Ankara.
- BAYSAL, B. S., 1974. **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BELEN, F., 1983. **Türk Kurtuluş Savaşı Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- BIYIKLIOĞLU, T., 1981. **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Kent Basımevi, 2. Baskı, Ankara.
- BORAK, S., 1997. **Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri**, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- BREMOND, E., **La Cilicie En 1919-1920**, Paris, 1921.
- BUDAK, Ö., 1999. "Osmanlının Parçalanmasını Sağlayan Açık ve Gizli Antlaşmalar ve İmzalanmayan Sevr", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, c.II, Ankara.
- CEBESOY, A.F., (1953), **Milli Mücadele Hatıraları**, Vatan Yayınları, c.1, İstanbul.
- CEMAL EFE, 1937. **İstiklal Savaşında Adanalıların Kahramanlık Destanları**, Bürhaneddin Basımevi
- CEMAL PAŞA, 2001. **Hatıralar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- CEVDET PAŞA, 1986. **Tezahir, 21-39** (Yay. Cavid Baysun), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- ÇAVDAR, T., 1970. **Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu**, Ant Yayınları, İstanbul.

- ÇELİK, K., 1999. **Milli Mücadelede Adana ve Havalisi, (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ENER, K., 1963. **Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- ENER, K., 1970. **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Yayınları, San Matbaası, Ankara.
- ENER, K., 1990. **Tarih Boyunca Adana Ovasına (Çukurova'ya) Bir Bakış**, Hürsöz Matbaası, 8. Baskı, Adana.
- ERDEHA, K., 1975. **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- EROĞLU, V., 1995. **Ermeni Mezalimi**, Sebil Yayınevi: 3.Baskı, İstanbul.
- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BAŞKANLIĞI ARŞİVİ, 1962. **Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı-I**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, c.1, Ankara.
- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BAŞKANLIĞI ARŞİVİ, 1966. **Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Seri 1, c.IV, Ankara.
- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BAŞKANLIĞI ARŞİVİ, 1974. **Harpte Aldatma Örnekleri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, No: 9, Ankara.
- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BAŞKANLIĞI ARŞİVİ, 1983. **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara.
- GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜD BAŞKANLIĞI ARŞİVİ, 1986. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, c.4, k.2, Ankara.
- GEZİCİ, A., 1999. "İşgal Döneminde Adana Basını", **Kuvayı Milliye Dergisi**, Serdar Matbaası, S. 21 (Ekim 1999), Adana.
- GRANVİLE, E., 1967. **Çarlık Rusyasının Türkiyedeki Oyunları** (Çev. Orhan Arıman), Yarı Yayınları, Ankara.
- GÜRÜN, K., 1998. **Ermeni Dosyası**, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, İstanbul.
- GÜZELBEY, C. C., 1984. **Cenaniler**, Ufuk Matbaası, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Y., 1988. "Adana Maddesi", **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.1, İstanbul.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,1955. S.13, V.350; S.14, V.372, E.U. Basımevi, Ankara

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1956. S.17, V.425-426-428-429-430-437, E.U. Basımevi, Ankara

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi,1959. S.27, V.714; S.28, V.715-721-736, E.U. Basımevi Ankara

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1960. S.31, V.780-783-788-823, E.U. Basımevi Ankara

HATİPOĞLU, S., 1989A. **Fransa'nın Çukurova'ya İşgali ve Pozantı Kongresi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

HATİPOĞLU, S., 1989B. "Milli Mücadelede Adana Cephesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Bu Cepheyi Teftişi" **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.3, S.1, Elazığ.

HATİPOĞLU, S., 1993. "Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'daki Faaliyetleri ve Milli Mücadele Fikrinin Doğuşu", **Doğumunun 50. ve Hizmetinin 10. Yılında, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan**, Ayrı Basım, Samsun.

HATİPOĞLU, S., 1996. "Atatürk ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.102 (Haziran 1996), Ankara.

HATİPOĞLU, S., 1997. "I. Dünya Savaşı'nda Halep Sokak Muharebeleri ve Mustafa Kemal Paşa", **IV. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu Bildirileri (18-19 Ekim 1996)**, Antakya.

HATİPOĞLU, S., 1999. **Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız Mücadelesi**, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya.

HATİPOĞLU, S., 2001. "Milli Mücadele'de Karaisalı", **Dünden Bugüne Karaisalı**, Ekin Reklamcılık, Karaisalı.

HATİPOĞLU, S., 2003. "Çukurova'da Fransız-Ermeni İşbirliği", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.LXVI, S.427 (Aralık 2002), Ankara.
<http://www.yeniadana.net> , (2 Haziran 2004)

İNÖNÜ, İ., 1985. **Hatıralar** (Yayına Haz. Sebahattin Selek), Bilgi Yayınevi, c.1, Ankara.

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, 2001. "Atatürk Maddesi", ETAM AŞ. Matbaası, c.1, Eskişehir.

- İSLAM, İ., 1995. **Milli Mücadele’de Yeni Adana Gazetesi**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- İSLAM, İ., 1997. “Çukurova’nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı”, **Kuvayi Milliye Dergisi**, Serdar Matbaası, S.7, (Mayıs 1997), Adana.
- İŞ BANKASI, 1985. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, c. 1, Ankara.
- JAESCHKE, G., 1971. **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri** (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARA, H., 1989. “Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu”, **Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, I / 1, (Şubat 1989), Ankara.
- KARAL, E.Z., (1983), **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.V, Ankara.
- KİNROSS, L., 1990. **Atatürk** (Çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar Basımevi, 11. Baskı, İstanbul.
- KOCABAŞ, S., 1985. **Türkiye ve İngiltere**, Vatan Yayınları, İstanbul.
- KOCABAŞ, S., 1990. **Türkler ve Fransızlar**, Vatan Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, B., 1984. **Modern Türkiye’nin Doğuşu** (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MİSİROĞLU, A., 1976. **Kuva-yı Milliye’nin Kadın Kahramanları**, Sebül Yayınları, İstanbul.
- MİRALAY MEHMET ARİF BEY, 1987. **Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)**, Arba Yayınları, İstanbul.
- NUR, G., 2002. **Hatay Milli Mücadelesinde Özdemir Bey ve Revandiz Savunması**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- ONAR, M., 1975. **Kurtuluş Savaşı’nda “Haçın Gavuru”**, Doğu Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.
- ONAR, M., 1981. **Hacın Dosyası**, Önder Matbaası, Adana.
- ONAR, M., 1995. **Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, c. 1, Ankara.
- ÖKE, M.K., 1991. **Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

- ÖZKAYA, Y., 1981. **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1918-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖZOĞUZ, E., 1935. **Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları**, Ülkü Matbaası, İstanbul.
- ÖZTOPRAK, İ., 1991. "Adana ve Çevresinde Müdafaa-i Hukuk Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.VII, S.22 (Kasım 1991), Ankara.
- ÖZTÜRK, K., 1981. **Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c.1, Ankara.
- SAKALLI, B., 1997. **Milli Mücadelenin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- SANDERS, L.V., 1968. **Türkiye'de Beş Yıl** (Çev. M. Şevki Yazman), Burçak Yayınları, İstanbul.
- SARAL, A.H.- SARAL, T., 1970. **Vatan Nasıl Kurtuldu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- SELEK, S., 1981. **Anadolu İhtilali**, Örgün Yayınları, İstanbul.
- SONYEL, S.R., 1972 "Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Mezalimi", **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.XXXVI, S.141 (Ocak 1972), Ankara.
- SONYEL, S.R., 1973. **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.1-2, Ankara.
- SOYSAL, İ., 1989. **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c.I, 2. Baskı, Ankara.
- ŞALVUZ, İ.F., 2002. **Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)** (Sad. Halil Atılgan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TANSEL, F.A., 1991. **İstiklal Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.
- TANSEL, S., 1977. **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.I, 2. Baskı, Ankara.
- TANSEL, S., 1978. **Mondrostan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.II-III, 2. Baskı, Ankara.

- TAŞKIRAN, C., 2001. "Türk-Ermeni İlişkileri, Tehcir Olayı ve Sözde Soykırım", **Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu**, Yeni Türkiye Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- TEKİN, M., 2000. **Hatay Tarihi, Osmanlılar Dönemi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- TEZER, Ş., 1972. **Atatürk'ün Hatıra Defteri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOROS, T., 1973A. "Kurtuluş Savaşında Karboğazında Türklere Esir Düşen Fransız Komutanı Mesnil'in Anıları", **Kuvayi Milliye Dergisi**, Cenup Matbaası, S.151 (Mart 1973), Mersin.
- TOROS, T., 1973B. "Kurtuluş Savaşında Karboğazında Türklere Esir Düşen Fransız Komutanı Mesnil'in Anıları", **Kuvayi Milliye Dergisi**, Cenup Matbaası, S.152 (Nisan 1973), Mersin.
- TOROS, T., 1981. **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Kültür Yayınları Dizisi No: 1, Adana.
- TOROS, T., 2001. **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TUFAN, O., 1964. **Kilikya Doğu Bölgesinde Milli Hareketler ve Kozan Sancağı İle Mülhakatının Kurtuluş Hatıraları**, Bahar Matbaası, İstanbul.
- TÜRK ASKERİ TARİH KOMİSYONU, 1976. "Anadolu İhtilali ve Türk Kurtuluş Savaşı", **Askeri Tarih Dergisi**, Genelkurmay Basımevi, S.1 (Mart 1976), Ankara.
- TÜRKGELDİ, A.F., 1948. **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- TÜRKGELDİ, A.F., 1951. **Görüp İşittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- URAS, E., 1987. **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları, İstanbul.
- VİLLALTA, J.B., 1982. **Atatürk** (Çev. Fatih Özsu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, B., 1994. **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- YENİ ADANA GAZETESİ, (11 Teşrinievvel 1337-11 Ekim 1921).
- YENİ ADANA GAZETESİ, (19 Kanunisani 1337-19 Ocak 1921).

YENİ ADANA GAZETESİ, (20 Teşrinisani 1336-20 Kasım 1920).

YENİ ADANA GAZETESİ, (21 Kanuni Evvel 1136-21 Aralık 1920).

YENİ ADANA GAZETESİ, (3 Kanuni Evvel 1336-3 Aralık 1920).

YENİ ADANA GAZETESİ, (9 Teşrinisani 1336-9 Kasım 1920).

YERASİMOS, S., 1994., **Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu** (Çev. Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

YILMAZ, F., 1998. **Kurtuluş Savaşı ve Sonrasında Niğde**, Hamle Matbaası, Niğde.

YURT ANSİKLOPEDİSİ, 1981. "Adana Maddesi", **Türkiye, İl İl, Dünü, Bugünü, Yarını**, Anadolu Yayınevi, c.1, İstanbul.

YURTSEVER, C., 1973. **Ermeni Terör Merkezi Kilikya Kilisesi**, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.

YÜREĞİR, A.R., "Milli Mücadelede Çukurova", **Yeni Adana Gazetesi**, (25 Aralık 1952-13 Ekim 1953 Tarihleri Arasında Yayınlanmış Milli Mücadele Hatıraları), Adana.

YÜREĞİR, T. Z., (Kaynak Kişi) Yaş:45, Ahmet Remzi Yüreğir'in torunu.
(Derleme Tarihi: 25 Haziran 2004)

YÜREĞİR, T.Z.-DENLİ, C., 2002. **Lozan'a Giden Yolda Önemli Bir Aşama Ankara Anlaşması**, Yeni Adana Gazetesi Yayını 80. Yıl Özel Eki, Adana.

EKLER

EK-1: Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet Remzi Bey'in Çukurova'nın İşgali ve İşlenen Cinayetleri Protesto Etmek İçin Kayseri'deki Erciyes Gazetesi'nden Yayınladığı Beyanname

“Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine,
Dersaadet'te Sadaret-i Uzmaya

İngiltere, Amerika, Fransa, İtalya Siyasi Mümessillerine;

Kilikyayı adalet tevzii ve asayiş temini va'diyle işgal eden Fransızların oraya girdikleri günden beri adalet ve asayişin yüzü bile görülmemiştir. Orada Fransız büyük memurlarından Bremon, Norman'ın emir ve arzuları kanun ve adalet yerine kaimdir. Elllerinde alet ittihaz ettikleri Ermenilerin şahadet ve iftiralariyle hergün hergün bir çok Türk'ün ya malı gasbedilir, yahut hürriyet-i şahsiyetlerinden mahrum edilerek hapse konulduğu görülür. Kabahati ise yalnız Türk olduğudur. İşte son günlerde hırsız çeteleriyle alakadar diye ekserisi Ceyhan kazasından olmak üzere en namuslu ve servet sahibi zürra ağalardan yirmi beş kişi kurşuna dizilmiştir.

Acaba bu zavallılar hangi adil mahkemenin hükmüyle idam ediliyorlar? Adana Vilayetinde Türk Kanunlarının icra-yi hükm edeceğini ilan eden işgal kuvvetleri bu biçarelerin idamında onu tatbik etmiş mi, yoksa birkaç Ermeni'nin yalan şahadeti ve Bremon, Norman emriyle mi olmuştur?

Bremon tarafından mühim bir icraat olarak ta Fransa'ya kadar ilan edildiği üzere, bu zavallılar hırsız çetesi olmayıp, namus ve servet sahibi olduklarını her zaman isbata hazırır.

İşte bu haksızlığı, adaletsizliği ve Adana Türklüğünü mahvetmek politikasını bütün mevcudiyetimizle medeniyet alemine karşı protesto eder, artık Türklerin de bir hayat hakkına ve adalete müstahak olduklarının teslim edilmesini bekleriz”

**EK-2: Ahmet Remzi Bey'e Çalışmalarından Dolayı Mustafa Kemal Paşa
Tarafından Gönderilen Telgraf**

TELGRAF

Ankara, 2 Aralık 1919

**KAYSERİ'DE ADANA İLİ MÜDAFAA-İ HUKUK DERNEĞİ MERKEZ
KURULUNA**

Ahmet Remzi Beyefendiye,
Beyefendi.

Gönderdiğiniz gazeteyi okudum. Teşekkür ederim. Namus ve duyuncu satmakta hiç duraksamayan bu gibi alçakların suçlamaları yayılamayarak dar bir çevrede kalır. Bu düşünce ve bu duyguda olanların son durumları görülmektedir.

Adana Müdafaa-i Hukuk Derneği örgütünün Ali Fuat (Cebesoy) Paşa Hazretleri ve Tümen Komutanı Mümtaz Beyefendi ile kararlaştırdığınız biçimde çalışması uygun görülmektedir.

Adana'ya gelen Ermenilerin saldırılarına ancak Adana ulusal örgütünün kurulması sonucu karşı konulabilecektir.

Bununla birlikte şimdiden de bu yolda gerekli girişimlerde bulunulduğunu duyuyorum.

Mustafa Kemal

EK-3: Fransız İşgal Valisi Tarafından 28 Nisan 335 (1919)'de Silahların Teslim Edilmesi Hakkında Yayınlanan Beyanname

اعلان

دشمن اراضی، مشغولہ سی منطقہ شمالی سی باش ادمینستراتوری قوزون دؤنور قوماندوری قوزون
یومون جنابری باش قوماندانلک ۱۹ کانون نئی ۳۳۵ تاریخی دشمن اراضی مشغولہ سی منطقہ شمالی سی
موفقہ کشفیاتی امر بولان قرارلی موجبہ آئینہ کی قراری آئینہ آیتشور .

مادہ ۱ — آطا نہری ایجنہ یانلرندہ حرب اسلحی بوللار بکری دولتہ ساحت طرفندہ تخصیص ایدیلن ہر بولور
وضوح ایلدیرلر . بومدت نوسانک بکری طؤوزندہ ذوالی ساحت آئینہ ختام بولور .

مادہ ۲ — تیرین اولان شو بکری دولت ساعلاک مورتک انفذاسدن لاکورہ تیرین ایدیلر جک اولورندہ تخریبات اجرا ایدیلر جکدر .
مأمورین عسکر یہ تسلیم اولتامش بر اسلحی بولور تان ہر بکری اولورندہ اولون حق بولین و ژاندارمہ
داخل اولدین خلدہ ہر شخصہ بکری ایرای غنائی مکنات و بویلہ چکدر .

مادہ ۳ — بکری دولت ساعلاک ہوائی متانب مترلوز و مترلوزو تفکک و الہ بومالی و ہر مضامین و رولوروی اولان
تحتی اسلحہ برابر ہان اعدام اولجہندہ .

مادہ ۴ — قوت اشغالہ قوماندائی جنرال ایہ امری آلائی کی نلارون ادویہ ہماوردون متایہ ہواسنک افاد و اجرات
مأموردولر .

مادہ ۵ — اسلح اشغالہ ہارم ایدن و نولومان اولدین اسلحہ بیلہ موزان ہر شخص دیوان عسکر یہ موق ویرمندن
بش سبہ قدر حبس والی ایرانن یکی بوفا ایرای قومہ سوزاؤ تقوی اخذیلہ مجازات اولجہندہ .

اسلحہ تسلیم کی مقصدہ تعالیمات

ایشن مستخدمین (بچہ بیلدر و بکچیر اووردان بکچیر بیلچ) دلاج ماشینہ، غاؤوندر
لکری بولور ہر مکتب ایہ برابر مسعت و متنبہ اسلحہ بیلچ تسلیم ایدیلر جکدر . اسلحہ ایدیلن متنبہ بولور بولور
اسلحہ اسلحہ و اسلحہ ہارم مورتک اسلحہ ایدیلر جکدر . اسلحہ ایدیلر جکدر . اسلحہ ایدیلر جکدر .
تالیفندہ مساعدہ اولک بیلہ چکدر .

ذی آئینہ و ثابت اسلحہ بیلچ بر شخصک نظارن آئینہ و اسلحہ ایدیلر جکدر . اسلحہ ایدیلر جکدر .
توقیفی متانب لہرم کوروزورہ بروقیفہ وریہ چکدر .

سلاسلک تسلیم ایدیلر جک کی محللہ

- ۱۔ اسکی استاسیون انکلیز قرہ غول
- ۲۔ اسکی حاجی ہارم قوسندہ طایرہ قاروشندہ بولور جکدر
- ۳۔ اسکی قوسندہ مکتبہ تریلیکسوزن عین متانبہ
- ۴۔ اسکی دیوارہ ژاندارمہ مکتبی
- ۵۔ اسکی کورون قوسندہ ژاندارمہ دائرہ سی
- ۶۔ اسکی موق سول ساعندہ کوری متانبہندہ حد شمالی متانبہندہ کورون قوسندہ ژاندارمہ دائرہ سی
- ۷۔ اسکی سرای [بانی بیلدرک]
- ۸۔ اسکی قوسندہ انکلیز قرہ غول
- ۹۔ اسکی کورون مکتبی
- ۱۰۔ اسکی استاسیون
- ۱۱۔ اسکی اسلحہ بیلچ بولور دائرہ بیلہ

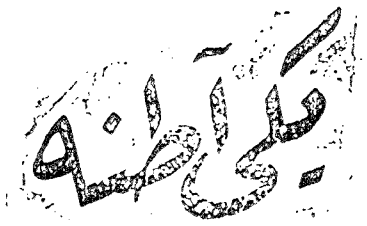
EK-5 : Adana Olayları Hakkında Adana Heyet-i Merkeziyesi Tarafından Heyet-i Temsiliye Riyasetine Gönderilen Rapor

1- ...
2- ...
3- ...
4- ...
5- ...
6- ...
7- ...

...
...
...

EK-6 : Yeni Adana Gazetesi Tarafından "Yine Kilikya" Başlıklı Bir Haber

شبهه بطلان شده یکی و نه بیچار

آله نورک اولکسیدر

ینه کلیکیا

آفره : ۲ کاون تان ۳۳۶ - (آ.آ) بارساه جیقان لوزورنال غننه می دیورکه :
نورکارک یاغلاشده می اوزرینه ازمسیرده یونان اردوسی طاقیلیمنه باشلامشده . فرال
وینزولوسه قایمهرق کدی منفعتی نهاکچه فویدی . نورکیاده فرانسه عامنه ایایدردینز
خصومتک کونک برنده نهالی آفریاده تأثیرمی کوسه تره جکفی دوشوشه ک . انکلیز بو
مسئله نه بزم کی دوشدورنورولر . انکله نورکیایی اورویادن جیقاننه واسه تیرول ابله
بوغازلی آله ایتمک فرار ویردیکی ایچون ازمیری یونانلیله بخش ایتمکده بآس کورماهشدر .
اماطر اینک دوسلره آله قدن بزم قدر قورقوبور نورکاره یاغلاشده نیمز ندر زود چوق شایر
فرانسه چمن . خارجه فارشوه و ذمن بده منأراجه دن کلیکیان نمایه اید . بیه جک ، سوریه ، ک
فونلر می آرانه بیه جکن . نسط طینه ساراقده مینا و نعت قائم شدر .

اسبانیا کنزلی معاهده دن تکذیب ایدیرور

اسبانیا حکومتی انکله ایله کنزلی برمه اهدده عقد ایدله بیکفی تکذیب ایلمشدر .

ورانیکل قلمدان تراکیاده

ورانیکل قلمداندن ۳۰.۰۰۰ کیشیک تراکیایه اهلیاسی تهرراجه شدر . یونان

حکومت وهائل نلاشده در .

ایرلندا اختلالی یک قائل صحنه لره کوردی

آفره ۳۱ - ۱۲ - ۳۶ ایرلندا ک عتلاف شهرزنده بالاسه اورونجه وقره کیکده اولان
شدات اختلالی صوک کورده مدعی بر سورنده توسع ایتمشدر اختلالیله . کوری بر قاروه
یومبارله نمرش ایدرک اول ایکی انکلیز پولیسک مجرمجه سیدت ویرمشلور . ایلی کورلارده
شیرک عتلاف محقرده . بانینلر ایواج ایلمشدر . ۱۰ ذی شمیری ایوم بر حرب میداننه بکرمشدر .
ایلیان اولرک مقداری اوجوزی متجاوزدر .

آسریاتک قیلوی

آفره ۳۱ کاون اول قایس فرقه سنک ایلیم خبرله کورده اسریه بجه قاطری دایین اسریه
انکله وراپتیا قوی مجرمه سنک مجرم اولک بجه جینی واسریاتک مجلس اعیانه تودیم ایلیان بر زده
ایله دیکله ای بیوک قیلوه مانک اوله جینی بیان ایتمشدر .
T.A.

ساخته باغ و طرک

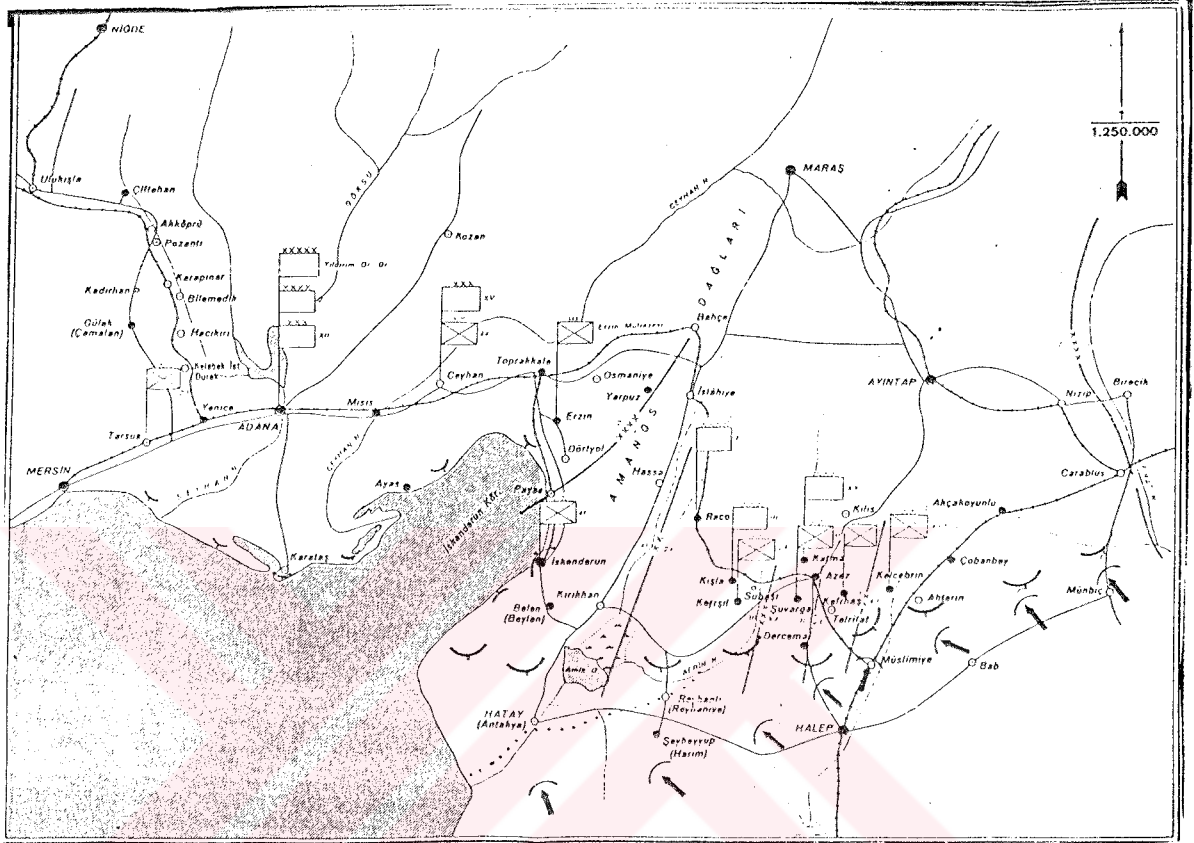
ساخته باغ و طرک ایستیلورده کابیل مقدارده بکری ایتمک واقعه نالی باغ و طرکک پیاسه
چقادریم و برترک ساخته لریم تیریل ایچون خلقه ایمن اصاح و اعطارده برترک می تیریل
زما دتیری استیلور فرقه لنده اوزر قنده ایدی . اخیراً کورجه سنک کن خیرله کوره کورجه سنک
پیاسه سنده بر بچی بکری ایتمک ساخته باغ و طرک ایشال ایدلرکی ایتمشدر . دهنلریم
اناطرینک و شیت مالیه سی ملبذب کوسه ترک مقصدله کورجه سنک پیاسه سنده طرکلاشده
اولان بکری ایتمک ساخته مهالی باغ و طرکک اناطرک حکومتی طرفدن طبع و انکتر ایدلرکی
حلقه اوده بری ده بیمن دو ایتر چقارمقده درلر . کالی اصل و اساس اولان یونانلی دور
تکذیب ایتمک برار خلقه ترک بالاسه ساسل اعالی سنک یوساخته باغ و طرک ایشال ایدلرکی
ایچون یمن متبصر بولونه لریم توصیه ایدرلر . ساخته باغ و طرکی اولایقده نظری ایچون ایتمک
قائمه دت ایتمک ایجاب ایدر . (۱) ساخته باغ و طرک کاهلری قایل اولدیگی کی کواته قارنو
طرکولوجیه معنوی دن ایلیان و نکلی کورده لر . (۲) ساخته باغ و طرک آرقه سنک بایر
چوق غیر منظر اولوب قادی برطانی باشم می اولدیگی ایتمشدر . (۳) ساخته باغ و طرک
بوزنده کی راکار حقیق باغ و طرک ایشال ایدر .
T.A.

EK-7 : Pozantı Bölge İstihbarat Müdürü Ahmet Remzi Bey Tarafından Abdülgani Efendi'ye 14 Ağustos 1336 (1920) Tarihinde Gönderilen Görevlendirme Belgesi

۱۳۳۶ / ۱۸ / ۲۷

عبد الغنى افندي
 ۱۵ / آغوست ۱۳۳۶ / ۱۸ / ۲۷
 کمالی و المیرا ایسمان حیاتا . به خانم خانم و صاحب بکده که دید برادر طرد که کمالی فوتوشما فرود سینه به عت اتم
 جائز و بشارت دیکه فرموده اولونجه ایلامه و حوادته دیویم ازمه بخونده در نهنی شفا بویجه اده ایتمه سوپاسیم
 باله ایشی شما تیاره حکومتی و قومه جیدله سترده نونک قالمادی نیره و بر دیکه و عتیه بی بی
 بیره نونک نیر کلف خربسبا به خورون نونک عتیه و به بیخ نونک اشتغال دالی نونک
 مرصفت ایندی که دیویم حیره نونک دایر حکومت نیکی اشتغال ایتمه سترک آنا جاده اتمه کدله
 ایلامه نونک خورله و اولونجه فرموده ایلمی ازمه طرولان خانم عتیه نونک . آصه کونر حیره دیویم
 سنی لغز ایتمه ستره اشتغال ایتمه به و صاحب ایتمه . حیره ایتمه نونک ایتمه مکتبه
 نونک ایتمه طرد لورموزده
 ا حیرانه . ا باقیه کمالی افندی و ا حیره نونک ایتمه کونر دیکه . حیرانه سترک ایتمه
 داده کفار کونر کونر ایتمه نونک . حیره نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 سترک باقیه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 نونک فرجه ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 حیره حیره نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 و سترک خانم نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 دایره نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک
 به نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک ایتمه نونک

EK-8: Mondros Mütarekesi İmzalandığı Sırada Suriye Cephesindeki Osmanlı Ordularının Genel Durumu

- 1 - Bu sıralarda 41 nci Tümen kısa bir süre için, III ncü Kor. emrinde bulunuyordu.
- 2 - 2 - Kasım - 1918 de Reyhanlı ve 3 - Kasım - 1918 de Antakya, 7 nci Ordu tarafından tekrar işgal edildi.
- 3 - 43 ncü Tümen bu sırada XX nci Kolordu emrinde idi.

ATASE, Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı-I, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, c.I, Ankara, 1962

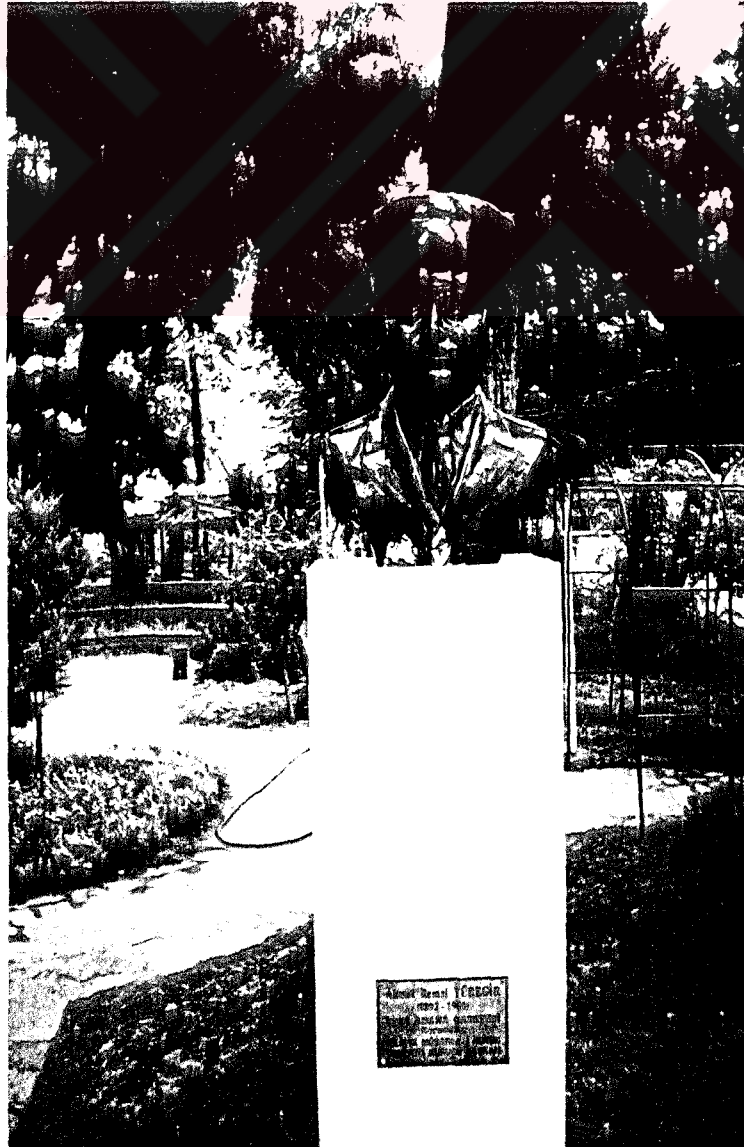
EK-12 : Ahmet Remzi (Yüreğir) Bey

EK-13 Ahmet Remzi Yüreğir 1920'li Yıllarda Bir Çalışma Sırasında

<http://www.yeniadana.net> , (2 Haziran 2004)

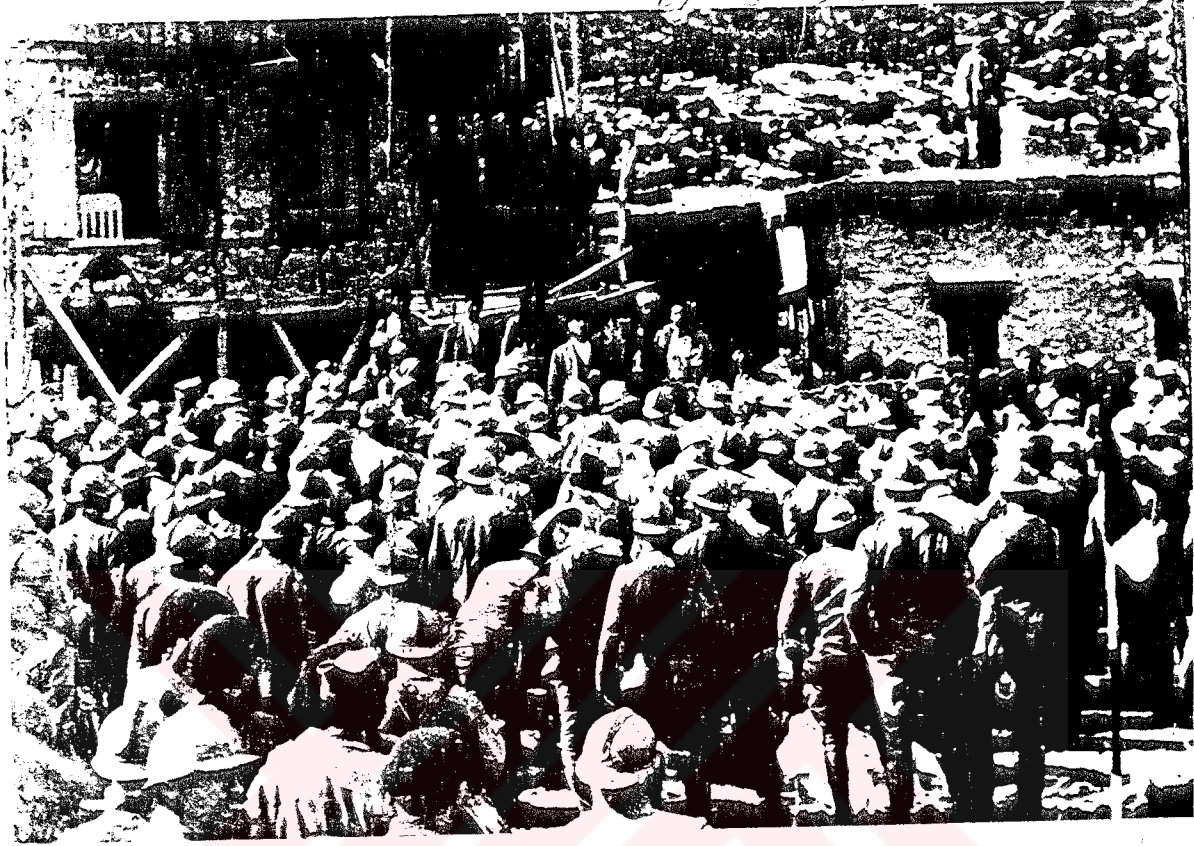
EK-14: Ahmet Remzi Yüreğir'in Çukurova Gazeteciler Cemiyeti'nin Katkılarıyla Adana'daki Sanatçılar Parkı'nda Yapıtılan Büstü (10 Nisan 2004)

EK- 15: Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Azaları İle Misafir Mebuslar Sakarya Zaferi Şenliklerini Kutlarken (23-24 Ekim 1921)

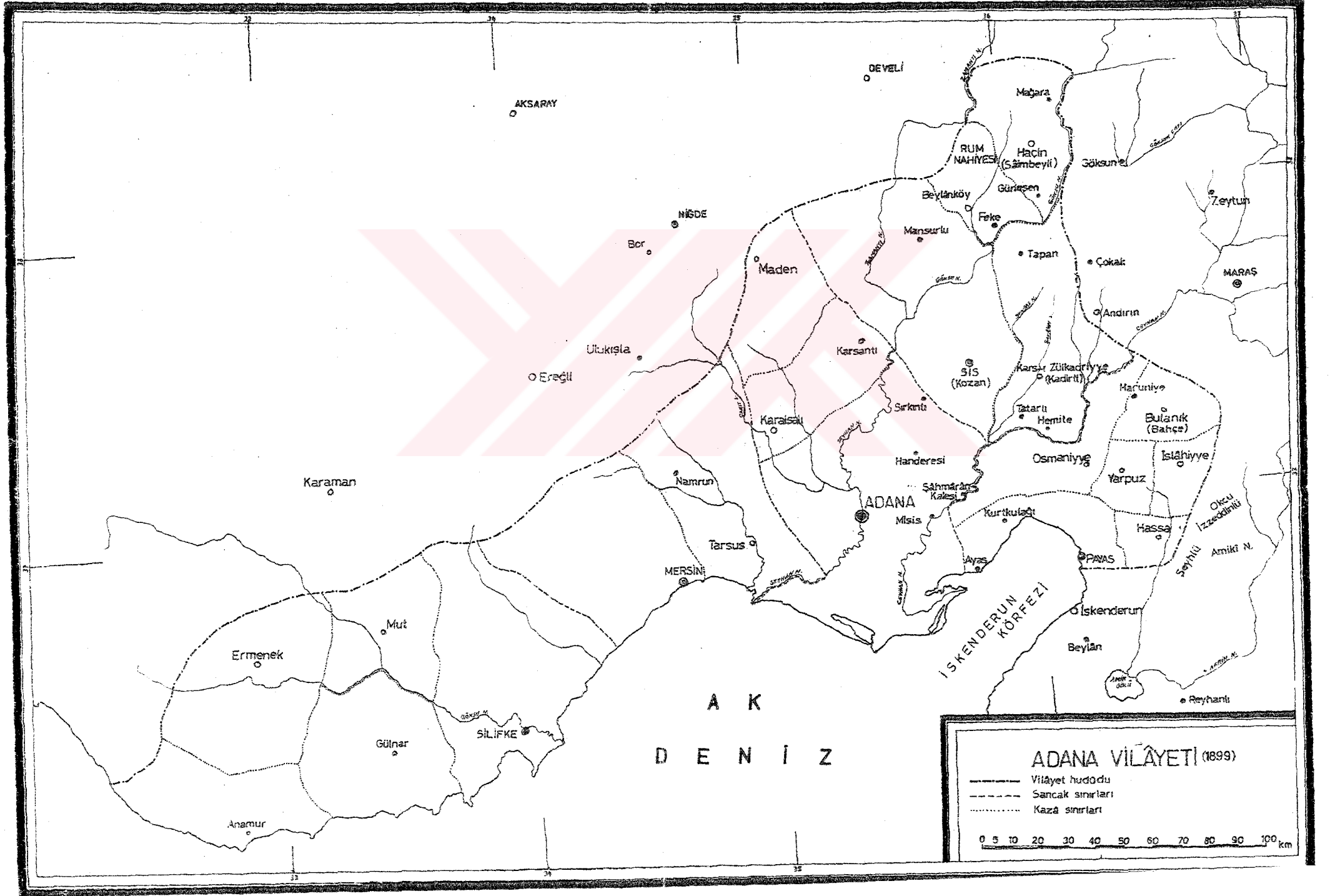

Bu Fotoğraf Süleyman Hatipoğlu Özel Arşivi'nde Bulunmaktadır.

EK-16 : Pozantı Karboğazı'nda Esir Edilen Fransız Taburu

Bu Fotoğraf Süleyman Hatipoğlu Özel Arşivi'nde Bulunmaktadır.

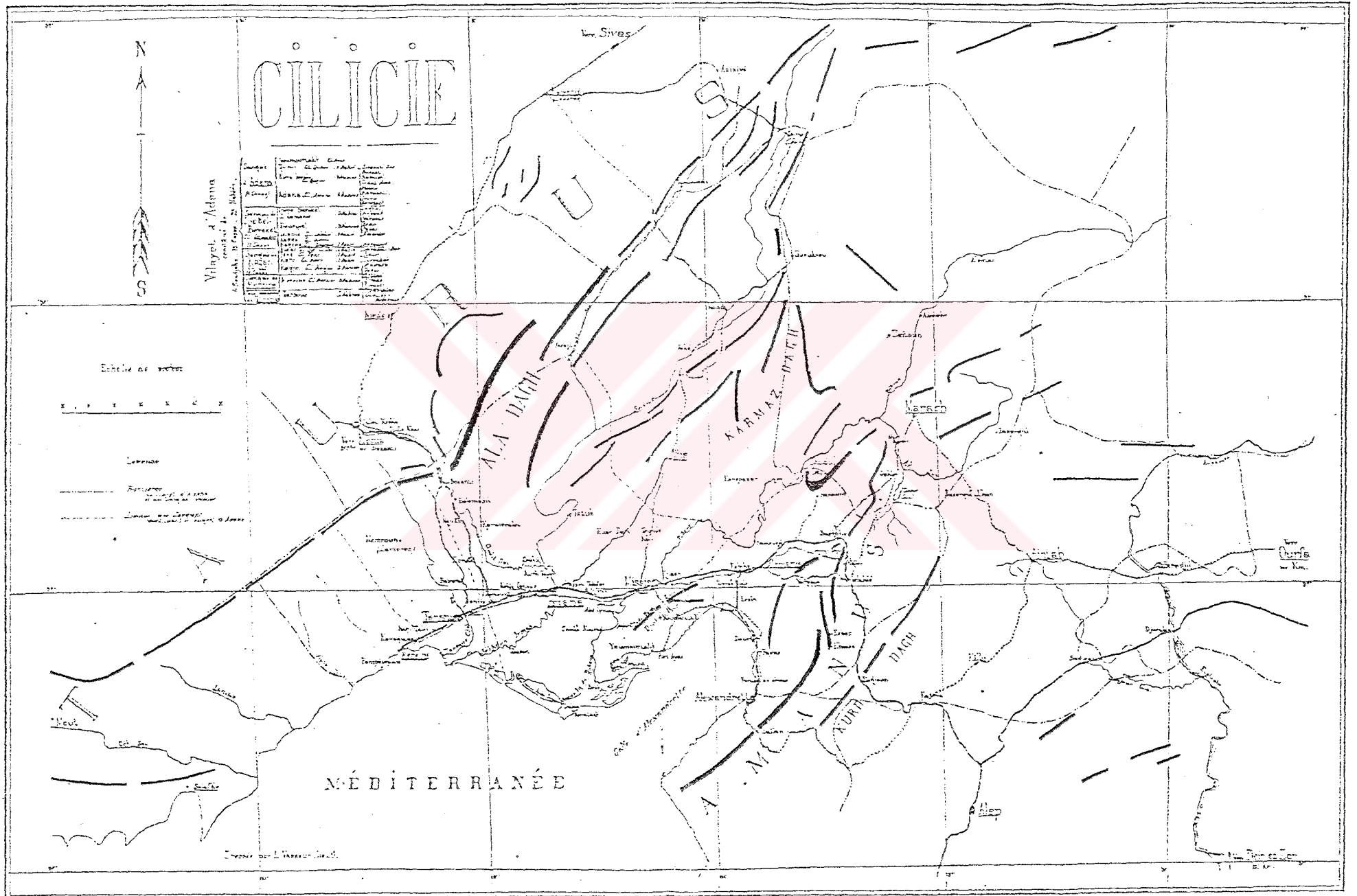
K-11 : Adana Vilayeti (1899)

K-10: Kilikya Haritasi

REVUE DES ÉTUDES ARMÉNIENNES, FASC. 3

P. 376

ADANA İL HARİTASI

ADANA MAP

	KALELER		KİLİSELER
	CAMİLER		MANASTIRLAR
	HAMAMLAR		TIYATROLAR
	MEDRESELER		BEDESTEN
	KİTABE ve MEZ. T.		KÖŞKLER
	PLAJLAR		MESİRE-PIKNİK YERİ
	HAVA ALANI		LİMAN
	MÜZELER		ŞIFALI SULAR
	HÖYÜKLER		TÜREBELER
	HANLAR		ŞATOLAR
	KAMP YERLERİ		ŞEHİTLİK
	T. HAREBELER		KAYA KABARTMALAR
	T. ÇEŞMELER		T. KUMSALLAR
	TURİZM İRTİBAT		FENERLER
	MOZAIKLER		KAPLIÇALAR
	KÖPRÜLER		GAR

NİĞDE

KAYSERİ

KAHRAMANMARAŞ

ADANA	ALADAG	CEYHAN	FEKE	İMAMOĞLU	KARASALI	KOZAN	POZANTI	SAIMBEYLİ	SEYHAN	TUFANBEYLİ	TURUNTTALIK	YUREGİRİ
105	47	294										
122	129	112										
45	24	20	21									
47	84	94	99	92								
56	111	91	170	91	97							
72	196	62	50	27	119	120						
112	215	129	224	157	109	163	144					
156	170	147	31	112	204	305	85	229				
185	48	123	45	47	92	73	112	158				
196	203	189	74	151	243	244	124	305	39	198		
81	127	31	145	49	127	126	95	182	182	61	219	
103	43	122	45	47	92	73	112	98			198	81

OSMANİYE

MERSİN

HATAY

İSKENDERUN
KÖRFEZİ

AKDENİZ